

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СОЛОДЧЕНКО СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК 346.5

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНТРОЛЬНИХ
ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня **кандидата юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С. В. Солодченко

Науковий керівник – **Шаповалова Ольга Вікторівна**,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Солодченко С. В. Правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» (081 – Право). – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню правового забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання, що передують контролю та забезпечують його дієвість. Уточнено поняття контрольних функцій як дій програмного характеру із визначення контрольного середовища, співставлення стану його елементів з майновою, обліковою, договірною та іншою політикою та мотивацією проведення діяльності суб'єктом господарювання. Обґрунтовано виокремлення двох груп контрольних функцій: базові (передують контролю) та поточні (фактично розчиняються у процесі здійснення контролю). Визнано пріоритетним інституціональний концептуальний підхід до організації контролю з боку суб'єктів господарювання. Розкрито особливості змістовного тлумачення контрольних функцій, самоконтролю та контролю за контрагентами. Доведено, що контрольні функції зумовлюють дієвість функціонального контролю і пов'язані з його функціями, обґрунтовано залежність ефективності самоконтролю і контролю суб'єктів господарювання від належного нормативно-правового опосередкування їх контрольних функцій. Запропоновано розрізняти за предметною сферою, метою контролю і суб'єктним складом: 1) самоконтроль суб'єктів господарювання та їх зовнішній контроль за контрагентами і партнерами; 2) контроль суб'єктів господарювання як членів саморегульованих організацій; 3) корпоративний контроль (не є предметом цього дослідження). Висловлено критичне ставлення

до відсутності єдиної державної політики щодо забезпечення розвитку саморегульованих організацій, які утворюють суб'єкти господарювання та здійснюють контроль за господарською діяльністю своїх членів.

Доведено, що у намаганні досягти правомірної поведінки суб'єкта господарювання, який здійснює внутрішній та зовнішній контроль у сфері господарювання, доцільно систематизувати відносини контролю на: господарсько-виробничі з обов'язковими елементами контролю; організаційно-господарські (зокрема, консолідований контроль державного з недержавним); внутрішньогосподарські відносини та відносини недержавного антикорупційного контролю. Обґрунтовано, що за своїм характером правовідносини, що виникають під час здійснення контрольних функцій суб'єктами господарювання, можуть бути кваліфіковані як зобов'язально-правові, в яких зобов'язання мають організаційно-функціональний характер. Визначено критерієм систематизації відносин недержавного контролю, який здійснюють суб'єкти господарювання, вимоги законодавчих, підзаконних та локальних нормативно-правових актів до здійснення контролю суб'єктами господарювання та наявність регламентованих контрольних повноважень.

Внаслідок того, що раніше не було легалізовано функцію зовнішнього антикорупційного контролю, у статусі суб'єкта господарювання утворилася прогалина, яку за допомогою інструментарію господарського права почали опрацьовувати та прояснювати представники науки господарського права. Встановлено, що створення правової основи для реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання з метою запобігання корупції започатковується вже не вперше (попередній етап – 2007 рік). Зроблено оцінку досліджень українських науковців з приводу вдосконалення правової основи реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання у зазначеній сфері. Аналізуються правові засади встановлення вимог здійснення недержавного антикорупційного контролю та обґрунтовано критичне ставлення до низки положень Закону України «Про запобігання

корупції». Аргументовано наявність проблеми неповноти нормативного матеріалу стосовно спеціальних вимог щодо здійснення функцій недержавного антикорупційного контролю.

Встановлено, що за наявності законодавчо встановлених контрольних функціях Уповноваженої особи суб'єкта господарювання, відповідальної за реалізацію Антикорупційної програми, для їх реалізації відносно партнерів у неї немає відповідних повноважень, тому пропонується: 1) визнання дефектним її правового статусу; 2) відміну законоположень про впровадження заходів антикорупційної перевірки до ділових партнерів; 3) запровадження контрольної функції із забезпечення інформаційно-комунікативної безпеки у виробничо-господарських відносинах із повноваженнями щодо ведення паспорта інформаційно-комунікативної безпеки суб'єкта господарювання; 4) введення вимоги про відповідальність за викривлення і фальсифікацію відомостей паспорта.

Обґрунтовано пропозицію щодо засобів реалізації Антикорупційної програми Уповноваженою особою суб'єкта господарювання: забезпечення інформаційно-комунікативної безпеки у виробничо-господарських відносинах; конкретизація та деталізація повноважень щодо ведення паспорта інформаційно-комунікативної безпеки суб'єкта господарювання. Запропоновано поняття «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» та розкрито її базові елементи як вихідні у виявленні та попередженні господарських правопорушень в умовах дисбалансу між державним регулюванням та саморегулюванням.

Опрацьовано теоретичні основи інституціалізації контролю суб'єктів господарювання та обрано за базові для цього дослідження такі підходи інституціалізації, як формалізація і деперсоналізація. Здійснено аналіз досягнень економічної науки та наголошено, що контрольні функції за своєю природою є більш різноплановим поняттям, аніж їх характеризують представники економічної науки. Розкрито особливості досліджень економічної науки – застосування системного підходу до встановлення

предмета господарського операційного контролю, ототожнення контрольних функцій суб'єктів господарювання з організацією і технікою проведення перевірок, співставлення наявних систем внутрішньогосподарського контролю із якістю результатів звітування, обґрунтування сучасних підходів до стандартизації внутрішньогосподарського контролю та ін. Визнано вагомим досягненням створення наукового відгалуження – теорії господарського контролю. Обґрунтовано втрату у законотворенні систематики та міжгалузевої гармонізації стосовно вимог щодо функціонування внутрішнього контролю у сфері господарювання та визнано її однією з причин занепаду превентивного виявлення зловживань контрольними повноваженнями суб'єктів господарювання.

Окреслено сфери незадовільного стану контролю за якістю робіт, продукції, товарів, послуг; договірною та господарсько-процесуальною дисципліною; господарським використанням природних та енергетичних ресурсів; забезпеченням інформаційно-комунікативної безпеки. Запропоновано, як результат реалізації контрольних функцій, поступову трансформацію застережень від загроз у сферах підвищеного публічного та приватного інтересу у персональну програму змішаного (недержавного з державним) спостерігання за корекцією контрольної компетенції суб'єкта господарювання.

Охарактеризовано зміст контрольного середовища територіально-господарських систем, утворених для виконання державної програми «Доступне житло». Удосконалено положення щодо системного підходу у дослідженні контрольних функцій суб'єктів господарювання.

Проаналізовано законодавство і практику його застосування для забезпечення договірної дисципліни контрагентів та доведено, що відсутність консолідації державного контролю з недержавним у багатьох соціально важливих сферах знижує потенціал захисної функції господарського договору. З'ясовано позиції науковців стосовно категорії «контроль за договірною дисципліною» та внаслідок аналітичного опрацювання положень

актової теорії, висвітлено доцільність запровадження вимоги щодо ведення паспорта інформаційно-комунікативної безпеки суб'єкта господарювання. Наголошено, що відповідальність за викривлення і фальсифікацію відомостей паспорта суб'єкта господарювання надає більше теоретичної вагомості та прикладної цінності до вирішення актуальної проблеми моніторингу корупційних проявів у господарсько-договірних відносинах. Наведено результати узагальнення пропозицій науковців стосовно попередження практики подання необґрунтованих позовів до господарського суду та запропоновано вважати таку систематичну практику ознакою зловживання суб'єктом господарювання своїми контрольними повноваженнями. Обґрунтовано визначення поняття «зловживання суб'єкта господарювання своїми контрольними повноваженнями», яке проявляється у визнанні судом господарсько-процесуальної дисципліни суб'єкта господарювання неналежною з причини навмисного заявлення ним необґрунтованих (як таких, що фактично не існують) вимог до контрагента за господарськими договорами та підтримки їх у судовому процесі.

Запропоновано введення у науковий обіг низки нових термінів та визначення їх понять: «функціональна спроможність суб'єктів господарювання», «контрольне середовище територіально-господарської системи», «фіктивне керівництво», «шиканер», «зловживання контрольними повноваженнями суб'єктів господарювання» та інших. Обґрунтовано необхідність доповнення переліку господарських правопорушень новими видами та розроблено їх склади. Запропоновано зміни до господарського, податкового, кримінального та іншого законодавств.

Ключові слова: контрольні функції суб'єктів господарювання, самоконтроль, недержавний контроль, договірна дисципліна, протидія зловживанню контрольними повноваженнями, функціональна спроможність, контрольне середовище територіально-господарської системи, Уповноважена особа суб'єкта господарювання.

**НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ, ЯКІ МІСТЯТЬ ОСНОВНІ
РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:**

1. Солодченко С.В. Понятійная суцність самоконтроля суб'єктів господарювання (правовий аспект). *Legea si Viata. Revista stiintifico-practica. Republica Moldova*. 2016. Mai. С. 93–96.

2. Солодченко С.В. Самоконтроль за якістю продукції та недержавний нагляд за повноваженнями виробника. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2 (240). С. 55–59.

3. Солодченко С.В. Змістовно-функціональна сутність самоконтролю у сфері господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5 (243). С. 37–41.

4. Солодченко С.В. Нормативно-правове опосередкування субінституту самоконтролю у сфері господарювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 2. Том 1. С. 134–138.

5. Солодченко С.В. Контроль за договірною дисципліною (у теорії та на практиці). *Актуальні проблеми права: теорія і практика: збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2017. № 33. С. 190–196.

6. Солодченко С.В. Функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю: правове опосередкування. *Юридичний бюлетень*. Одеса, 2017. Випуск 4 (4). С. 52–61.

7. Солодченко С.В. Здійснення контролю суб'єктами господарювання у виробничо-господарських відносинах. *Актуальні проблеми права: теорія і практика: збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2018. № 35. С. 160–167.

**НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ, ЯКІ ЗАСВІДЧУЮТЬ АПРОБАЦІЮ
МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ:**

8. Солодченко С.В. Гармонізація принципів засад реалізації господарських прав суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. *Гармонізація правових засад підприємництва*: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луганськ, 14–20 листопада 2011 р.). Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. С. 123–124.

9. Солодченко С.В. Самоконтроль у механізмі правового господарського порядку. *Правове забезпечення розвитку національної інноваційної системи в умовах глобалізації*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, м. Київ, 11 грудня 2015 р.). Харків: «Право», 2015. С. 254–256.

10. Солодченко С.В. Правовое содержание информационной функции самоконтроля в сфере хозяйствования. *Правові питання трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань, як основи інноваційного розвитку України*: матеріали круглого столу (м. Київ, 27 квітня 2016 р.). Київ, 2016. С. 150–154.

11. Солодченко С.В. Паспортизация как средство самоконтроля хозяйствующих субъектов. *Проблемы правопонимания и правоприменения в прошлом, настоящем и будущем цивилизации*: сборник статей Международной научно-практической конференции (г. Минск, 27 апреля 2016 г.). Минск: Международный университет «МИТСО», 2016. Часть 2. С. 76–78.

12. Солодченко С.В. Спроби інституціоналізації суспільних відносин самоконтролю у сфері господарювання. *Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання*: матеріали Міжнародної інтернет-конференції (м. Харків, 25 травня 2016 р.). Харків, 2016. С. 113–115.

13. Солодченко С.В. Оптимізація правового впливу на самоконтроль у сфері господарювання. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17–18 червня 2016 р.). Львів, 2016. С. 72–74.

14. Солодченко С.В. Правове визначення фіктивного керівництва на законодавчому рівні. *Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 11–12 травня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 78–82.

15. Солодченко С.В. Роль суду в оптимізації контрольних функцій суб'єктів господарювання. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах*: матеріали круглого столу (м. Харків 25 травня 2018 р.). Харків, 2018. С. 124–127.

ANNOTATION

Solodchenko S. V. Legal support for the implementation of the control functions of economic entities. – *Qualification research work as a manuscript.*

The dissertation for a scientific degree of Candidate of Law in the specialty 12.00.04 «Economic law, economic-procedural law» (081 – Law). – Institute of Economic and Legal Studies NAS Ukraine, Kyiv, 2018.

Thesis is dedicated to the study of legal support for the implementation of control functions of business entities, preceding the control and ensuring its effectiveness. The concept of control functions as the acts of a programmatic nature for the definition of control environment, as well as the comparison of the condition of its elements with the property, accounting, contractual and other policies and the motivation of conducting activities by the entity are specified. The division of two groups of control functions is grounded: basic (pre-control) and current (actually are dissolved in the process of control). It is recognized as a priority one – an institutionalized conceptual approach to the organization of

control by business entities. The peculiarities of the content interpretation of control functions, self-control and control over counteragents are revealed. It has been proved that control functions determine the effectiveness of functional control and its functions, and the dependence of an effectiveness of self-control and control of business entities on the proper regulatory and legal mediation of their control functions is substantiated. It is suggested to distinguish according to the subject area, the purpose of control and the subject structure: 1) self-control of economic entities and their external control over counteragents and partners; 2) control of business entities as members of self-regulatory organizations; 3) corporate control (not the subject of this study). Critical point is expressed towards the absence of a unified state policy to ensure the development of self-regulatory organizations, which form economic entities and control ergonomic activities of its members.

It is proved that trying to achieve the lawful behavior of a business entity that carries out an internal and external control in the field of economic activity, it is expedient to classify the control relationships as: economic and industrial with mandatory control elements; organizational and economic (including consolidated control of the state with non-state); inter-farm relations and relations of non-state anti-corruption control. It is substantiated that by the nature of legal relationships that arise during the exercise of control functions by economic entities, they can be qualified as binding legal, in which the obligations are organizational and functional ones. It is determined as the criterion of systematization of relations of non-state control, which are carried out by economic entities, the requirements of legislative, sub-legislative and local regulatory legal acts for the control of subjects of management and the presence of regulated control powers.

Due to the fact that previously the function of external anti-corruption control was not legalized, a gap was formed in the status of the subject of economic activity, which, with the help of the instruments of economic law, began to be worked up and clarified by representatives of economic law. It was established that the creation of a legal basis for the implementation of control

functions of business entities with a view to preventing corruption was not started for the first time (preliminary stage – 2007). An estimation of researches of Ukrainian scientists concerning an improvement of the legal basis for the implementation of control functions of business entities in this area is made. Legal principles of establishing the requirements for the implementation of non-state anti-corruption control are analyzed and the critical attitude to a number of provisions of the Bill of Ukraine «About Prevention of Corruption» is substantiated. The issue of incompleteness of normative material regarding the special requirements for the implementation of the functions of non-state anti-corruption control is argued.

It is established that in the presence of legally established control functions of the Authorized Entity of an entity responsible for the implementation of the Anti-Corruption Program for their implementation with regard to its partners, it does not have the appropriate powers, therefore, it is proposed: 1) to consider its defective legal status; 2) to abrogate the provisions of an introduction of anti-corruption verification measures for business partners; 3) to introduce a control of the insurance of an information and communication safety in the industrial and economic relations with the authority to maintain the passport of information and communication security of the subject of economic activity; 4) to introduce of the requirement for the liability for the distortion and falsification of the passport information.

The proposition on means of realization of the Anti-Corruption program by the authorized person of the subject of economic activity is grounded: provision of information and communication safety in the industrial and economic relations; specification and detail of the authority for conducting a passport of information and communication security of the subject of economic activity. The concept of «functional capacity of economic entities in the implementation of control» is suggested and its basic elements are revealed as initial ones in identification and prevention of economic offenses in the conditions of an imbalance between state regulation and self-regulation.

Theoretical bases of an institutionalization of control of subjects of management were developed and the following approaches for an institutionalization, such as formalization and depersonalization, were chosen for the basic research for this study. Analysis of the achievements of economic science is carried out and it is emphasized that control functions by their nature are more diverse concepts than those characterizing representatives of economic science. Peculiarities of the researches of economic science are revealed – an application of the systematic approach to the establishment of the subject of economic operational control, the identification of control functions of economic entities with the organization and technique of conducting inspections, the comparison of existing systems of internal control with the quality of the results of reporting, the substantiation of modern approaches to standardization of internal control, and others. It is recognized as a significant achievement in the creation of a scientific branch – the theory of economic control. The loss of taxonomy and inter-sectoral harmonization in relation to the requirements for the functioning of internal control in the field of management was substantiated and recognized as one of the reasons for the decline of preventive detection of abuses related to the control powers of business entities.

Fields of unsatisfactory state of control over the quality of studies, products, goods and services; contractual and economic-procedural discipline; economic use of natural and energy resources; provision of an information and communication security are outlined. As a result of the implementation of control functions, gradual transformation of the warnings from threats in the spheres of increased public and private interest into the personal program of mixed (non-state and state) monitoring of correction of the controlling competence of the subject of economic activity is suggested.

The content of the control environment of the territorial economic systems created for the implementation of the state program «Affordable Housing» was characterized. The position on a systematic approach in the study of control functions of business entities has been improved.

The law and practice of its application for ensuring contractual discipline of counterparties are analyzed and it is proved that the lack of consolidation of state control with non-state entities in many socially important spheres reduces the potential of the protective function of an economic contract. The views of scientists on the category «control over contractual discipline» resulting the analytical work on the provisions of the act theory have been clarified, the expediency of introducing a requirement for the passport of the information and communication security of the economic entity has been clarified. It is underlined that the responsibility for distortion and falsification of the data of the passport of the subject provides bigger theoretical importance and applied value for the solution of the issue of monitoring corruption manifestations in economic-contractual relations. The results of generalization of proposals of scientists concerning the prevention of the practice of submitting unreasonable claims to the economic court are presented, and it is suggested to consider such systematic practice as a sign of abusing an economic entity by its controlling powers. The definition of the concept of «abuse of a business entity by its control powers» is substantiated, which is manifested in the recognition by the court of the economic-procedural discipline of an economic entity that is inappropriate due to a deliberate declaration of unreasonable (as non-existing) requirements to the contractor under economic contracts and support them in the trial.

The introduction of a number of new terms and the definition of their concepts: «functional capacity of economic entities», «control environment of territorial economic system», «fictitious management», «shikaner», «abuse of control powers of economic entities» and others. The necessity of supplementing the list of economic offenses with new kinds of species was substantiated and their elements were developed. Several changes in the economic, tax, criminal and other legislation are suggested.

Key words: control functions of economic entities, self-control, non-state control, contractual discipline, counteraction to abuse of control powers, functional

capacity, control environment of territorial and economic system, authorized person of economic entity.

SCIENTIFIC PUBLICATIONS, WHICH CONTAIN THE MAIN RESULTS OF THE THESIS:

1. Solodchenko S.V. *Ponyatijnaya sushchnost' samokontrolya sub"ektov hozyajstvovaniya (pravovoj aspekt)*. LEGEA SI VIATA. Revista stiintifico-practica. Republica Moldova. MAI 2016. S. 93–96.

2. Solodchenko S.V. *Samokontrol' za yakistyu produkciï ta nederzhavnij naglyad za povnovazhennyami virobnika*. *Pidpriemnictvo, gospodarstvo i pravo*. 2016 (240). № 2. S. 55–59.

3. Solodchenko S.V. *Zmistovno-funkcional'na sutnist' samokontrolyu u sferi gospodaryuvannya*. *Pidpriemnictvo, gospodarstvo i pravo*. 2016 (243). № 5. S. 37–41.

4. Solodchenko S.V. *Normativno-pravove oposeredkuvannya subinstitutu samokontrolyu u sferi gospodaryuvannya*. *Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Seriya «YUridichni nauki»*. 2016. Vipusk 2. Tom 1. C. 134–138.

5. Solodchenko S.V. *Kontrol' za dogovirnoyu disciplinoyu (u teorii ta na praktici)*. *Aktual'ni problemi prava: teoriya i praktika № 33*, Skhidnoukraïns'kij nacional'nij universitet imeni Volodimira Dalya, 2017. S. 190–196.

6. Solodchenko S.V. *Funkcional'na spromozhnist' sub'ektiv gospodaryuvannya u zdijsnenni kontrolyu: pravove oposeredkuvannya*. *YUridichnij byuleten' ODESA*, 2017. Vipusk 4 (4). S. 52–61

7. Solodchenko S.V. *Zdijsnennya kontrolyu sub'ektami gospodaryuvannya u virobnicho-gospodars'kih vidnosinah*. *Aktual'ni problemi prava: teoriya i praktika № 35*, Skhidnoukraïns'kij nacional'nij universitet imeni Volodimira Dalya, 2018 r. S. 160–167.

8. Solodchenko S.V. *Garmonizaciya principovih zasad realizacii*

gospodars'kih prav sub'ektami zovnishn'oekonomichnoi diyal'nosti. Materiali II Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi internet-konferencii «Garmonizaciya pravovih zasad pidpriemnictva» 14–20 listopada 2011 roku (m. Lugans'k, 2011 r.). Lugans'k: Lugans'k SNU im. V. Dalya, 2011. S. 123–124.

9. Solodchenko S.V. *Samokontrol' u mekhanizmi pravovogo gospodars'kogo poryadku*. Materiali Vseukraïns'koï naukovo-praktichnoi konferencii «Pravove zabezpechennya rozvitku nacional'noi innovacijnoi sistemi v umovah globalizacii» (Har'kov, Kiev 11 dekabrya 2015 roku). Harkiv: «Pravo», 2015. S. 254–256.

10. Solodchenko S.V. *Pravovoe sodержanie informacionnoj funkcii samokontrolya v sfere hozyajstvovaniya*. Materiali kruglogo stolu yakij vidbuvsya 27 kvitnya 2016 roku u m. Kievi «Pravovi pitannya transformacii informacijnogo suspil'stva v suspil'stvo znan', yak osnovi innovacijnogo rozvitku Ukraïni». Kiïv, 2016. S. 150–154.

11. Solodchenko S.V. *Pasportizaciya kak sredstvo samokontrolya hozyajstvuyushchih subektov*. Problemy pravoponimaniya i pravoprimeneniya v proshlom, nastoyashchem i budushchem civilizacii. Sbornik statej Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii g. Minsk, 27 aprelya 2016 g. CHast' 2, Minsk: Mezhdunarodnyj universitet «MITSO», 2016. S. 76–78.

12. Solodchenko S.V. *Sprobi institucionalizacii suspil'nih vidnosin samokontrolyu u sferi gospodaryuvannya*. Materiali Mizhnarodnoi internet-konferencii «Bezpekove innovacijne suspil'stvo: vzaemodiya u sferi pravovoi osviti ta pravovogo vihovannya» yaka vidbulasya 25 travnya 2016 r. m. Harkiv, 2016. C. 113–115.

13. Solodchenko S.V. *Optimizaciya pravovogo vplivu na samokontrol' u sferi gospodaryuvannya*. Materiali Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii. Materiali Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii «Suchasnij stan i perspektivi rozvitku derzhavi i prava» m. L'viv, 17–18 chervnya 2016. S. 72–74.

14. Solodchenko S.V. *Pravove viznachennya fiktivnogo kerivnictva na zakonodavchomu rivni*. Materiali Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii

«Yuridichna nauka v HKHI stolitti: perspektivni ta prioritetni napryami doslidzhen'» m. Zaporizhzhya, 11–12 travnya 2018 r. S. 78–82.

15. Solodchenko S.V. *Rol' sudu v optimizacii kontrol'nih funkcij sub'ektiv gospodaryuvannya*. Materiali kruglogo stolu «Ekonomiko-pravovi problemi rozvitku ta spriyannya gospodars'kij diyal'nosti v suchasnih umovah» 25 travnya 2018. Harkiv, 2018. S. 124–127.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
КОНТРОЛЬНИХ ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	29
1.1 Контрольні функції як господарсько-правова категорія	29
1.2 Види відносин, в яких реалізуються контрольні функції суб'єктів господарювання	59
1.3 Правова основа реалізації функцій антикорупційного контролю ...	83
1.4 Теоретичні основи інституціоналізації контролю суб'єктів господарювання.....	102
Висновки до розділу 1	118
РОЗДІЛ 2 РЕАЛІЗАЦІЯ КОНТРОЛЬНИХ ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТІВ	
ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	123
2.1 Оцінка стану реалізації основних функцій самоконтролю	123
2.2 Застереження від загроз публічним та приватним інтересам	145
2.3 Попередження та протидія фіктивному керівництву п ідприємством	167
2.4 Забезпечення договірної дисципліни контрагентів.....	184
Висновки до розділу 2	195
ВИСНОВКИ	202
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	206
ДОДАТКИ.....	229

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄЕЗ – Європейська економічна зона

ЄС – Європейський Союз

ПДВ – податок на додану вартість

ГК України – Господарський кодекс України

ЦК України – Цивільний кодекс України

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України

КК України – Кримінальний кодекс України

ПК України – Податковий кодекс України

ЮНСІТРАЛ – Комісія Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку

МВФ – Міжнародний валютний фонд

ВВП – Внутрішній Валовий Продукт

GRI – (Global Reporting Initiative) Глобальна ініціатива зі звітування

ФОП – фізична особа-підприємець

МСП – малі та середні підприємства

АРВ – аналіз регуляторного впливу

ЄСУ – екологічні, соціальні, управлінські показники звіту

ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю

ТзДВ – Товариство з додатковою відповідальністю

АТ – Акціонерне товариство

ПТ – Повне товариство

КТ – Командитне товариство

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Інтеграція України у міжнародну спільноту супроводжується адаптацією національного законодавства до міжнародних правових документів про недержавний контроль та впровадженням у сферу самоконтролю вимог міжнародних стандартів обліку процесів господарювання. Здійснення функцій контролю суб'єктом господарювання є проявом правової гарантії забезпечення балансу публічних та приватних інтересів, а тому такі процеси потребують використання кращої світової практики та узгодження національного і міжнародного законодавства. На практиці результати звітності підприємства слугують доказом у судових справах щодо стягнення збитків, відомості податкової накладної – у справах про порушення податкової, фінансової та договірної дисципліни.

Аналіз законодавства засвідчив, що суб'єкти господарсько-виробничих, організаційно-господарських та відносин недержавного законодавства контролю за наявності контрольних функцій, які виникають в силу закону чи договору, наділяються відповідним правовим статусом контролюючого уповноваженого суб'єкта господарювання. Але відповідні положення господарського законодавства не позбавлені недоліків. Численні вимоги до контрольних функцій суб'єктів господарювання не конкретизовано. Відбувається змішування понять «функції контролю», «контрольні функції», «контроль». Це потребує уточнення змісту поняття «контрольні функції». Актуальність правового забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання зумовлена низкою проблем не лише господарського, але й податкового, кримінального, господарсько-процесуального та іншого законодавства. Відсутність взаємозв'язку норм господарського та кримінального законодавства України з питань недержавного контролю у сфері господарювання унеможливають раціональну практику господарської самоорганізації, підкорену публічним

інтересам. Тому виникає потреба у трансформації системи недержавного контролю на інституційних принципах попередження зловживання контрольними повноваженнями власника, керівника та ін.

У науці господарського права вже було обґрунтовано необхідність: вдосконалення правового забезпечення облікового процесу (В. Мамутов, В. Резнікова, В. Щербина, К. Апанасенко, О. Орлова та ін.); запозичення правового підходу країн ЄС до недержавного нагляду за якістю продукції, товарів, робіт, послуг (А. Бобкова, О. Вінник, О. Беяневич, М. Кузьміна та ін.); розширення процедур самоконтролю та контролю за виконанням договірної дисципліни (Г. Знаменський, О. Беяневич, В. Мілаш та ін.); уточнення правових підходів до внутрішньогосподарського контролю (О. Подцерковний, І. Головань, В. Добровольська, В. Попелюк та ін.) та виділення особливостей реалізації функцій контролю-підпорядкування у господарських організаціях (О. Вінник, С. Грудницька, І. Лукач, Н. Ібрагімова та ін.). Правова проблематика щодо прояву контрольних функцій суб'єктів господарювання у господарсько-виробничих відносинах була предметом дослідження О. Віхрова, О. Гончаренко, В. Задихайла, І. Кравець, В. Мілаш, В. Олюхи, В. Устименка та ін. Однак потребують подальшого доопрацювання питання щодо відповідності та повноти контрольних повноважень суб'єктів господарювання, запобігання перевищенню повноважень у процесі реалізації контрольних функцій у виробничо-господарських, внутрішньогосподарських та організаційно-господарських відносинах та ін.

Усе зазначене вказує на актуальність і доцільність наукового дослідження, що зумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане згідно з Планом науково-дослідних робіт Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України у межах теми: «Правові заходи запровадження енергозберігаючих технологій на підприємствах металургії» за

господарсько-розрахунковим договором про проведення науково-дослідних робіт за № Ю-1-12 на замовлення ПрАТ «Лугцентрокуз» (номер державної реєстрації 0112U002894), де дисертант був співвиконавцем, який самостійно здійснив теоретичну розробку напрямів правової роботи щодо здійснення самоконтролю на підприємстві.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розробка нових теоретичних положень щодо реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання, визначення їх сутності як господарсько-правової категорії, а також підготовка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства України.

Для досягнення зазначеної мети необхідно розв'язати низку *завдань*, зокрема:

- охарактеризувати контрольні функції суб'єктів господарювання в аспекті забезпечення системи контролю на мікро- і на макрорівні та обрати класифікації, що призначені для відповідних дослідницьких можливостей;
- виявити функції контролю у традиційних господарських відносинах та у відносинах недержавного антикорупційного контролю і здійснити систематизацію контрольних відносин;
- розглянути правовий статус Уповноваженої особи, відповідальної за проведення антикорупційного контролю, та запропонувати застосування диференційованого підходу до визначення його господарсько-правового статусу;
- дослідити та сформулювати визначення поняття функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю як затребуваної для практики категорії правореалізації;
- уточнити підходи до пізнання процесів формалізації, організації і легалізації відносин недержавного контролю у сфері господарювання та обрати інструменти інституціоналізації вимог до суб'єктів контролю;
- визначити соціально важливі сфери, в яких контрольні функції не забезпечені відповідними повноваженнями, а також з'ясувати та визначити

засоби і заходи їх господарсько-правового забезпечення;

– проаналізувати зарубіжний досвід інституціоналізації контролю та сформулювати висновки щодо його запозичення при обліку, звітуванні, забезпеченні якості продукції та здійсненні контролю у соціально важливих сферах господарювання;

– дослідити господарську практику та практику правоохоронних органів стосовно зловживання повноваженнями при здійсненні контролю, визначити критерії диференціації контрольних функцій у залежності від правового статусу особи, яка їх здійснює, та обґрунтувати пропозиції до законодавства;

– розробити інструменти втілення застережень від загроз публічним та приватним інтересам щодо якості робіт, продукції, товарів, послуг, договірної дисципліни, господарсько-процесуальної дисципліни, забезпечення інформаційно-комунікативної безпеки;

– аргументувати можливість розробки нового (призначеного для запобігання зловживанню контрольними повноваженнями) напряму гармонізації господарського з кримінальним, господарсько-процесуальним та податковим законодавством.

Об'єктом дослідження є господарські відносини, що виникають за участю суб'єкта господарювання, його кінцевого власника, керівника, представника або Уповноваженої особи, які реалізують право або виконують обов'язок здійснення контролю.

Предметом дослідження є правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, а саме: історичний, термінологічний, абстрагування, емпіричного дослідження (спостереження і порівняння), системно-структурний, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, гіпотези, тлумачення, порівняльно-правовий. Застосування історичного, термінологічного методів та методу абстрагування дозволило

опрацювати питання становлення і розвитку доктринальних підходів щодо реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання як правового явища. З використанням методів емпіричного дослідження проведено аналіз наявного стану реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання. Відокремлення та дослідження основних елементів, що в сукупності характеризують контрольні функції суб'єктів господарювання, здійснювалось із застосуванням системно-структурного методу, методів аналізу і синтезу, індукції і дедукції. На основі використання методу гіпотези підготовлено пропозиції з інституціоналізації контролю суб'єктів господарювання, удосконалення господарського, господарсько-процесуального та кримінального законодавства. Методи тлумачення норм права використано при з'ясуванні змісту та цільової спрямованості положень законодавства, що досліджуються в роботі; порівняльно-правовий метод – при співставленні наявних підходів до вирішення досліджуваних питань в Україні і зарубіжних країнах.

Теоретичну основу дослідження, крім вищезазначених науковців, склали роботи таких вітчизняних та іноземних вчених: Р. Джабраїлова, В. Джуринського, Г. Джумагельдієвої, А. Захарченка, О. Зельдіної, В. Лаптева, В. Мартем'янова, Л. Ніколенко, Г. Пронської, Б. Розовського, О. Шаповалової та ін.

Емпіричною базою дослідження слугували нормативно-правові акти господарського, цивільного, податкового законодавства України, країн-учасниць ЄС, Великобританії та ін., а також практика фіскальних органів України та практика господарювання підприємств Луганської області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше у вітчизняній юридичній науці на основі комплексного дослідження контрольних функцій суб'єктів господарювання обґрунтовано нові теоретико-правові положення щодо їх реалізації, а також здійснено підготовку науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано визначення поняття функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю як їх фактичної здатності виявляти загрози публічним та приватним інтересам й попереджати їх дозволами, обмеженнями, застереженнями внаслідок створення збалансованої системи правових норм і засобів, заходів та дій;

– запропоновано визначення поняття зловживання суб'єктом господарювання своїми контрольними повноваженнями як неналежної господарсько-процесуальної дисципліни при заявлені необґрунтованих (як таких, що фактично не існують) вимог до контрагента за господарськими договорами та підтримки їх у судовому процесі;

– запропоновано новий напрям гармонізації господарського законодавства з кримінальним, який полягає в інституціоналізації складів господарських правопорушень, види яких об'єднує назва «Зловживання контрольними повноваженнями суб'єкта господарювання» з подальшою криміналізацією тих з-поміж них, які сприяють фіктивному господарюванню;

– запропоновано визначення поняття «фіктивне керівництво» як ведення та (чи) подача до уповноважених державних органів документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, складання та (чи) видача первинних бухгалтерських документів суб'єкта господарської діяльності особою, яка не має повноважень для здійснення таких дій з метою прикриття незаконних діянь, або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона;

удосконалено:

– положення щодо формування контрольного середовища на макро- та мікрорівні, а також розмежування функцій та дисфункцій самоконтролю, урівноваження контрольних повноважень з контрольними функціями суб'єктів господарювання шляхом деталізації відповідного правового статусу контролюючого уповноваженого суб'єкта господарювання;

– вимоги до контрольних функцій суб'єктів господарювання у

внутрішніх відносинах (самоконтролю, контролю-підпорядкування у господарських організаціях), зовнішніх (господарсько-виробничих з обов'язковими елементами контролю, організаційно-господарських) та відносинах недержавного антикорупційного контролю шляхом їх конкретизації, а саме: узгодженість фактичної поведінки суб'єктів контролю із законодавчими, підзаконними та локальними нормативно-правовими актами; дотримання процедури реалізації контрольних функцій; превенція зловживанню контрольними повноваженнями;

– перелік господарських правопорушень шляхом доповнення таким як фальсифікація відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання, що полягає у наданні завідомо неправдивих даних про ведення та (чи) подачу до уповноважених органів державної влади документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, складання та (чи) видачу первинних бухгалтерських документів особою, яка має повноваження для здійснення самоконтролю (головний бухгалтер, аудитор, суб'єкт здійснення діяльності внутрішнього господарського контролю) з метою прикриття незаконної діяльності суб'єкта господарювання та надання неправдивої інформації для суб'єктів зовнішнього контролю;

дістали подальшого розвитку положення щодо:

– підстав господарсько-правової відповідальності за вчинення правопорушення «Введення в оману щодо відомостей про кінцевого бенефіціарного власника (контролера)», яке проявляється у поданні кінцевим бенефіціарним власником (контролером) або членом органу управління, органу, який здійснює функції контролю та/або нагляду, та іншими уповноваженими фізичними особами викривленої (неповної, помилкової, завідомо недостовірної інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера), порушення терміну її подачі та запропоновано внесення відповідних змін до законодавства;

– статусу Уповноваженої особи суб'єкта господарювання шляхом запровадження контрольної функції із забезпечення інформаційно-

комунікативної безпеки у виробничо-господарських відносинах із повноваженнями щодо ведення паспорта інформаційно-комунікативної безпеки суб'єкта господарювання та відповідальності такої особи за викривлення і фальсифікацію відомостей паспорта при реалізації Антикорупційної програми;

– реалізації функцій контролю за ступенем досягнення суспільно значущих цілей шляхом сполучення регуляторного впливу з недержавним контролем та розробки органами державного контролю персональної програми змішаного (недержавного з державним) спостереження за корекцією контрольної компетенції суб'єкта господарювання, в особі його засновника та\або власника за відсутності належної реалізації ним своїх контрольних функцій та визнання органами зовнішнього контролю незадовільним стану самоконтролю: за якістю товарів, послуг, робіт; за правомірністю господарського використання природних та енергетичних ресурсів; за здійсненням процедур звітування про стан фінансово-господарської діяльності;

– основних функцій самоконтролю суб'єкта господарювання шляхом розкриття змісту таких з-поміж них, як гарантійної, семіотичної (інформаційної), прогностичної, комунікативної в частині напрацювання застережень щодо їх підміни дисфункціями, яка може відбуватися з ініціативи керівника чи іншої особи, що є підставою для оптимізації правових заходів забезпечення функцій контролю як процесу урівноваження на централізованому рівні законотворення правових застережень від загроз публічним та приватним інтересам при створенні адекватної правової бази для самоконтролю суб'єктів господарювання безпосередньо та через саморегулівні організації (у складі господарського законодавства та суміжних галузей).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані: у подальших наукових дослідженнях; при внесенні змін і доповнень до законодавства, а також у практиці реалізації такого

законодавства; при підготовці науково-практичних видань, підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій.

Положення дисертації щодо зміни порядку розміщення податкових накладних у ЄРПН, в частині відміни блокування процедури розміщення за наявності у накладній помилок або/та дублювання змісту про обсяги виконаних робіт, позитивно оцінені ТОВ «Фортуна» (довідка від 15.09.2017 р. № 23). Окремі результати дослідження використовуються у діяльності ДФС України (довідка від 01.08.2018 р. № 25205/6/99-99-23-01-15с) та навчальному процесі у СНУ ім. В. Даля МОН України (довідка від 07.09.2017 р. № 267/02).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертаційної роботи отримані автором особисто, а сформульовані у роботі висновки, положення та пропозиції побудовані на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових та нормативно-правових джерел.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження оприлюднено на: II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Гармонізація правових засад підприємництва» (м. Луганськ, 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове забезпечення розвитку національної інноваційної системи в умовах глобалізації» (м. Харків, м. Київ, 2015 р.); круглому столі «Правові питання трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань, як основи інноваційного розвитку України» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблемы правопонимания и правоприменения в прошлом, настоящем и будущем цивилизации» (м. Мінськ, 2016 р.); Міжнародній інтернет-конференції «Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання» (м. Харків, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Львів, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень» (м. Запоріжжя, 2018 р.); круглому столі «Економіко-

правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах» (м. Харків, 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертації викладено у 15 наукових працях, з них – 7 статей у наукових фахових виданнях України (зокрема 1 стаття у іноземному науковому виданні), 8 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій та круглого столу (у тому числі 1 – у зарубіжному виданні).

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, двох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту дисертації складає 187 сторінок. Список використаних джерел налічує 200 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІЙ КОНТРОЛЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1 Контрольні функції як господарсько-правова категорія

У науковій літературі використовується філософський, економічний, технічний, медичний, юридичний та інші підходи до тлумачення функцій контролю. Вживаються різні назви для позначення їх численних видів.

Контрольні функції органів держави у сфері господарювання були охарактеризовані у багатьох статтях, монографіях, дисертаціях, наукових темах науково-дослідних та освітніх організацій. Їх популярність як предмету вивчення вимірюється значним обсягом результатів проведених досліджень. За останнє десятиріччя лише дисертаційні дослідження виконано наступними ученими: Попелюком В. П. – «Правове регулювання відносин контролю у сфері господарювання» за спеціальністю 12.00.04, Ореховою І. С. – «Державний контроль у сфері господарської діяльності: адміністративно-правові засади», за спеціальністю 12.00.07, Ковальновою М. В. – «Адміністративно-правові режими підприємницької діяльності в Україні» за спеціальністю 12.00.07, Просоловим М. О. – «Правове регулювання перевірок, що здійснюються органами фінансового контролю в сфері підприємницької діяльності» за спеціальністю 12.00.07, Баганцем В. О. – «Вдосконалення державного контролю і нагляду за господарською діяльністю» – за спеціальністю 12.00.04, Никитченко Н. В. – «Правове регулювання державного контролю у сфері господарської діяльності» (на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук) за спеціальністю 12.00.04 та іншими.

При цьому жодного комплексного дослідження не було присвячено вивченню контрольних функцій суб'єктів господарювання. Контроль, який здійснюють суб'єкти господарювання, є видом недержавного контролю. В

умовах скорочення заходів державного контролю нерозвиненість недержавного контролю загрожує втратами для економіки України та – для інтересів громадянського суспільства і споживачів. Тому заслуговує на критику вузькоюридичний підхід науки до наміру створення наукового підґрунтя для забезпечення звітування, договірної дисципліни, інших позитивних проявів господарського порядку лише за допомогою державного контролю. Викриття його суттєвих недоліків не виправдовує такий підхід. Треба випробовувати інструменти контролю, які «розташовані з іншого боку», з боку суб'єктів господарювання. Адже встановлення для них правових засад самоконтролю значно підвищує ці можливості. Вони зростають в умовах проведення політики дерегуляції підприємництва.

Також гостра потреба обґрунтування контрольних функцій суб'єктів господарювання як господарсько-правової категорії підтверджується фактом відсутності спеціальних комплексних правових досліджень з проблематики самоконтролю суб'єктів господарювання та його функцій у складі господарської самоорганізації.

«Функція» визнана вченими загально-теоретичним терміном. За українським тлумачним словником, функція визначається як явище, яке залежить від іншого явища та є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін [1, с. 707].

Поширеним є тлумачення контрольних функцій суб'єктів господарської діяльності як форми виявлення наряду та певного навантаження для здійснення ними контролю за своєю діяльністю, а також – діяннями філій, представництв та інших структурних підрозділів, контрагентів, партнерів. Це явище, яке змінюється відповідно до змін функцій, це – повноваження, обумовлені функціями.

У цьому дисертаційному дослідженні необхідно уточнити поняття контрольних функцій, правове забезпечення яких обґрунтовується. Йдеться про поняття контрольних функцій суб'єктів господарювання як дій програмного характеру із визначення контрольного середовища,

співставлення стану його елементів з майновою, обліковою, договірною та іншою політикою та мотивацією проведення діяльності суб'єктом господарювання.

Умовним є поділ їх контрольних функцій на базові та поточні за критерієм доцільності правового забезпечення реалізації. Базові – передують контролю, а поточні – фактично розчиняються у функціях контролю. Для перших – правове забезпечення є доцільним, для других – можливим, втім і для перших, і для других воно пропонується з численними похибками.

На практиці найбільший обсяг функцій суб'єктів та відповідних повноважень, обумовлених ними, можна спостерігати стосовно самоконтролю суб'єктів господарювання.

Функція самоконтролю носить перевірочний характер об'єкта і полягає у встановленні ступеня збігу того, що повинно бути, з тим, що вже є, або з тим, що тільки може бути, а також у встановленні подібності ступеня збігу компонентів, що звіряються. Зміст компонентів, що входять до складу самоконтролю, безумовно, буде змінюватися залежно від того, в якому контексті вони проявляються. Функція самоконтролю полягає у встановленні подібності ступеню збігу звірюваних компонентів [2, с. 34]. Вважається, що встановлення подібності ступеню збігу звірюваних компонентів відбувається за допомогою дій. Тому доводиться заперечувати В. Добровольській на користь терміну «дій», здійснюваних на виконання вимог законодавства та локальних актів коли вона вважає, що «основну мету самоконтролю, його основний напрям (стратегію) можливим визначити через термін «функція» [3, с. 90].

Чинним законодавством закріплено вимоги до: здійснення касових операцій; операцій з коштами під звіт; операцій на рахунках в органах Державної казначейської служби та в установах банків; відчуження та надання в оренду державного та комунального майна; інвентаризації державного та комунального майна; використання кредитів (позик), одержаних під державні (місцеві) гарантії; видатків, у тому числі – на

капітальне будівництво, реконструкцію та ремонт, інших капітальних видатків; операцій в межах здійснення спільної діяльності; операцій з провадження інвестиційної діяльності, у тому числі використання бюджетних коштів у межах реалізації інвестиційних проектів; операцій з цінними паперами; оплати консалтингових та аудиторських послуг, страхування, представницьких заходів і реклами; операцій за договорами та інших аспектів діяльності.

Передбачаючи відповідальність за порушення вимог у зазначених аспектах діяльності, законодавець зорієнтував суб'єктів господарювання на обов'язкове здійснення самоконтролю, перевіряючи такі операції. Можна стверджувати, що в такому випадку функції суб'єктів господарювання щодо самоконтролю визначені на законодавчому рівні. Але до частини порядку здійснення самоконтролю законодавець передбачив певну процедуру, а до частини – ні. Це означає, що під одні функції самоконтролю повноваження також визначені на законодавчому рівні, а під інші – ні. Тоді основний обсяг самоконтролю, його програму, зміст функцій самоконтролю він визначить сам на локальному рівні, використовуючи для цього контрольні функції та правові орієнтири щодо їх здійснення. З огляду на те, що самоконтролю притаманний найбільший обсяг контрольних функцій, опосередковано така характеристика розповсюджується й на контрольні функції суб'єктів господарювання. Але це не правильно, бо здійснення контролю за контрагентами залишається поза межами самоконтролю і потребує уточнень з вимогами законодавства та умовами договорів.

В Україні майже не існує належної збалансованої інституціональної бази для реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання, як структурної складової організації та управління господарською діяльністю та здійснення контролю за контрагентами. Закон України від 16.07.1999 р. «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [4] потребує уточнення та доповнення окремих положень щодо реалізації контрольних функцій. Наприклад, з питань стимулювання належної облікової політики

суб'єкта господарювання та протидії фальсифікації відомостей про його фінансові обов'язки та майновий стан.

Наявні підзаконні акти, які орієнтують на порядок здійснення контрольних функцій, є недосконалими. Наприклад, Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку від 24.05.1995 р. № 88 містить пункт 5 «Організація документообороту». У підпункті 5.2 цього пункту йдеться про контрольні функції суб'єктів господарювання щодо здійснення обліку як інструменту самоконтролю за господарсько-фінансовою діяльністю. Їх орієнтиром слугують: графік документообороту на підприємстві, в установі; оптимальна кількість підрозділів і виконавців, через які має проходити кожен первинний документ; мінімальний строк його знаходження в підрозділі; заходи сприяння поліпшенню облікової роботи, посиленню контрольних функцій бухгалтерського обліку, підвищенню рівня його автоматизації [5].

«Контрольні функції обліку» є некоректним формулюванням, так як не вказаний суб'єкт здійснення функції обліку, що заважає повному тлумаченню та сприйняттю контрольних функцій суб'єктів господарювання структурним елементом організації та управління господарською діяльністю щодо обліку. Така підміна термінів призводить до нестачі інформації для формування доказової бази стосовно вигодонабувача, коли відбувається зловживання контролем з боку уповноваженого представника суб'єкта господарювання, а факту його встановлення заважає нівелювання суб'єкта здійснення контрольних функцій (як це відбувається у прокоментованому Положенні).

Виконуючи свої контрольні функції щодо самооподаткування, суб'єкти господарювання припускаються помилок при оформленні податкової накладної. Довгий час показником суттєвої розбалансованості інституціональної бази для реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання була наявність у утримувача Єдиного реєстру податкових накладних можливості розглядати лише одну помилку у накладній суб'єкту господарювання як виняткову підставу для висновку про відсутність у

платника податку права на формування податкового кредиту зі сплачених сум податку на додану вартість. Замість проведення контрольно-перевірочної роботи, при отриманні другої накладної на одну й ту саму операцію також блокувалося право на формування податкового кредиту.

Лише попри вісім років зазначені процедурні недоліки електронного адміністрування ПДВ було виправлено наказом Міністерства фінансів України за № 763 від 17.09.2018 року. Ним було внесено чимало суттєвих змін до форми податкової накладної та Порядку її заповнення. Зокрема, деталізовано процедури виправлення помилок у реквізитах податкової накладної, які не заважають ідентифікувати здійснену операцію. «Постачальник (продавець) на дату виявлення такої помилки складає розрахунок коригування до податкової накладної, у якому всі правильно заповнені реквізити податкової накладної повторюються, а реквізит, у якому допущено помилку, заповнюється без помилок» [6, п. 22].

Процедура коригування кількісних та/або вартісних показників табличної частини податкової накладної, у зв'язку зі зміною суми компенсації вартості товарів/послуг, також стала зменшувати тиск на суб'єктів господарювання. Внаслідок затвердження нового Порядку, кількість груп коригування у розрахунку коригування стала необмеженою.

«Кожній групі коригування присвоюється окремий наступний порядковий номер. Державна фіскальна служба України визначає умовні коди причин коригування, які платники податку зазначають у графі 2.1 розрахунку коригування, та забезпечує їх оприлюднення на власному офіційному веб-порталі для використання платниками податку під час складання розрахунків коригування, відповідно до Податкового кодексу України» [6, п.23].

У випадку реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних двох і більше податкових накладних, складених на одну операцію з постачання товарів/послуг, постачальник (продавець) має скласти розрахунок (-ки) коригування до податкової (-их) накладної (-их), зайво складеної (-их) на

операцію, за якою в Єдиному реєстрі податкових накладних вже зареєстрована податкова накладна. Ця процедура визначена у п. 24 нового Порядку заповнення податкової накладної [6, п. 24].

Результати самоконтролю суб'єктів господарювання з питань фінансової та податкової дисципліни впливають на своєчасність та коректність внесення інформації до бази щодо відпрацювання Фіскальною службою України ризикових суб'єктів господарювання (оцінюються за ймовірними втратами (недоотриманням коштів) бюджету за даними інформаційно-аналітичного забезпечення.

У розпорядчих документах зазначеної служби зафіксовано вимоги до: характеристики суб'єктів господарювання, зареєстрованих платниками ПДВ за відповідним рівнем категорії уваги до них. За показниками податкової поведінки та рівня ризику суб'єктів господарювання розрізняють такі категорії: вигодонабувач (за рахунок відображення в даних податкової звітності недостовірних даних господарських операцій з використанням вигодоформуючих («податкових ям») та вигодотранспортуючих суб'єктів (транзитерів), у тому числі за ланцюгом постачання товару, отримує необґрунтовану податкову вигоду. Вигодотранспортуючий суб'єкт (транзитер) здійснює посередницьку функцію між вигодоформуючим суб'єктом («податковою ямою») та вигодонабувачем, у якого, відповідно до даних податкової звітності, сума задекларованих податкових зобов'язань дорівнює сумі податкового кредиту за всіма чи за окремими операціями, або різниця між сумами податкових зобов'язань та податкового кредиту не перевищує 0,5 % за умови відсутності реальної господарської або іншої економічної діяльності; зустрічний транзитер надає послуги з підміни позицій товарних груп (робіт, послуг), що реалізуються на адресу інших суб'єктів господарювання; вигодоформуючий суб'єкт («податкова яма») – платник ПДВ, який не відображає або відображає і не сплачує податкові зобов'язання з ПДВ при відповідному декларуванні його контрагентом сум податкового кредиту без реальної господарської або іншої економічної

діяльності за такими операціями та, як наслідок, формує податковий кредит з ознаками ризику [7, п. 1.3].

При забезпеченні контролю щодо податкових ризиків з ПДВ, відбувається консолідація самоконтролю суб'єктів господарювання з державним контролем. Самоконтроль суб'єктів господарювання щодо належності своєї податкової дисципліни досягається унеможливленням отримання платниками податків необґрунтованої податкової вигоди. Для цього органи державного контролю запроваджують низку таких заходів:

1) організують перебування на обліку територіальних органів ДФС України тих платників ПДВ, які за результатами звітного періоду здійснювали ризикові операції, маніпулювали показниками податкової звітності, різко підвищували економічну активність та були задіяні у схемах ухилення від оподаткування, господарювання (транзитери) та вигодонабувачі;

2) встановлюють місцезнаходження платників податків, задіяних у схемі ухилення від оподаткування, опитують їх посадових осіб щодо причетності до створення та діяльності таких суб'єктів господарювання, визначають підстави для притягнення до відповідальності організаторів схем ухилення від оподаткування;

3) здійснюють автоматичний відбір суб'єктів господарювання з податковими ризиками, своєчасно вносять інформацію про них до баз щодо відпрацювання ризикових суб'єктів господарювання;

4) вносять суб'єктів неналежної податкової поведінки (за наявності доказів) до реєстру «Суб'єкти фіктивного підприємництва».

У податковій поведінці суб'єктів господарювання проявляється результат реалізації їх самоконтрольних функцій. Податковим кодексом України закріплено низку вимог до поведінки суб'єктів господарювання. Зокрема, вимога надавати інформацію про їх фінансово-господарські операції як платників податків; про застосування реєстраторів розрахункових операцій; про дозволи, ліцензії, патенти, свідоцтва на право провадження

окремих видів діяльності; про встановлені та надані податкові пільги органами місцевого самоврядування; про облік доходів, витрат та інших показників [8, ст. 72]. Ці вимоги до суб'єктів господарювання зумовлені обов'язком державних контролюючих органів щодо збору, опрацювання та використання інформації, необхідної для виконання покладених на них функцій. Йдеться про функції інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності із здійснення контролю у сфері господарювання та про інформацію, як таку, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства, та/або добровільно чи за запитом надається в установленому законодавством порядку. Якщо податкова, фінансова, облікова інформація, що надається, викриває ознаки недостовірності, неповноти, неможливості отримання відомостей про дійсний стан підприємства (наприклад, заниження одержаних доходів та/або їх тінізація), зазвичай, з'являються підстави для визнання такого підприємства суб'єктом нестійкої економічної поведінки. Зазвичай, такий суб'єкт, в особі власника, засновника, керівника та/або інших представників, зловживає своїми контрольними повноваженнями.

Загальна характеристика суб'єктів господарювання формується з урахуванням вимог ст. 72 Податкового кодексу України, а не лише Господарського кодексу. Отже, без гармонізації податкового та господарського законодавств, в частині оптимізації правового забезпечення належної реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання, стає проблематичним визначення та притягнення до кримінальної відповідальності організаторів схем ухилення від оподаткування. Контрольним функціям як правовій категорії присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних дослідників різних галузей права. Здебільшого вони розглядаються у контексті здійснення контролю, бо справді зумовлюють дієвість суб'єкта реалізації своїх відповідних дій.

У давні часи контроль на приватному рівні набув найбільшого розвитку у давній Греції та Римі, на державному – у Вавилоні, Єгипті та Китаї [9, с. 37].

Поява приватної власності призвела до виокремлення внутрішньогосподарського контролю та таких основних його ознак, як здійснення контролю діяльності господарства на незалежній основі за рахунок та за ініціативою власника. Метою контролю було відстеження руху цінностей, порівняння фактичних відомостей з документальними та виявлення відхилень (нестач). Основною функцією, яку виконував тоді контроль, була захисна, а предметом виступала діяльність господарств. Отже, саме під впливом суспільних та економічних відносин, форм власності, які існували на той час, почали формуватися складові внутрішньогосподарського контролю, як науки, а саме: предмет, об'єкти, суб'єкти, мета, методи, функції, принципи [10, с. 19–20].

Упродовж останнього століття мета та зміст контрольних функцій суб'єктів господарювання зазнали кардинальних змін. Початкові формулювання їх змісту були вмотивовані загрозою повної безконтрольності, наслідки якої засуджували навіть класики.

М. І. Кулагін зазначав, що «власник підприємства має право «запустити руку в кишеню підприємства», у відповідний спосіб оформити вказану операцію і зовсім не зобов'язаний повернути своєму підприємству «борг» [11, с. 36].

В. В. Лаптев також визнавав, що часто «директори підприємств діють безконтрольно, а здійснюваний державними органами контроль не може компенсувати відсутність громадського контролю за діяльністю адміністрації підприємств» [12, с. 22].

Про самоконтрольні повноваження суб'єктів господарювання активно почали згадувати у Франції при дослідженні такої категорії господарського права, як підприємство. Історико-правовий аналіз показує, що спочатку під підприємством розуміли такого суб'єкта, як комерсант або купець, основною ознакою якого було здійснення дій, пов'язаних з отриманням прибутку. У XIX столітті учені обґрунтували, що підприємство (у сучасному розумінні цього терміну) є самостійним господарюючим суб'єктом права. У прагненні

оптимізувати правовий статус підприємств для потреб юридичної практики, деякі французькі учені, зокрема М. Деспакс, К. Шампо, І. Пеллюссо, пропонували навіть замінити термін «юридична особа» на термін «підприємство».

Але на початковому етапі вивчення проблем контролю спостерігаємо вкрай низький рівень понятійного підходу до тлумачення знань про контрольні функції підприємства. І лише через сорок років правниками стали напрацьовуватися перші сучасні галузево-прикладні наукові результати щодо формування та реалізації контрольних функцій у окремих сферах господарювання. Так, американський дослідник Дж. Боддевін розрізняв три види контролю за рекламною діяльністю: самоконтроль організацій, контроль з боку собі подібних (асоціацій підприємців та інших саморегулювальних організацій), державний контроль. Він був відомим прихильником виокремлення самоконтролю організацій, але даючи йому визначення, мав на увазі лише поняття самоконтролю за рекламною діяльністю.

Так, на його думку, під самоконтролем слід розуміти внутрішню цензуру організацій, які діють у сфері реклами, засновану на моральних принципах, етичних уявленнях про припустиме і пристойне, власних інтересах, можливого застосуванню правових санкцій [13, с. 130].

У визначенні самоконтролю Дж. Боддевіна виокремлено дві частини: 1) внутрішню цензуру організацій; 2) моральні принципи, етичні уявлення про припустиме і пристойне, власні інтереси, можливість застосування правових санкцій. Перша частина співпадає із уявленням про самоконтроль суб'єктів господарювання як дій процедурного характеру. Другу частину можна ототожнювати з поняттям контрольних функцій суб'єктів господарювання як дій програмного характеру, які передують діям процедурного характеру при здійсненні самоконтролю. Якщо у діях програмного характеру ігноруються моральні принципи, спотворюються етичні уявлення про припустиме і пристойне, власні інтереси є

неправомірними, а контрольне середовище визначається без співставлення стану його елементів з майновою, обліковою, договірною дисципліною, то виникає припущення, що політика та мотивація такого суб'єкта господарювання призведуть до можливості застосування правових санкцій.

Еволюція у ставленні до значущості самоконтролю у господарській практиці та зміна правових поглядів на контрольні функції суб'єктів господарювання позитивно впливають на розуміння господарсько-правової сутності цієї категорії. Водночас, те, що у науковій літературі вживаються різні назви для позначення недержавного контролю у сфері господарювання та контрольних функцій суб'єктів господарювання, розпорошує цілісність уявлення про цю категорію. Тому є потреба у попередніх зауваженнях щодо визначення меж дослідження. Корпоративний контроль та відповідні функції у відносинах контролю-підпорядкування щодо вчинення політики впливу на контрольний пакет акцій не є предметом вивчення цієї дисертації.

Отже, доцільно розрізнити за предметною сферою, метою контролю і суб'єктним складом: 1) самоконтроль суб'єктів господарювання (у тому числі, контроль над корпорацією) та їх зовнішній контроль за контрагентами і партнерами; 2) контроль суб'єктів господарювання як членів саморегулювальних організацій; 3) корпоративний контроль (не є предметом цього дослідження).

Фрагментарне пояснювання складу та значимості контрольних функцій, які є предметом вивчення цієї дисертації, можна отримати із таких наукових джерел. Так, наводячи приклад реалізації контрольної функції обліку на підприємстві, Л. В. Гуцаленко та У. А. Марчук характеризують базові елементи, з яких складається організаційний процес внутрішньогосподарського контролю поточних зобов'язань. Це, на їх думку, джерела інформації, об'єкти та методика. Також вони доводять, що бухгалтерський облік, функція управління та контрольна функція обліку зумовлюють одна одну і методично та методологічно пов'язані між собою [14, с. 44].

Якщо деталізувати функцію управління підприємством та виокремити з неї організаційний процес внутрішньогосподарського контролю, то стане очевидним, що дієвість контрольної функції обліку забезпечують наказ про облікову політику підприємства, первинні документи з обліку поточних зобов'язань, облікові реєстри, довідки попередніх ревізій, аудиторські висновки, інша документація, що слугує джерелом інформації. Ці джерела висвітлюють програмну та стратегічну відповідність цілям максимально повного визначення контрольного середовища. Визначення контрольного середовища є елементом контрольної функції підприємства.

Л. В. Гуцаленком та У. А. Марчуком контрольні функції підприємства ототожнюються із організаційним процесом внутрішньогосподарського контролю поточних зобов'язань щодо опрацювання наявних джерел інформації та/або їх підготовки, визначення об'єктів контролю та аналізу методик для обрання з їх сукупності належної стосовно цілей контролю.

Дійсно, конструктивний контроль сприятиме забезпеченню дієвості контрольної функції обліку в управлінні господарюючим суб'єктом. Але контроль деструктивний здатний спотворити контрольну функцію обліку та призвести до помилок в управлінні господарюючим суб'єктом, а також – до фальсифікації відомостей про результати самоконтролю та інших господарських правопорушень.

Тому дійсно «в умовах формування ринкових відносин та впливу кризових явищ, контрольна функція обліку має безпосередній вплив на результати діяльності суб'єктів господарювання та розвиток суспільства загалом» [14, с. 47].

О. М. Вінник застосовує термін «контрольні функції у сфері господарювання», беручи до уваги функції суб'єкта господарювання, які здійснюють «контроль за використанням майна, яке на певному, зазвичай похідному від права власності, правовому титулі закріплюється за іншим суб'єктом господарювання» [15, с. 175].

Н. В. Никитченко розглядає контрольні функції суб'єкта господарювання підставою для наділення його відповідним правовим статусом або становищем певного контролюючого, уповноваженого суб'єкта господарювання в силу закону чи організаційно-договірних відносин.

Вчена вважає, що загальну групу суб'єктів правовідносин у сфері господарювання та контролю становлять відокремлені підрозділи, філії, представництва господарських організацій зі статусом юридичних осіб, цехи, лабораторії, відділи, департаменти господарських організацій та інші, в яких статус таких учасників корегує самі контрольні правовідносини та їх правове навантаження [16, с. 93].

Ця думка має важливе значення для дослідження як базових, так і поточних контрольних функцій суб'єктів господарювання. Справді, «контрольні функції управлінський персонал здійснює з використанням організаційних структур підприємств». При цьому їх функціональне призначення С. М. Деньга описує так: «суб'єктом контролю обираються певні характеристики підконтрольних об'єктів і підконтрольних суб'єктів, розробляються норми контролю обраних характеристик і відповідні контрольні дії. Контрольні дії делегуються певній організаційній структурі, здатній впливати на обрані характеристики, згідно зі встановленими нормами контролю» [17, с. 235, с. 240].

Для реалізації контрольних функцій суб'єктами господарювання, «на підприємствах доцільно створити такі організаційні структури: стратегічну, бюджетну (фінансову), бухгалтерську, податкову, адміністративну, оперативні. Для стратегічного управління застосовується стратегічна організаційна структура підприємства, за якою визначаються, плануються, обліковуються, контролюються і аналізуються ключові показники діяльності» [18, с. 74].

У цивілізованому суспільстві ефективність функціонування підприємств, зазвичай, визначають критеріями корисності їх діяльності,

доступності до благ, які підприємство створює для споживачів, небезпеки для довкілля. Але науковці не вважають цей перелік завершеним.

Так, В. К. Мамутовим ставилося завдання для налагодження роботи з ведення обліку суб'єктів господарювання. Також він обґрунтовував доцільність здійснення оподаткування на підставі укладених між підприємствами та державою договорів про оподаткування. Вчений вважав такий підхід «реструктуризацією податкової системи, підрядною системою оподаткування».

Ці завдання були зумовлені спробою вченого знайти способи перекриття «тіньовикам» доступу до джерел кредитування. Також він пропонував розмежування інвестицій та «капітальних вкладень» з метою надання податкових пільг винятково щодо капітальних вкладень.

Причинами тінізації та криміналізації економіки України В. К. Мамутов вважав: «втрату державою важелів ефективного керування економічними процесами; недоліки економічної та законодавчої політики; загальний незадовільний стан господарського законодавства» [19, с. 25].

З метою запобігання тінізації та криміналізації економіки вільний доступ всіх зацікавлених осіб до змісту системи ведення обліку та адміністрування податку на додану вартість вже частково реалізований. Так, функціонують сайти: «Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Єдиний реєстр податкових накладних», «Реєстр суб'єктів фіктивного підприємництва» та інші.

Це засвідчує наявність соціальної складової у підходах до проведення контролю з боку суб'єктів господарювання за своєю діяльністю та спостереження за діяльністю контрагентів і партнерів. Отже не лише державний контроль має містити соціальну складову, але й недержавний. Деякі контрольні функції сьогодення, які реалізують соціально-виважені та відповідальні сучасні суб'єкти господарювання, вже сягнули глобальних масштабів. Вони мають входження аж у царину сприяння сталому розвитку. Дійсно, міжнародна організація, яка має назву «Глобальна ініціатива зі

звітування» (Global Reporting Initiative – GRI) розробила систему звітування про показники сталого розвитку. Ця система отримала широке визнання з боку представників великого бізнесу, транснаціональних кампаній, неурядових організацій, інвесторів, контролюючих організацій та інших. Ключовим питанням звітності у галузі сталого розвитку є демонстрація суб'єктами господарювання внеску, який вони роблять або мають намір зробити у майбутньому у покращення, або навпаки – деградацію економічної, екологічної і соціальної ситуації, а також – процеси та тенденції розвитку на місцевому, регіональному і глобальному рівнях.

Це означає, що маємо досліджувати контрольне середовище не лише мікро-, але й макрорівня, про яке фактично йдеться у GRI. Визначення його змістовного наповнення слід пов'язувати з такими макроекономічними показниками звітування, як: реальні наявні природні ресурси; обсяг і спосіб їх залучення у господарський оборот; рівень і структура їх господарського використання; витрати на поводження з відходами кінцевого споживання; показники економічної активності щодо відтворення природних ресурсів тощо.

Так, «сьогодні у світі працюють близько 80 організацій, які оцінюють діяльність понад 50 000 компаній за екологічними, соціальними і управлінськими (далі – ЄСУ) показниками. Рейтинги, що виникають за підсумками аналізу цих відомостей, відображують те, чого не можуть зафіксувати фінансові звіти – це справжнє ставлення компаній до природи і суспільства, що представляє величезний інтерес для інвесторів, споживачів і громадської спільноти. Рейтинг, який складено на основі ЄСУ, ґрунтується на достовірних відомостях, надійній аналітичній методиці і принципах прозорості, тому він стає каталізатором економічних процесів світового масштабу» [20].

Дійсно, можна вважати високим ступенем еволюції свідомості суспільства, в якому утримувачі капіталу приймають рішення про стратегію ведення свого бізнесу, вкладаючи його у компанії, і при цьому вивчають

«біографії» корпорацій, аби віддавати перевагу тим, які звітують за ЄСУ показниками.

Як результат – «найкращі» компанії отримують позикові кошти на вигідніших умовах. Ці ресурси вкладаються у розвиток виробничої інфраструктури або в оновлення устаткування, створюючи одержувачам інвестицій додаткові конкурентні переваги [20].

Аналіз показав, що лише за 2017 р. було оприлюднено 6175 звітів із 120 країн: Китаю, Тайваню, Гонконгу, США, Великобританії, Індії, ЮАР, Бразилії, Японії, Франції, Німеччини та інших країн. Близько 25 % з-поміж них приходиться на великі мультинаціональні компанії, майже 35 % – на великі національні компанії [21].

Нині все більше компаній усвідомлюють необхідність розвитку діяльності у галузі соціальної відповідальності, що передбачає економічні, соціальні й екологічні аспекти. Її практичне значення з'ясували вчені Гарвардської школи бізнесу (Harvard Business School). За підсумками вивчення господарської практики 2 300 компаній (станом на 2016 рік), вони дійшли висновку, що організації з високими показниками ЄСУ нарощують ринкову вартість акцій набагато інтенсивніше, аніж менш відповідальні суб'єкти. Усі ці факти свідчать про те, що рейтинги ЄСУ зростатимуть і зроблять істотний внесок у реалізацію нового порядку денного сталого розвитку, націленого на вирішення найскладніших проблем людства [20].

Кількість компаній, що публікують звіти щодо сталого розвитку, починаючи з 2011 року до 2018 року, складає понад 50000 і їх чисельність постійно збільшується. У такий спосіб, можна стверджувати про виникнення нової дуже важливої сучасної контрольної функції суб'єктів господарювання щодо звітування про забезпечення сталого розвитку. Її вивчення було здійснено з різних аспектів соціальної відповідальності бізнесу [22], [23], [24], [25], [26], [27], [28], [29], [30].

У науці господарського права про звітування щодо забезпечення сталого розвитку згадувалося лише фрагментарно, в контексті огляду

сучасних світових тенденцій. Підхід щодо встановлення юридичних вимог, адекватних правовим цінностям більш високого порядку, означає, що звітування про відповідність наявної стратегії діяльності підприємств вимогам сталого розвитку мало б стати елементом інституційного контролю. Для України в умовах економічної кризи такий підхід є виваженим, але доступним лише для великих господарських організацій. Зарубіжні фахівці, хоча і доводять об'єктивну необхідність широкого запровадження вимог щодо зазначеного звітування, але є прибічниками функціонального, а не інституціонального контролю. Для нашої країни проблема утворення та/або активізації перевірочних дій у контрольному середовищі макrorівня є актуальною. Споживання суб'єктами господарювання паливно-енергетичних ресурсів в умовах падіння матеріального виробництва негативно впливає на макроекономічні показники ефективності їх використання (енерго-, паливо- і електроємності). Показники нефінансової звітності характеризують високий потенціал суб'єкта господарювання і прогресивну мотивацію щодо реалізації своїх контрольних функцій. Фактором популяризації контрольних функцій суб'єктів господарювання щодо забезпечення сталого розвитку шляхом утворення та/або активізації контрольних дій у контрольному середовищі макrorівня можна вважати закріплення норми про господарський правопорядок у ГК України.

О. В. Шаповалова вважає, що ця норма стала передумовою подолання внутрішньоузгодженої орієнтованості його засобів на три складові Концепції сталого розвитку. Модернізація господарського законодавства шляхом адаптації його до вимог сталого розвитку долає розрізнену дію норм про форми реалізації інвестиційних проектів та встановлює юридичні вимоги, адекватні правовим цінностям більш високого порядку, ніж комерційні інтереси сьогодення [31, с. 28].

Отже, активізація контрольних дій суб'єктів господарювання у контрольному середовищі макrorівня відбувається не лише на підставі законодавства. Ознакою прогресу стало б її використання тими суб'єктами

господарювання (незалежно від їх розміру, галузі чи розташування), які підпадають під критерії поняття «суспільно важливого суб'єкта господарювання».

О. С. Орловою було запропоновано виокремити категорію суспільно значимих суб'єктів господарювання: «слід розуміти тих суб'єктів господарювання, які через їхній розмір, кількість працівників, вартість активів та/або обсяг реалізації несуть відповідальність за наслідки своєї господарської діяльності перед суспільством». Вчена пропонує відносити до них: а) суб'єктів великого підприємництва в розумінні ст. 55 ГКУ; б) публічні акціонерні товариства за ЗУ «Про акціонерні товариства»; в) суб'єктів господарювання, діяльність яких підлягає ліцензуванню, відповідно до ЗУ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» за критеріями небезпечності для необмеженого кола осіб, задоволенням невід'ємних потреб населення, використання вичерпних природних ресурсів або ресурсів, які мають стратегічне значення для держави та суспільства [32, с. 5].

Аналіз зарубіжного досвіду показав, що підставою для виникнення такої контрольної функції, як забезпечення сталого розвитку стали рекомендації недержавного регулятора – GRI. Недержавні регулятори отримали широке розповсюдження у практиці міжнародних комерційних відносин. Повноваження для зазначених функцій у вигляді системи звітування також створені поза будь-якою національною правовою системою. Тоді виникає потреба у правовій організації запровадження ініціативи суб'єктів господарювання щодо звітування про забезпечення сталого розвитку, наприклад, шляхом надання пільг, заохочень, інших стимулюючих заходів. Тому надзвичайно важливим є наукове обґрунтування співвідношення та взаємодії зазначених контрольних функцій із тими, що встановлені господарським законодавством або/та суміжними із ним галузями. Адже «зіставляючи свої показники з досягненнями інших представників галузі, підприємства починають скорочувати викиди парникових газів, знижувати енерговитрати. Інвестори, натомість, дістають

доступ до важливих відомостей, що дозволяють розпізнавати кращих учасників ринку, яким можна надавати ресурси з мінімальними ризиками. Згідно з останніми даними, загальносвітова вартість «активів під управління», які були інвестовані з урахуванням ЄСУ бізнесу, складає близько 21 млрд. доларів, і ця цифра продовжує збільшуватися» [20].

У такий спосіб, надаючи характеристику контрольних функцій суб'єктів господарювання, які призначені для забезпечення стану функціонування системи контролю, доцільно виокремлювати контрольне середовище макrorівня та контрольне середовище мікрорівня.

«Пусковим механізмом» для реалізації на мікрорівні контрольних функцій суб'єктів господарювання є ч. 1 та ч. 4 ст. 55 ГК України. У ч. 1 ст. 55 ГК України закріплено, що суб'єкти господарювання здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків) [33].

Сутність і зміст цього поняття Г. Л. Знаменський пояснює так: суб'єкту господарювання належать як повноваження щодо безпосереднього виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, так і організаційно установчі повноваження. Господарська компетенція суб'єктів господарювання встановлюється законодавством і конкретизується у статутах, інших установчих документах, які затверджуються їх засновниками [34, с. 94].

В. С. Щербина ототожнює господарську компетенцію і господарську правосуб'єктність. Він пише: «доктринально господарська правосуб'єктність визначається як господарська компетенція, тобто сукупність встановлених законодавством і набутих у господарських правовідносинах прав і обов'язків» [35, с. 52].

Наведена лаконічність визначення господарської компетенції Г. Л. Знаменським та господарської правосуб'єктності В. С. Щербиною не дають повного уявлення про структуру господарської правосуб'єктності.

Але іншими дослідниками господарська правосуб'єктність тлумачиться як багатоелементна правова категорія, яка має суттєве значення для доказу висунутої гіпотези. Так, В. К. Мамутов, характеризуючи правовий статус (чи правосуб'єктність), вважає, що нею охоплюється три поняття: 1) компетенція; 2) правоздатність; 3) права і обов'язки, придбані внаслідок реалізації правоздатності [36, с. 33, 36].

Вчені вносять корективи у доктринальне уявлення про господарську правосуб'єктність: «Зараз правильніше застосовувати термін «правоздатність». Термін «компетенція» погано підходить для характеристики основної маси сучасних господарюючих суб'єктів – приватних підприємств і індивідуальних підприємців. Проте він може використовуватися стосовно таких суб'єктів підприємницького права, як державні органи і підрозділи підприємства» [37].

В ході цього процесу відомий дослідник господарської правосуб'єктності В. В. Лаптев визначав її як сукупність прав і обов'язків, що належать суб'єктові господарського права, і включав до неї права й обов'язки подвійного роду: 1) суб'єктивні права і обов'язки, що ґрунтуються безпосередньо на законодавстві і належать суб'єктові господарського права незалежно від вступу в правовідношення; 2) право придбавати права і обов'язки при вступі в правовідношення, що йменується, зазвичай, правоздатністю [38, с. 49].

Також існує визначення господарської правосуб'єктності організації, до складу якої входять компетенція і правоздатність. Під правоздатністю розуміють визнану державою за певним суб'єктом господарювання можливість бути суб'єктом права (мати та здійснювати права і обов'язки, відповідати за їх належне виконання і мати можливість захищати свої права та законні інтереси від можливих порушень) [39, с. 49].

Так, В. В. Хахулін вважає господарською правосуб'єктністю, визнану законодавством за суб'єктом господарювання, сукупність загальних юридичних можливостей участі у безпосередній господарській діяльності і

керівництва нею [40, с. 75]. С. О. Теньков визначає господарську правосуб'єктність як установлену чинним законодавством для учасників сфери господарювання можливість мати і здійснювати господарські права і обов'язки, відповідати за належне їх виконання [41, с. 13].

Згідно ч. 4 ст. 55 ГК України, суб'єкти господарювання реалізують свою господарську компетенцію відповідно до визначення цієї компетенції у цьому Кодексі та інших законах [33, ч. 4 ст. 55]. Господарський кодекс України та інші закони не надають повного переліку підстав визнання компетенції щодо контролю одного суб'єкта господарювання за діяльністю іншого суб'єкта господарювання. Орієнтація у визначенні господарської правосуб'єктності лише на ту сукупність загальних юридичних можливостей, що визнається лише законодавством за суб'єктом господарювання, виводить за межі її змісту договірні умови щодо реалізації контрольних функцій.

Наприклад, можливості реалізації контрольних функцій суб'єкта господарювання щодо здійснення авторського нагляду під час будівництва об'єкта архітектури (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту будівель і споруд, а також технічного переоснащення діючих підприємств), встановлені не лише законодавством, але й договорами. Авторський нагляд здійснюється не лише архітектором – автором проекту об'єкта архітектури, але й іншими розробниками затвердженого проекту або уповноваженими особами (далі – генеральний проектувальник). Свої контрольні функції інші розробники проекту, перебуваючи у статусі суб'єкта господарювання, реалізують відповідно до законодавства та договору із замовником (забудовником) будівництва [42, п. 2].

Договори у господарському праві є центральною категорією, що визнається підставою для здійснення господарських прав та обов'язків. Вони є й підставою для реалізації контрольних функцій авторського нагляду, але буквально тлумачення ч. 4 ст. 55 ГК України, нібито, виключає договори із кола підстав реалізації права на контроль.

До того ж опоненти можуть заперечити віднесення контрольних функцій щодо авторського нагляду до господарсько-правової категорії. Так, О. Г. Єршов обґрунтовує приналежність авторського нагляду до цивільно-правової категорії та висловлює схильність до розгляду його інститутом цивільного права [43, с. 7–8, 12–14, 24], [44, с. 24–26]. Натомість Є. А. Греков вважає авторський нагляд правовим інститутом цивільного права, який поєднує в собі норми превентивного характеру щодо прав авторів творів архітектури в процесі спорудження об'єктів, норми про припинення порушень та поновлення порушених прав шляхом застосування цивільно-правових способів захисту. «Авторський нагляд – пише він, – це інститут, спрямований на забезпечення оптимальної можливості втілення в матеріалі твору архітектурного мистецтва в точній відповідності з проектом, створеним творчою уявою автора, який дає йому можливість у процесі будівництва вносити необхідні зміни» [45, с. 16].

Доцільним є коментар ч. 4 ст. 55 ГК України, який надають А. Г. Бобкова і Л. Ф. Куц, і у такий спосіб прояснюють ситуацію із підходом до визначення підстав реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання та їх галузевої приналежності. Вони поділяють на дві групи всі прав і обов'язки, які реалізують суб'єкти господарювання при здійсненні господарської діяльності: 1) ті, що закріплені Кодексом та іншими законами, реалізація яких є обов'язковою; 2) ті, що самостійно взяті на себе суб'єктом господарювання, закріплені у засновницьких або інших документах таких суб'єктів, реалізація яких залежить від вибору суб'єктів господарювання – цілі, форм, завдань та інших характеристик їх діяльності. Лише першу групу прав та обов'язків прийнято йменувати господарською компетенцією [46, с. 184].

Всі контрольні функції, які реалізують суб'єкти господарювання при здійсненні контролю господарської діяльності, також є або (1) обов'язком, закріпленим законодавством, або (2) правом і обов'язком, самостійно взятим на себе суб'єктом господарювання. Контрольні функції, що призначені для

реалізації інституціонального контролю, кореспондують із обов'язком, закріпленим законодавством. А із правом і обов'язком, самостійно взятим на себе суб'єктом господарювання щодо самоконтролю за своєю діяльністю, кореспондує функціональний контроль.

Отже, вирішальне значення для визначення компетенції та правосуб'єктності для здійснення контролю, є володіння правами та обов'язками з господарськими функціями, що були пов'язані із здійсненням господарської діяльності та керівництвом нею, і виникли на підставі законодавства або були самостійно взяті на себе суб'єктом господарювання.

У межах галузевої правосуб'єктності містяться контрольні функції, що призначені для реалізації як інституціонального, так і функціонального контролю.

Таким чином, визнання галузевої правосуб'єктності об'єктивно витікає з самостійності галузі господарського права. Тому і контрольні функції, як елемент цієї категорії, також має господарсько-правову природу. Але логічним було б змінити редакцію ст. 55 ГК України. Зокрема, доцільно ч. 4. ст. 55 ГК України доповнити після слів «суб'єкти господарювання» словами «...підзаконних актах та договорах і інших локальних актах». Таке доповнення зможе зробити процес реалізації функцій ефективнішим внаслідок існування вимірників і зразків, а саме – вимог, норм, стандартів, що на їх основі суб'єкт господарювання зможе оцінювати ступінь реалізації своїх контрольних функцій. Водночас суспільство зможе оцінювати нормативність його поведінки та попереджати появу дисфункцій контролю, за які вдається уникати навіть соціальної відповідальності за спотворення методів ведення господарської діяльності.

Конституційне право на підприємницьку діяльність як міра варіантів поведінки, передбачає наявність певних ризиків у межах його реалізації. Одним таких регуляторів обмеження реалізації цієї конституційної свободи є обтяжування підприємницької діяльності ризиками. Ці ризики визначаються

як ймовірність негативних наслідків для суб'єкта підприємницької діяльності внаслідок ініціювання та здійснення ним підприємницької діяльності.

Обираючи вірний спосіб забезпечення зобов'язань господарюючих суб'єктів, із врахуванням специфіки діяльності, причин необхідності забезпечити виконання зобов'язань, а також – дотримання вимог до порядку здійснення конкретного способу забезпечення, може зменшити ризик, що впливає із відповідних відносин [47, с. 27].

Контрольні функції суб'єктів господарювання підкорені завданню мінімізації господарського ризику. Для характеристики контрольних функцій як господарсько-правової категорії важливе значення мають науково обґрунтовані класифікації функцій контролю. Тому необхідно обрати таку класифікацію, яка б максимально відповідала виконанню таких дослідницьких завдань: 1) розкривала б потенціал контрольних функцій суб'єктів господарювання, які призначені для забезпечення належного стану функціонування системи контролю; 2) охоплювала б не лише мікро-, але й макрорівень контрольного середовища.

Термін «контрольні функції» вивчається не лише юридичними, але й іншими науками, зокрема й теорією управління підприємством. Підходи до обрання критеріїв класифікації функцій контролю та розкриття їх класифікаційних ознак є різнобічними, коли йдеться про контрольні функції як елемент механізму управління підприємством. У цьому аспекті вони визначаються фактором його успішного функціонування, підвищення рівня рентабельності, збереження та збагачення активів тощо.

В аспекті проблем управління підприємством, функції контролю досліджувалися багатьма авторами. Ними отримані вагомі дослідницькі результати щодо класифікаційних ознак функцій контролю суб'єктів господарювання. Так, найпоширенішою за тлумаченням і найбільш популярною у науковій літературі є класифікація, що складається з двох класифікаційних рядів: загальні (головні) та специфічні функції контролю. Перші орієнтують на зміст самого процесу контролю й відображають

стратегію контролю. Другі відображають особливості перевірки окремих об'єктів контролю.

Зазначена класифікація призначена для реалізації контрольних функцій на мікрорівні, а завданням дисертації є дослідження ще й особливостей їх реалізації на макрорівні. Тому зазначена класифікація буде звужувати дослідницькі можливості.

Самою поширеною у практиці господарювання, такою, до якої найкраще адаптовані поточні функції контролю у практиці господарювання та максимально узагальненою для мінімізації господарських ризиків є наступна класифікація функцій контролю:

1. Інформаційна – забезпечення власника, керівництва підприємства достовірною інформацією для прийняття управлінських рішень.

2. Профілактична – інструмент суб'єктів контролю для запобігання вчинення неправомірних дій, шляхом впливу на поведінку людей, особливо тих, які відповідають за певні сфери функціонування підприємства, збереження майна, його ефективного використання, недопущення втрат.

3. Інструктивна – рекомендація як ліквідувати відхилення та підказка з питань контролю.

4. Охоронна – повернення (відновлення) запланованого стану об'єкта.

Але її призначення також обмежується контрольним середовищем мікро-рівня.

Дослідженню класифікацій функцій контролю присвячено чимало праць не лише вітчизняних, але й зарубіжних учених. Так, польський науковець С. Калюжний виділяє сигнальну, коригувальну, надихаючу, профілактичну, інструктивну, дидактично-виховну функції контролю [48, с. 212].

Вищезазначені класифікації мають за критерій максимальне врахування функціонального аспекту контролю. Саме такий підхід допоможе характеризувати контрольні функції як господарсько-правову категорію, що відображає дії. У науковій літературі висловлювалася думка, що можна

визначити самоконтроль суб'єктів господарювання як принцип господарювання [3, с. 90]. Немає підстав так звужувати значимість функцій самоконтролю суб'єктів господарювання. Це – загрозна ситуація, яка може призвести до втрат, збитків, інших негативних явищ майнового характеру як для суб'єкта господарювання, так і його партнера за договорами, господарськими операціями тощо.

Водночас вищезазначена класифікація має за критерій максимальне врахування функціонального аспекту контролю та мінімальне – інституційного.

Оригінальну (лаконічну за класифікаційними групами, але широку за тлумаченням) класифікацію функцій контролю надав польський науковець Мечислав Клімас (Mieczysław Klimas). Він виокремив такі функції:

1. Охоронна (профілактична) – полягає в забезпеченні того, щоб не зменшувалася результативність діяльності підприємства, що виражається в матеріальних збитках (наприклад, низька якість продукції) і нематеріальних (наприклад, неправильне використання кадрів).

2. Креативна (надихаюча) – здійснюється через спонукання й ініціювання операцій, які забезпечують зростання реального функціонування фірми.

Виділення цих двох головних функцій контролю має практичне значення, особливо для визначення сфер діяльності основних видів контролю, тобто функціонального й інституційного контролю [49, с. 274].

Ця класифікація має за критерій максимальне врахування інституційного аспекту контролю, а не лише функціонального. Саме тому класифікація контролю на функціональний та інституційний є базовою для цього дослідження. Основними аргументами для її обрання стали, зокрема, такі:

Перший аргумент: авторський задум надати характеристику не лише контрольних функцій суб'єктів господарювання, які встановлено для забезпечення стану функціонування системи, але й визначити перспективу

розвитку їх за політикою територіально-господарських систем, що необхідно для соціально важливих сфер, єдиною політикою держави щодо розвитку саморегульованих організацій за участю суб'єктів господарювання та створенням правових умов для попередження зловживання контрольними функціями суб'єктів господарювання. Для реалізації авторського задуму необхідно визначити, в яких випадках контрольні функції не забезпечені відповідними повноваженнями.

Другий аргумент надав автор обраної за базову класифікації, коли зазначив, що, на жаль, українські науковці не згадують про дві головні функції контролю (охоронну та креативну) особливо для визначення сфер діяльності основних видів контролю – функціонального й інституційного контролю [49, с. 274].

Внаслідок оцінки аргументів щодо подолання інституціональної недостатності на шляху до становлення господарського правопорядку та розвитку господарського контролю, у його межах, обрано за базову (для цього дослідження) класифікацію функцій контролю, яку надав Мечислав Клімас (Mieczysław Klimas): охоронна (профілактична) та креативна (надихаюча), які визнаються головними для здійснення основних видів контролю – функціонального й інституційного. Але для суб'єктів, які представляють великий бізнес, їй доцільно доповнити функцією контролю, яка має назву – забезпечення сталого розвитку. Реалізація цієї функції спрямована на ціннісні орієнтації макrorівня, а саме – екологічні, соціальні, управлінські показники.

Контрольні функції суб'єктів господарювання на мікрорівні підкорені цілям, передусім, призначеним для здійснення дієвого контролю безпосередньо за своєю діяльністю. Але у разі членства, в організації господарського саморегулювання може відбуватися контроль за господарською діяльністю пов'язаних суб'єктів господарювання – членів однієї організації (за правилами саморегульованої організації).

Українські науковці, які проводять дослідження проблем реформування інституту саморегулювання в Україні, значно активізували згадки про функції контролю пов'язаних суб'єктів господарювання, коли в Україні почалось обговорення відразу декількох законопроектів про саморегулівні організації. За відсутності єдиного підходу держави до моделі саморегулювання в нашій країні, було розроблено п'ять проектів закону, які з боку представників вітчизняного бізнесу були визнані недосконалими. З-поміж аргументів такого визнання, слід зосередити увагу на контрольні функції пов'язаних суб'єктів господарювання. Поняття «пов'язаних» використовується у значенні таких, які з використанням інструментів саморегулівної організації здійснюють контроль за відповідним суб'єктом господарювання, або контролюються відповідним суб'єктом господарювання, внаслідок того, що перебувають під спільним контролем саморегулівної організації, членами якої вони є. Водночас й на державному рівні з'явилася потреба деталізації розуміння контролю, який здійснюють саморегулівні організації. Вона простежується в офіційних документах і має вираз Плану заходів з реалізації Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні з наступним опрацюванням нового законопроекту про саморегулівні організації. План заходів з реалізації Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні передбачає розробку єдиного закону про саморегулювання в Україні та внесення змін до законів щодо делегування окремих функцій держави з регулювання господарської діяльності саморегулівним організаціям як об'єднанням суб'єктів господарювання за видами діяльності [50].

На реалізацію принципу свободи підприємництва негативно впливає тиск державних контролюючих органів, який спричиняє корупційне навантаження на бізнес. Це може бути усунено внаслідок перебування суб'єктів господарювання під спільним контролем саморегулівної організації, членами якої вони є. Саморегулівні організації призначені, насамперед, забезпечувати законні інтереси підприємців, зокрема, у

відносинах із органами публічної влади всіх рівнів, а також відповідальності перших за фальсифікацію відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання для других. Пошук оптимального варіанту співвідношення державного контролю із самоконтролем та контролем саморегульованих організацій в окремих сферах господарювання не є новою проблемою для вітчизняної правової науки і практики законотворення. У межах наслідування та пошуку сучасних завдань саморегульованих організацій, було б логічним вивчення доцільності їх впливу на суб'єктів нестійкої економічної поведінки та розвиток самоконтролю у сфері господарювання.

Це є аргументом для проведення єдиної державної політики стосовно забезпечення економічної свободи суб'єктів господарювання і їх саморегулювання та самоконтролю в оптимальному сполученні.

Ще одним аргументом на користь єдиної державної політики у зазначеній сфері є аналіз, проведений дослідницею К. Глаз. Вона акцентує увагу на негативні фактори («фіктивні фірми», неякісні товари та послуги), що свідчать про необхідність встановлення чітких правил регулювання та контролю, що призведуть до розвитку приватного підприємництва в цивілізованих формах. Значними перевагами організацій господарського саморегулювання дослідниця вважає вироблення механізмів, здатних більш якісно виконувати регулювання відносин господарюючих суб'єктів, забезпечення самоконтролю своєї діяльності самими підприємцями, професійний контроль над якістю послуг, підвищення відповідальності учасників ринку за свої дії, більш дієві механізми зворотного зв'язку [51].

Успішними саморегульованими організаціями у світі визнають Канадську організацію з рекламних стандартів, Раду з питань регулювання інтелектуальної власності у Великій Британії, Раду з державних стандартів бухгалтерського обліку в США. В Україні функціонують Всеукраїнська асоціація ломбардів, Українська федерація страхування тощо (всього лише 24 саморегульовані організації). Офіційно за ними визнано право проводити діяльність у таких сферах, зокрема: з оціночної діяльності, з діяльності

арбітражних керуючих, з архітектурної діяльності, з професійної діяльності на ринку цінних паперів.

Але державна політика дерегуляції, яка була б спрямована на зменшення державного регуляторного навантаження на господарську діяльність, на практиці користується попитом у значно більшій кількості сфер. Тому потребує додаткового наукового обґрунтування підвищення значимості контрольних функцій тих суб'єктів господарювання, які увійшли до складу організацій господарського саморегулювання з делегуванням їм функцій державного контролю.

1.2 Види відносин, в яких реалізуються контрольні функції суб'єктів господарювання

Засновницькі, регулятивні, оперативно-управлінські, контрольні, охоронні повноваження забезпечують власнику реалізацію однієї з основних його функцій – функцію управління своєю власністю [52, с. 604].

Реалізація зазначеної функції власниками, які перебувають у статусі суб'єкта господарювання, відбувається у господарських відносинах шляхом вчинення як юридично значущих дій, так і інших, які не мають правових наслідків.

Різноманітні контрольні функції суб'єктів господарювання реалізуються у внутрішньогосподарських, виробничо-господарських (у тому числі договірних), організаційно-господарських відносинах (у тому числі – відносинах пов'язаних суб'єктів господарювання), корпоративних відносинах, а також – відносинах недержавного антикорупційного контролю.

З огляду на те, що раніше у науці господарського права не було поставлено та розв'язано завдання щодо: розроблення у традиційних господарських відносинах та у відносинах недержавного антикорупційного контролю такої ознаки, як наявність елементів контролю, для його вирішення важливо здійснити класифікацію контрольних відносин. Такий напрям

дослідження передбачає здійснення класифікації контрольних відносин для пізнання їх організаційно-правової ідентифікації стосовно вимог законодавчих, підзаконних та локальних нормативно-правових актів.

Також науково-обґрунтована класифікація господарських відносин з елементами контролю має важливе значення для впорядкування контрольних функцій у системі забезпечення правового господарського порядку та правильного розуміння змісту внутрішнього та зовнішнього контролю у сфері господарювання.

Спроби надати максимально повну класифікацію господарських відносин було здійснено Н. Г. Виговською. Адаптуючи положення ГК України до видів контролю, вчена зазначала, що сфері внутрішньогосподарських відносин притаманний внутрішньогосподарський контроль; сфері організаційно-господарських відносин – державний нагляд та контроль, у сфері господарсько-виробничих відносин – контроль за виконанням суб'єктами господарювання договірної дисципліни. Предметом дослідження господарського контролю як практичної діяльності є господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини, які в сукупності складають сферу господарських відносин [53, с. 25].

В. С. Мілаш виокремлює два види відносин контролю у сфері господарювання – внутрішньогосподарські та зовнішньогосподарські. Вчена стверджує, що деякі «елементи контролю» можуть бути притаманні й господарсько-виробничим відносинам, зокрема договірного характеру, але це не перетворює їх на управлінські відносини [54, с. 95, 100].

Забезпечення публічних та приватних інтересів при реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання – важлива ціль, розуміння якої потребує наукового опрацювання у науці господарського права.

Вивчення змісту організаційно-правових форм підприємницьких товариств на рівні комплексного дослідження функцій суб'єктів господарювання, зокрема контрольних, було започатковано

Е. А. Кочергіною у монографії «Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства» [55].

Теоретичною базою для дослідження контрольних функцій суб'єктів господарювання, які реалізуються у внутрішньогосподарських відносинах, стала дисертація М. П. Руденка «Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин» [56].

Головні концептуальні ідеї В. С. Мілаш та О. А. Беяневич щодо договірного права стали відправними для опрацювання контрольних функцій суб'єктів господарювання, які реалізуються у виробничо-господарських (зокрема, договірних) відносинах.

Своєчасними для розкриття фактору консолідації недержавного контролю з державним можуть слугувати численні наукові розробки О. М. Вінник, монографії О. П. Віхрова, І. М. Кравець, стаття О. В. Безуха «Баланс інтересів у регулюванні господарських відносин як правовий принцип» та інших авторів.

На контрольні повноваження у складі повноважень власника засобів виробництва безпосередньо вказує О. М. Вінник [57, с. 210].

Викладена О. П. Віхровим позиція про перетворення абсолютних правовідносин у відносні та про набування власником майна властивостей суб'єкта організаційно-господарських повноважень [58, с. 167–168], дозволяє пояснити правовий зміст основних функцій самоконтролю власника. Науково виважені положення та аргументовані пропозиції І. М. Кравець про організаційно-господарські повноваження контролюючого власника корпоративних прав [59, с. 130–131], змушують дослідити особливості корпоративного контролю як категорії, що містить дві складові, а саме: контроль над корпоративними підприємствами та контроль над політикою володіння контрольним пакетом акцій.

Для забезпечення балансу, необхідного для задоволення інтересів (потреб) найбільшої кількості учасників ринку, приватні господарські

відносини знаходяться під контролем, впливом та захистом держави в особі уповноважених органів і становлять сферу публічних інтересів [60, с. 16].

Зазначена ціль перебування під контролем передбачає наявність консолідації недержавного контролю з державним. Її можна вважати базовою для виявлення фактичного стану основних елементів майнової основи господарювання. Оцінка такого стану слугує інформаційно-комунікаційною підставою для визначення спроможності суб'єкта господарювання бути соціально виваженим для партнерів та споживачів, які використовують результати його діяльності. Адже аналіз практики господарювання дозволив виявити суттєві недоліки державної регламентації відносин самоконтролю у сфері господарювання. Негативними наслідками здійснення неефективної регламентації є: функціонування фіктивних фірм; виконання функцій контролю на підприємстві особами, які не мають відповідних повноважень; зловживання контролем з боку кінцевих бенефіціарних власників та інші.

Найбільший обсяг контрольних функцій суб'єктів господарювання реалізуються у внутрішньогосподарських відносинах. Вони виникають та існують під час організації та здійснення господарської діяльності всередині господарської організації. Відомо, що управлінський персонал свої контрольні функції здійснює, використовуючи функції організаційних структур підприємства. Тому важливим юридичним фактом для реалізації контрольних функцій у господарських відносинах є факт створення внутрішніх і/або відокремлених структурних підрозділів підприємства. Їх функціональне призначення визначає суб'єкт господарювання. Контрольні функції, відповідно до особливостей господарської діяльності, можуть здійснювати: один підрозділ, декілька підрозділів, уповноважена особа, найманий працівник тощо, однак відповідальними за результати його здійснення є не тільки вони, але й власник, засновник, суб'єкт господарювання.

Порівняємо розкриття вимог до контролю за господарською діяльністю (з боку суб'єктів господарювання) сучасним дослідником інституту контролю В. П. Попелюком із нормами контролю, за уявленням С. Деньги.

В. П. Попелюк вважає, що внутрішньогосподарський контроль «є індикатором успішності суб'єктів господарювання і має враховувати приватні цілі: виконання планових завдань; економне використання матеріальних та фінансових ресурсів; правильність ведення бухгалтерського обліку, припинення розтрат тощо. Метою такого контролю є досягнення повної та об'єктивної картини використання ресурсів суб'єктів господарювання, забезпечення високої ефективності виробництва при найменших витратах, повна збереженість майна, профілактика безгосподарності та розкрадань» [61, с. 13].

На думку С. Деньги, цілям контролю підкорені діяння щодо співставлення з нормами контролю фактичного стану підприємства. Суб'єкт господарювання, перебуваючи у статусі суб'єкта контролю, «обирає певні характеристики підконтрольних об'єктів і підконтрольних суб'єктів, розробляє норми контролю обраних характеристик і відповідні контрольні дії. Контрольні дії делегуються певній організаційній структурі, здатній впливати на обрані характеристики згідно із встановленими нормами контролю. З огляду на це, для побудови організаційних структур системи господарського контролю, визначальне значення має класифікація видів контролю за контрольними нормами. На підприємствах доцільно створити такі організаційні структури: стратегічну, бюджетну (фінансову), бухгалтерську, податкову, адміністративну, оперативні» [17, с. 237]

Права та обов'язки кожної організаційної структури щодо здійснення нею контрольних функцій встановлюються та деталізуються в установчих документах, положеннях про структурні підрозділи, інших актах локального регулювання внутрішньогосподарських відносин.

Дискусія щодо різних методологічних підходів до трактування природи внутрішньогосподарських відносин вже довгий час зумовлює різне бачення

галузевої кваліфікації контрольних функцій суб'єктів господарювання. Ті вчені, які вважають не правовими внутрішньогосподарські відносини, схильні до того, що й контрольні функції будуть такими, що мають організаційно-технічний, а не правовий характер.

Починаючи з 30-х років ХХ ст. і донині позиції прихильників трактування внутрішньогосподарських відносин на підприємстві, як не правових, критично висвітлювались в юридичній літературі. Припиненню такої довготривалої дискусії на користь доведення правової природи внутрішньогосподарських відносин сприяє чимало сучасних досліджень, зокрема, праці М. П. Руденка. Дисертація М. П. Руденка «Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин», хоча й не поклала край дискусії, (як раніше, так і нині у трактуванні природи внутрішньогосподарських відносин існують різні методологічні підходи та принципові розбіжності в питанні їх галузевої кваліфікації), але її автор зробив значний внесок у наукове обґрунтування їх природи. Доробки М. П. Руденка стали підґрунтям для дослідження контрольних функцій суб'єктів господарювання у внутрішньогосподарських відносинах.

Обґрунтування пропозицій щодо унормування протиправних дій, спрямованих на зловживання контрольними повноваженнями та використання контролю у внутрішньогосподарських відносинах не за призначенням, має розширити коло відповідних аргументів.

Проникнення правового регулювання всередину господарських організацій відзначається вченими як характерна тенденція розвитку господарського законодавства. У цьому виявляється зростання ролі регулятивної функції права в забезпеченні контрольних функцій потенціалом організації виробничої діяльності суб'єкта господарювання, а також зростання ролі локального господарського регулювання.

Реалізація норм господарського законодавства, відзначав В. К. Мамутов, включає і використання наданих господарським органам прав щодо розробки юридичних актів з метою більш конкретного регулювання

(«підрегулювання») локальних відносин, які врегульовані, законодавством не повністю [62, с. 11–12].

Внутрішньогосподарські відносини виникають, змінюються та припиняються у процесі організації та здійснення внутрішньовиробничої та внутрішньоуправлінської діяльності суб'єкта господарювання між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, суб'єктом господарювання та його органами, і регулюються нормами господарського законодавства та локальних актів суб'єкта господарювання. Їх особливостями є: сфера існування; порядок встановлення та реалізації юридичних фактів; суб'єктно-об'єктний склад та зміст; поєднання організаційних, майнових, управлінських та координаційних елементів; їх дворівневе регулювання [56, с. 13].

Поєднання організаційних, майнових, управлінських та координаційних елементів внутрішньогосподарських відносин на теоретичному рівні загострює проблему розмежування здійснення суб'єктами господарювання контролю своєї власної діяльності (внутрішнього) та контролю за контрагентами (зовнішнього).

Господарським кодексом України визнано учасниками внутрішньогосподарських відносин суб'єктів господарювання. Однак віднесення до категорії господарюючих суб'єктів ще не означає, що всі вони фактично можуть виступати учасниками цих відносин та здійснювати дії програмного характеру із визначення контрольного середовища, співставлення стану його елементів з майновою, обліковою, договірною та іншою політикою та мотивацією проведення діяльності суб'єктом господарювання, тобто реалізувати контрольні функції від імені суб'єктів господарювання. У такому випадку, доцільно виокремлювати базові контрольні функції та поточні контрольні функції.

Для їх групування певне теоретичне та практичне значення має запропонована М. П. Руденком класифікація внутрішньогосподарських правовідносин за змістовною ознакою на матеріальні (виробничі, інвестиційні

тощо) та процедурні (організаційні та управлінські).

На думку ученого, у матеріальних внутрішньогосподарських правовідносинах відбувається безпосередня реалізація суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків учасниками внутрішньогосподарських правовідносин. Вони регулюються актами господарського законодавства та локальними актами суб'єкта господарювання. Процедурні – виникають, змінюються та припиняються у межах внутрішньої діяльності суб'єкта господарювання. Вони покликані обслуговувати, створювати належні умови та механізми для існування та реалізації матеріальних внутрішньогосподарських правовідносин, передують або супроводжують їх, регулюються актами господарського законодавства та локальними актами суб'єкта господарювання [56, с. 13]. Саме в процедурних внутрішньогосподарських правовідносинах реалізуються поточні контрольні функції. Вони фактично змішуються з процедурами контролю, розчиняються в них.

Базові контрольні функції мають підставою суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єкта господарювання. Тому можна стверджувати, що їх реалізація відбувається у матеріальних внутрішньогосподарських правовідносинах. І базові контрольні функції, і поточні контрольні функції суб'єкта господарювання є результатом здійснення правомірних дій власника, засновника, інших осіб, уповноважених ними, які є учасниками внутрішньогосподарських відносин, а не третіх осіб.

Для загальної диференціації традиційних видів відносин, в яких реалізуються контрольні функції суб'єктів господарювання, вчені деталізують варіативний характер критерію приналежності до суб'єктів внутрішньогосподарських відносин фізичних осіб-підприємців.

З огляду на те, що ФОП, за загальним правилом, не є учасниками внутрішньогосподарських відносин, але мають право створити свою і управлінську, і виробничу структуру, за критерієм наявності внутрішньої структури у фізичної особи-підприємця, останніх можна розділити на дві категорії: а) ФОП, що не мають внутрішньої структури; б) ФОП, що мають

внутрішню структуру. Саме ФОП, що мають внутрішню структуру, належать до суб'єктів внутрішньогосподарських відносин» [56, с. 87].

Однак суб'єктами здійснення внутрішнього самоконтролю будуть обидві категорії, але з різними наслідками. Тому, в залежності від наведеного тлумачення, у низці базових та поточних контрольних функцій доцільно розрізняти не лише ті, що передують або/та розчиняються у контролі у внутрішньогосподарських відносинах, а й ті, що розчиняються у внутрішньому контролі ФОП, що не мають внутрішньої структури.

ФОП, як суб'єкт внутрішнього контролю, буде позбавлений функції контролю за структурними підрозділами внаслідок їх відсутності, але учасником правовідносин контролю він залишається. Відомості про результати контролю ФОП, що не мають внутрішньої структури, несуть самостійне навантаження (значення та негативні наслідки за певних умов), тому вимогу про її надання слід вважати елементом правового забезпечення.

Поточними контрольними функціями суб'єктів господарювання коригуються цілі та дії щодо збирання, обміну, узагальнення, зберігання, систематизації, використання, аналізу відомостей про кількісні та якісні показники виробничої діяльності ФОП, про загальні результати її діяльності, ринкову кон'юнктуру, нефінансові показники звітування тощо. Користування інформаційно-комунікаційними ресурсами відбувається у всіх галузях господарювання (але у різних обсягах).

Однак термін «господарські інформаційні правовідносини», вживаний М. П. Руденком [56, с. 42], потребує додаткового опрацювання щодо використання його для позначення відносин контролю, ініційованих суб'єктом господарювання, який виконує в них контрольні функції.

Різноманітні контрольні функції суб'єктів господарювання реалізуються у виробничо-господарських (у тому числі договірних), організаційно-господарських відносинах (у тому числі – відносинах пов'язаних суб'єктів господарювання).

У господарсько-правовій науці контрольні функції, які реалізують суб'єкти господарювання, комплексно не розглядались як прояв охорони та захисту публічно-правових та приватно-правових інтересів при здійсненні ними виробничої діяльності. Такий аспект вивчення виробничо-господарських відносин ґрунтується на головній концептуальній ідеї науки господарського права.

Головною концептуальною ідеєю науки господарського права, зумовленою специфікою предмета правового регулювання – специфікою організації та здійснення господарської діяльності, є орієнтованість правового забезпечення господарювання на міцний взаємозв'язок інтересів приватних (особливих, власних) з інтересами публічними (загально-господарськими, громадськими). При цьому йдеться не про механічне поєднання засобів приватно-правового та публічно-правового регулювання, а про їх взаємопроникнення, синергізм [63, с. 409].

Теоретичній проблемі взаємопроникнення, синергізму засобів приватно-правового і публічно-правового регулювання господарських відносин з елементами обов'язкового недержавного контролю не було присвячено жодного комплексного наукового дослідження. Свідченням того, що таке дослідження є затребуваним у юридичній практиці та правовій науці, слугує аналіз низки законодавчих вимог до суб'єктів виробничо-господарських відносин. Зокрема, вимоги контролювати якість товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) користувачем на підставі договору комерційної концесії (ч. 3 ст. 1120 ЦК України) [64, ч. 3 ст. 1120]; вимоги щодо режиму контролю між замовником та підрядником, генпідрядником та субпідрядником за договором підряду на капітальне будівництво (ч. 5 ст. 318, ч. 1 ст. 320 ГК України) [33, ч. 5 ст. 318], [33, ч. 1 ст. 320]; та субпідряду (ч. 2 ст. 319 ГК України) [33, ч. 2 ст. 319] зобов'язання контролю за агентськими договорами, дистриб'юторськими договорами, а також ущемлення контролю за договорами приєднання. Забезпечення публічних та приватних інтересів у процесі реалізації контрольних функцій

суб'єктів господарювання – нове наукове завдання, розв'язання якого в науці господарського права потребує впорядкування процедури визнання обсягу їх контрольних функцій, у залежності від організаційно-правових форм.

Відокремлення зазначеної категорії виробничо-господарських відносин з елементами обов'язкового контролю, який здійснює один суб'єкт господарювання стосовно діяльності іншого суб'єкта господарювання, дозволяє розширити уявлення про значущість недержавного контролю як інструменту досягнення балансу приватних та публічних інтересів у сфері господарювання.

Однією з важливих сфер, у якій здійснюється контроль суб'єктами господарювання, є виробничо-господарські відносини з будівництва, розширення, реконструкції та перепрофілювання діючих об'єктів.

Контроль за якістю у сфері будівництва складається із державного архітектурно-будівельного контролю та недержавного контролю. До недержавного контролю відносять авторський та технічний нагляд, внутрішній самоконтроль будівельної організації, контроль будівельних громадських організацій за якістю робіт своїх членів тощо.

Господарські правовідносини, які виникають при здійсненні будівельної діяльності, регулюються ГК України та ЦК України, Законами України «Про інвестиційну діяльність» [65], «Про основи містобудування» [66], «Про відповідальність за порушення у сфері містобудування» [67], «Про архітектурну діяльність» [68], «Про регулювання містобудівної діяльності» тощо [69].

Згідно статті 318 ГК України, за договором підряду на капітальне будівництво, одна сторона (підрядник) зобов'язується своїми силами і засобами на замовлення другої сторони (замовника) побудувати і здати замовникові у встановлений строк, визначений договором, об'єкт відповідно до проектно-кошторисної документації або виконати зумовлені договором будівельні та інші роботи, а замовник зобов'язується передати підряднику затверджену проектно-кошторисну документацію, надати йому будівельний

майданчик, прийняти закінчені будівництвом об'єкти і оплатити їх [33, с. 318].

Договір підряду, відповідно до цієї статті, повинен передбачати режим контролю якості робіт і матеріалів замовником. Ця вимога ч. 5 ст. 318 ГК України підкорена забезпеченню не лише приватних інтересів, але й реалізації обов'язку щодо узгодження їх з інтересами публічними.

Точнішою є основна мета соціально виваженого бізнесу у процесі здійснення контролю суб'єктами господарювання у виробничо-господарських відносинах, коли йдеться про відносини, які виникають внаслідок укладання та виконання договорів субпідряду на капітальне будівництво.

Згідно ст. 319 ГК України, яка має назву «Генеральний підрядник і субпідрядник», «підрядник має право за згодою замовника залучати до виконання договору як третіх осіб субпідрядників, на умовах укладених з ними субпідрядних договорів, відповідаючи перед замовником за результати їх роботи. У цьому випадку підрядник виступає перед замовником як генеральний підрядник, а перед субпідрядниками – як замовник» [33, ч. 2 ст. 319 ГК].

Внаслідок того, що генеральний підрядник у системі генерального підряду вступає у виробничо-господарські відносини з субпідрядником, за результати роботи якого він відповідає перед замовником, цілком логічним є обтяження таких відносин елементами контролю з боку генерального підрядника.

Генеральний підрядник здійснює контроль за якістю та строками робіт, які виконує субпідрядник, забезпечує можливість виконання цих робіт, створює умови для виконання субпідрядником договірних зобов'язань (фінансує роботи, надає необхідну документацію, будівельний майданчик тощо). Заходи контролю є умовою договору субпідряду і вимоги до їх здійснення закріплено у законодавстві, що є аргументом на користь доцільності виокремлювати у системі господарських відносин таку їх

сукупність, як виробничо-господарські відносини з елементами обов'язкового недержавного контролю.

При цьому співставлення показників обсягу функціональної спроможності суб'єкта господарювання щодо здійснення контролю із фактичними діннями (діями або бездіяльністю), здатні виявити зловживання контрольними повноваженнями. Зловживання контрольними повноваженнями, зазвичай, шкодять публічним інтересам. Аналіз законодавства, підзаконних та локальних актів щодо стандартизації будівельних вимог та практики господарювання, показав, що обсяг функціональної спроможності генерального підрядника є достатнім для виконання своїх контрольних функцій. Натомість цей факт не позбавляє ризику порушення публічних інтересів. Наприклад, в умовах економічної кризи значна частина об'єктів перевищує термін забудови. Також будівництво багатьох об'єктів тимчасово припинене з об'єктивних причин (наприклад, продовження військових операцій на території Луганської та Донецької областей).

Ще один типовим прикладом виробничо-господарських відносин з елементами обов'язкового недержавного контролю є правовідносини, які виникають на підставі договору концесії. Комерційній концесії присвячено низку статей глави 36 ГК України та статті глави 76 ЦК України [64, ст.ст. 1115–1129].

Згідно із ст. 366 ГК України, за договором комерційної концесії, одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних правоволодільцеві, зокрема право на фірмове найменування і (або) товарний знак, торговельну марку правоволодільця, охоронювану комерційну інформацію, а користувач зобов'язується дотримуватися умов використання наданих йому прав та сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду [33, ст. 366].

Праволоділець, якщо інше не встановлено договором, зобов'язаний контролювати якість товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються або надаються) користувачем на підставі договору комерційної концесії ч. 2 ст. 370 ГК України [33, ч. 2 ст. 370].

За цивільним законодавством суб'єкт господарювання – праволоділець – за договором комерційної концесії, має обов'язок контролювати якість товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) користувачем на підставі договору комерційної концесії [64, ч. 2 ст. 1120].

І. І. Килимник, ще до прийняття Господарського кодексу та нової редакції Цивільного кодексу України, вважала предметом договору франчайзингу, як угоди комплексного характеру, два його основних елементи: 1) надання франчайзером франчайзі права на використання останнім у своїй підприємницькій діяльності, визначеній метою цього договору, комплексу належних франчайзеру прав на об'єкти інтелектуальної власності; 2) Угоду про співробітництво.

У складі другої частини предмета договору франчайзингу, вона виділяє здійснення контролю за дотриманням франчайзі стандартів франчайзера із забезпечення якості товарів (послуг) [70, с. 3].

У такий спосіб, аналізуючи зміст контрольної функції, яку здійснює праволоділець, виконуючи процедури оцінки відповідності стандартам, можна вважати зазначений договір правовою підставою для напрацювання локальних нормативно-правових актів, розпоряджень, інструкцій, наказів, іншої документації, призначеної для кожного франчайзі.

Такий висновок зумовлений тим, що з-поміж специфічних для такого виду договорів умов найістотнішою, на думку І. І. Килимник, є контроль з боку франчайзера за якістю продукції франчайзі і за дотриманням стандартів франчайзера і розпоряджень інструкцій [70, с. 5].

Вагомі аргументи на користь доцільності виокремлення у системі господарських відносин такої їх сукупності, як виробничо-господарські

відносини з елементами обов'язкового недержавного контролю, надала О. В. Гладка [71, с. 5].

Її дисертацію присвячено характеристиці господарсько-правового забезпечення розвитку комерційної концесії як форми інноваційного інвестування. Важливим досягненням дослідниці став новий, зорієнтований на деталізацію вищезазначених досягнень І. І. Килимник, підхід до розгляду структури договору комерційної концесії. Зокрема, у структурі родового договору комерційної концесії вчена виділяє самостійною складовою частиною організаційно-контрольну [70, с. 19]. Дві інші частини, на її думку, це – інтелектуальна та послугова. Тобто договір комерційної концесії стає правовою підставою здійснення організаційно-контрольних функцій, а не лише контрольних.

Аналіз практики господарювання показав, що за умовами агентського договору, комерційний агент надає послуги суб'єктам господарювання від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє.

Така практика склалася на підставі визначення поняття агентської діяльності, закріпленого у ч. 1 статті 295 ГК України. Комерційне посередництво (агентська діяльність) є підприємницькою діяльністю, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє [33, ч. 1, ст. 295].

Здійснення контролю посередником дещо ускладнено здійсненням контрольних функцій ситуативного характеру, які потребують процедури узгодження, внаслідок виявлення нестандартного порушення з боку суб'єкта господарювання при отриманні ним послуг.

При здійсненні інтегрованої дистриб'юції, виробник має можливість контролювати канали розподілу для оцінки якісних та кількісних показників дистриб'юції. Відбувається розподіл функцій між виробником, дистриб'ютором та маркетинговим агентством. Зокрема, виробник може

продавати товар замовнику, а інші учасники каналу здійснюють доставку товару, просувають марку тощо.

Відбувається інтегрування виробника та дистриб'ютора на рівні менеджменту, що забезпечує виробнику безперервний контроль за показниками дистриб'юції, обсягами товару тощо. До того ж, за умови інтегрованої дистриб'юції, можливе спільне виробництво товарів, затребуваних сформованим дистриб'юторським каналом [72]. Такий підхід підвищує вплив на ринок виробника та дистриб'ютора завдяки тому, що вміщує елемент контролю.

Однією із проблем правового регулювання дистриб'юторської діяльності є зловживання принципалом своїм становищем, що у такий спосіб ставить дистриб'ютора в не вигідне становище, та фактичне нав'язування йому договору приєднання.

«Використання договорів приєднання, у яких обидві сторони є суб'єктами господарювання, за умови добросовісної ділової практики сторони, яка готує проформу, що буде закладено у його основу, є цілком виправданим» [73, с. 74].

Водночас ущемлення права на контроль з боку суб'єкта-сторони, яка приєдналася до договору приєднання, є поширеною практикою. Законодавство України передбачає можливість оспорювання «обтяжливих» умов, але вона надана лише споживачам-фізичним особам, а не суб'єктам господарювання.

Водночас ущемлення права на контроль з боку суб'єкта-сторони, яка приєдналася до договору приєднання, є поширеною практикою. Законодавство України передбачає можливість оспорювання «обтяжливих» умов, надану за законодавством України, лише споживачеві-фізичній особі, а не суб'єктам господарювання.

«Обтяжливі умови є одним із найбільш поширених різновидів недобросовісних договірних умов у світовій комерційній практиці. Обтяжливими є не вигідні для однієї зі сторін договору умови, які

«нав'язуються» контрагентом та неодмінно ставлять її в невідгідне становище» [73, с. 53].

На думку В. С. Мілаш, об'єктом комерційного договору є конкретне благо, стосовно якого здійснюються взаємоузгоджені дії його сторін та досягається кінцевий правовий ефект [73, с. 62].

Потреба збереження публічних і приватних інтересів, при укладанні договорів приєднання, зумовлена превенцією зловживань контрольними повноваженнями у сфері господарювання.

При висвітленні загальнотеоретичних та практичних проблем діалектики публічних і приватних інтересів, науковці висловлюють протилежні судження. Від застереження В. С. Щербини: «Баланс публічних і приватних інтересів, зокрема в державному регулюванні економіки, – це, здебільшого, тимчасове явище, лише один із можливих станів їх співвідношення (їх рівновага), який не можна визначати як мету (проміжну чи кінцеву) регулюючого впливу держави» [74, с. 253], до обґрунтування О. В. Безухом позиції щодо визнання правовим принципом вимогу до балансу інтересів у регулюванні господарських відносин [60].

Традиційно виробничо-господарські відносини з елементами обов'язкового недержавного контролю виникають з метою забезпечення приватних інтересів. Натомість узгодження їх з інтересами публічними є обов'язком генерального підрядника, субпідрядника у відповідних договірних правовідносинах. Функції контролю суб'єктів господарювання щодо якості будівельних робіт міститься у будівельних нормах та вимогах до авторського нагляду.

Правова природа авторського нагляду є предметом дискусії і поки що єдиної точки зору у науковій літературі не сформовано. Одні автори розглядають його як обов'язок [75], інші – як правомочність [76]. Крім того, авторський нагляд вважають комплексним правовим інститутом [77].

Правовою основою проведення авторського нагляду у будівництві є Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 р. № 687-XIV,

Порядок здійснення авторського нагляду під час будівництва об'єкта архітектури (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 903 (далі – постанова № 903) [78], Національний стандарт ДСТУ-НБ А.2.2-11:2014 «Настанова щодо проведення авторського нагляду за будівництвом» [79].

Закон України «Про архітектурну діяльність» відносить авторський нагляд до одного з етапів архітектурної діяльності, заснованої на творчому процесі архітектора. Саме цим законом передбачено, що авторський нагляд за розробкою робочої документації для будівництва виконується за участю архітектора – автора затвердженого проекту [68, ст. 8].

Авторський нагляд є обов'язковим у разі виконання будівельних робіт на основі проектної документації. Підставою його здійснення є вимога законодавства та умови договору із замовником. Однак аналіз нормативно-правових актів свідчить, що законодавство чітко не прописує у структурі авторського нагляду відповідні контрольні функції суб'єкта господарювання, але у сфері містобудівної діяльності встановлює відповідальність замовника за відсутність такого нагляду на об'єкті. У науковій літературі питання обов'язковості контрольних функцій суб'єкта господарювання та відповідних повноважень щодо авторського нагляду недостатньо досліджено. Н. Трофуненко аналізувала випадки обов'язкового здійснення авторського та технічного наглядів [80, с. 93–95, с. 100–102]. Але з того часу змінилися концептуальні засади його здійснення.

Наступним видом відносин, в яких реалізуються контрольні функції суб'єктів господарювання є організаційно-господарські відносини.

Але тут потрібне попереднє застереження щодо меж дослідження зазначеного питання. Наприклад, корпоративний контроль сприймається елементом організаційно-господарських корпоративних відносин такими вченими як О. М. Переверзєв [81], В. С. Петренко [82], Н. О. Виноградова [83], В. С. Щербина [84].

Але з досвіду зарубіжної практики відомо й про договірний

корпоративний контроль. Так, згідно з п. 4. 2 Додатку 10 а, Актом про компанії Англії 1985 року передбачено положення про складання «договору про контроль» («control contract»). Під ним розуміють контракт, який складається у письмовій формі між холдинговою компанією та дочірнім товариством. Він стає підставою для впливу з боку першого підписанта на управлінські і фінансові органи другого [85].

Довгий час поза межами наукового пошуку залишалися проблеми поняття контролю у холдинговій групі за українським законодавством. Залежно від способу здійснення контролю, І. В. Лукач пропонує поділ холдингових компаній на холдингові компанії з прямим і непрямим контролем. «Прямий контроль – безпосередньо передбачений у законодавстві (ч. 3. ст. 126 ГК), непрямий – не передбачений законодавством, але такий, що фактично існує між суб'єктами господарювання – відносини контролю-підпорядкування» [86, с. 63].

Також вчена проаналізувала статті 330, 336 (а) Акту про компанії 1985 року Англії щодо порядку проведення фінансового та виробничого контролю холдингової компанії над дочірньою [86, с. 23]. Цей аспект, зважаючи на те, що холдинг являє собою нетрадиційний суб'єкт господарського права більш високого рівня організації господарської діяльності, порівняно з традиційними суб'єктами господарювання, не може бути предметом цього дослідження. Адже дисертація присвячена дослідженню контрольних функцій традиційних суб'єктів господарювання, а контроль над статутним фондом та інший корпоративний контроль, який здійснюється у холдингу, не є контролем внутрішнім та/чи зовнішнім у розумінні змістовного навантаження недержавного контролю як господарсько-правової категорії.

У науці господарського права питання класифікації відносин контролю у сфері господарювання вимагає уточнення та приведення її у відповідність до потреб практики господарювання та завдань науки щодо розв'язання проблем на цьому шляху. Так, триває дискусія навколо проблеми контролю у корпоративних відносинах. В ній активний дослідник А. В. Смітюх уточнює

визначення корпоративного контролю, визначає засоби та передумови його здійснення. Він встановлює залежність ступеню корпоративного контролю від прив'язки до конкретного розміру сукупної корпоративної частки учасника у корпоративній господарській організації конкретного виду та узагальнює види корпоративного контролю. Також вчений аналізує контролюючі функції як категорію, що має природу впливу на здійснення дуже широкого діапазону дій та процедур перевірконого характеру [87, с. 317–331].

У внутрішній господарській сфері діяльності суб'єкта господарювання виникає низка відносин, які не стосуються реалізації корпоративних прав (такі відносини не є корпоративними), наприклад, відносини при створенні внутрішніх та відокремлених підрозділів, наділення їх майном, затвердженні локальних актів господарської організації, здійснення внутрішнього фінансового контролю та аудиту тощо. При чому такі відносини за своїм змістом мають як виробничий, так і управлінський характер [56, с. 90].

«Не слід ототожнювати корпоративні відносини із внутрішньо-господарськими, які також виникають, змінюються та припиняються всередині юридичної особи, так як вони різняться як за сферою свого існування (колом суб'єктів господарювання), так і своїми змістовними характеристиками» [56, с. 73–74].

Не дозволяє виявити особливості контролю за станом майнової основи господарювання у корпоративних відносинах позиція авторів, які відносять до корпоративних усі відносини, що виникають у процесі діяльності корпорації.

Слушною є позиція І. В. Лукач, згідно з якою корпоративне управління розглядається як система засобів та методів, за допомогою яких учасниками управлінських відносин спрямовується діяльність і здійснюється контроль над корпорацією для досягнення певної господарської цілі [88, с. 114].

Таким чином вказана позиція базується на комплексному розуміння корпоративних відносин, як наслідок їх об'єкт представлений як такий, що складається зі складових: корпоративного управління та корпоративних прав.

Дискусія про підстави та природу корпоративного контролю точиться вже довгий час і підтримується багатьма дослідниками.

Р. Ю. Півкопа зауважує: «не варто ототожнювати корпоративний контроль та контроль над корпорацією, який може здійснюватися і не учасниками» [89, с. 114], а суб'єктами корпоративного контролю є винятково суб'єкти корпоративних прав, які здійснюють його на корпоративно-правових підставах.

Для порівняння, контроль над корпоративним підприємством здійснюються на тих підставах, які передбачені у Законі України «Про акціонерні товариства» [90] та у Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [91]. В основному теоретичному обґрунтуванні розуміння контрольних функцій суб'єктів господарювання необхідно ґрунтуватися на розумінні контролю над товариствами, а не корпоративного контролю. Теоретичні напрацювання щодо контрольних функцій типового суб'єкта господарювання розповсюджуються й на контрольні функції корпоративних підприємств. При цьому використовувати термін «корпоративний контроль» є недоцільним. Отже контроль над корпоративними підприємствами не виокремлюється у самостійний різновид контролю тому, що для виконання завдань дослідження щодо реалізації контрольних функцій, це не має значення.

Властивості та проблеми здійснення корпоративного контролю не є предметом цієї дисертаційної роботи внаслідок того, що його природа інша ніж природа контролю над корпоративними підприємствами.

Для традиційного суб'єкта господарювання – юридичної особи – створення структурних підрозділів є водночас як правом (наприклад, право створити розгалужену виробничу структуру з окремих цехів, виробництв тощо), так і обов'язком (зокрема, утворення органів управління та контролю).

Зазначений обов'язок стає фактором визнання організаційно-господарських відносин як таких, в яких реалізуються контрольні функції суб'єктів господарювання.

Незважаючи на традиційне віднесення контролю до елементу регулювання господарської діяльності, контрольні функції керівника підприємством та наслідки зловживання контрольними повноваженнями з його боку поки що не мають чіткого визначення у законодавстві.

Регулювання господарської діяльності І. М. Кравець розглядає як встановлення уповноваженими законом суб'єктами умов здійснення господарської діяльності господарськими організаціями всіх форм власності та індивідуальними підприємцями (громадянами, іноземцями, особами без громадянства, зареєстрованими у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності), з метою гарантування свободи підприємництва, обмеження монополізму і захисту економічної конкуренції з одночасним здійсненням контролю за дотриманням встановлених правил, норм і застосування відповідальності за їх порушення [58, с. 40].

Лукач І. В. вважає занадто обмеженим визнання суб'єктів організаційно-господарських повноважень через їх органи управління та посадових осіб, до компетенції яких належить прийняття управлінських рішень [86, с. 71–72]. Суб'єктами організаційно-господарських повноважень можуть бути визнані лише органи і посадові особи суб'єкта господарювання у деяких організаційно-господарських відносинах при здійсненні корпоративного управління. Згідно з п. 3 ч. 2 ст. 176 ГК України, організаційно-господарські зобов'язання виникають, коли один суб'єкт господарювання є дочірнім щодо інших. Доречно було б деталізувати цю норму вказівкою на реалізацію контрольних функцій суб'єктів господарювання як організаційно-функціональний обов'язок, виконання якого супроводжується низкою організаційно-господарських дій.

На думку А. М. Захарченка, основними функціями (відносно самостійними й однорідними частинами) управління об'єктами державної

власності можна вважати: їх облік; передачу у сферу управління суб'єктів управління; створення державних підприємств, їх об'єднань, установ, організацій та господарських товариств на основі об'єктів державної власності, участь у діяльності таких підприємств (об'єднань, установ, організацій, господарських товариств) та їх припинення; надання об'єктів державної власності в оренду; забезпечення створення (модернізацію) і використання на засадах державно-приватного партнерства; приватизацію; продаж; забезпечення збереження тих об'єктів, які не увійшли до статутних капіталів і перебувають на балансі господарських товариств, створених у процесі приватизації та корпоратизації; передача у комунальну власність та приймання об'єктів комунальної власності у державну власність [92, с. 46].

Внаслідок успішного виконання організаційно-функціональних обов'язків суб'єктів господарювання досягається підвищення прибутковості їх діяльності, зберігається та збагачується майнова основа господарювання, налагоджується механізм управління, необхідний як для повсякденного внутрішнього контролю, так і для зовнішнього. Контрольні функції в організаційно-господарських відносинах складаються із певної організованої системи дій, які цілісно пов'язані із регулюванням господарської діяльності. Вони передують організації контрольного середовища для перевірки власного суб'єкта та спостереження за контрагентом в частині виконання договірних умов. У відносинах контролю з контрагентами та партнерами суб'єкти контрольних функцій першими сигналізують про загрози невиконання господарських договорів або окремих умов договорів. Також суб'єкти контрольних функцій створюють механізми самооборони й розробляють інструменти удосконалення всієї фінансово-господарської діяльності підприємства. Також потенціал контрольних функцій міститься у напрацюванні програми завчасного попередження структурних підрозділів як суб'єктів самоконтролю про недоліки процесу їх функціонування.

Віднедавна специфічні та незвичні контрольні функції суб'єктів господарювання реалізуються ще й у відносинах недержавного

антикорупційного контролю.

В. С. Мілаш наголошує на наявності проблеми здійснення контрольних дій щодо антикорупційної перевірки ділових партнерів: «без відповіді залишається питання щодо самої форми контролю, у межах якого суб'єкт господарювання (в особі Уповноваженого) може здійснювати антикорупційні перевірки своїх потенційних ділових партнерів. Означений контроль не є ані державним контролем у сфері господарської діяльності, ані внутрішньогосподарським (внутрішньокорпоративним) контролем» [93, с. 62].

Ставлення до розв'язання поставленої проблеми висвітлено у наступному підрозділі, який має назву «Правова основа реалізації функцій антикорупційного контролю».

Аналіз внутрішньогосподарських, виробничо-господарських (у тому числі договірних), організаційно-господарських (у тому числі – відносин пов'язаних суб'єктів господарювання), корпоративних відносин засвідчив, що чинне законодавство містить норми щодо майже всіх господарських відносин, в яких суб'єкти господарювання наділені контролюючими функціями, хоча про самі контрольні функції у законодавстві не йдеться.

Проведене теоретичне узагальнення їх значимості та вагомості для практики господарювання доводить, що господарські правовідносини із контрольними властивостями суб'єктів господарювання, за критерієм потреби попередніх дій програмного характеру із визначення контрольного середовища (передують контролю), доцільно диференціювати на такі види: господарсько-виробничі з обов'язковими елементами контролю; організаційно-господарські (зокрема, для консолідованого контролю – державного з недержавним); внутрішньогосподарські відносини та відносини недержавного антикорупційного контролю.

Зазначена диференціація дозволяє конкретизувати рекомендації щодо нормативної визначеності контрольних функцій суб'єктів господарювання у внутрішніх відносинах (самоконтролю, контролю-підпорядкуванню у

господарських організаціях) та зовнішніх (господарсько-виробничих з обов'язковими елементами контролю, організаційно-господарських) та відносинах недержавного антикорупційного контролю.

1.3 Правова основа реалізації функцій антикорупційного контролю

Законодавство та господарсько-правова наука апелюють багатьма категоріям, які мають безпосереднє відношення до запобігання злочинності у сфері господарювання. Зокрема, «протидія тіньовій економіці», «механізм запобігання і протидії корупції», «ухилення від сплати податків», «нереальні (з порушенням законодавства) господарські операції» та інші.

Базою для вироблення правильних, продуманих і збалансованих рішень у сфері економіки О. П. Подцерковний вважає закладення у законодавство норм, які запобігають криміналізації економіки, тіньової приватизації і приховуванню доходів від оподаткування [94, с. 43].

Немає підстав заперечувати, що «лібералізація економічних відносин та інші обставини створили сприятливі умови для незаконного отримання грошових коштів та іншого майна, асиміляції їх в легальну економіку та інвестування цих коштів в розвиток злочинної діяльності» [95, с. 374].

Загальне визначення запобігання злочинності дає В. В. Голіна. Він зазначає, що це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин, з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також – на недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Запобігання злочинності, як елемент організованої протидії їй, включає в себе безліч різноманітних запобіжних заходів, які можна класифікувати за: а) рівнем; б) масштабом; в) змістом; г) суб'єктами; г) об'єктами; д) часом та ін. [96, с. 17].

Одним із заходів, які спрямовані на вдосконалення господарських відносин, з метою усунення корупції в них та інших негативних явищ та

процесів, що сприяють корупції, є належна реалізація функцій антикорупційного контролю.

Грунтуючись на базових положеннях теорії господарської деліктології, можна визначити призначення запобіжної функції антикорупційного контролю як інформування про підозру у корупції.

Виконання суб'єктами господарювання запобіжної функції антикорупційного контролю полягає у спостереженні та наданні інформації спеціально уповноваженим органам про підозру у скоєнні забороненої діяльності будь ким. Термін «недержавний антикорупційний контроль» вже вживається у юридичній літературі, зокрема щодо відносин за участю недержавних організацій. Представляють недержавні господарські організації і суб'єкти господарювання.

У складі господарсько-правового механізму запобігання економічній злочинності Р. Р. Кузьмін виділяє контроль над нею. Цей контроль можна визначити як регламентовану нормами права діяльність державних, муніципальних органів, а також недержавних організацій, спрямовану на запобігання, виявлення й припинення порушення правових норм, що забезпечують нормальне функціонування економічної системи, громадського господарського порядку. Це визначення відображає найбільш загальне розуміння контролю й фіксує дві його основні цілі – запобігання й боротьбу з економічною злочинністю [97, с. 97].

Виправданим є підхід щодо застосування його як вихідного для розкриття суміжного поняття «функції антикорупційного контролю».

Уявлення про загальні правові засади реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання та здійснення ними контрольних повноважень можна отримати шляхом тлумачення численних нормативно-правових актів на чолі з Конституцією України та Господарським кодексом України.

Статтею 42 Конституції України встановлено, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю та безпечністю продукції, усіх видів послуг і робіт [98, ст. 42].

У ГК України закріплено вимоги до змісту та процедури реалізації контрольних функцій, зокрема, щодо: оприлюднення інформації про органи контролю та їх компетенцію (ч. 4 ст. 57); оновлення і збереження інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) підприємства (ст. 64-1); ведення обліку фінансово-господарської діяльності; звітування про результати внутрішнього контролю, відповідно до вимог Податкового кодексу України, законодавства про бухгалтерський облік тощо.

Значна кількість законодавчих та підзаконних актів аналізується, коментується та досліджується у кожному з підрозділів дисертації. У цьому підрозділі детально проаналізовано той закон, який викликає критичне ставлення до низки його положень та вимог. Це Закон України «Про запобігання корупції», який повинен був підвищити ступінь урегульованості превентивних заходів у контрольних відносинах, і у такий спосіб мав би сприяти зменшенню корупційних чинників.

Хоча контрольні функції суб'єкта господарювання щодо виконання заходів застереження від проявів корупції на підприємстві не замінюють функції державних спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, але у цьому підрозділі обґрунтовано критичне ставлення до вимог перевірки контрагентів та потенційних партнерів.

З огляду на те, що регулювання відносин недержавного антикорупційного контролю здійснюється на двох основних рівнях: на рівні суб'єктів таких відносин та зовнішнє щодо них, оцінці підлягає локальна нормотворчість та ґрунтовному аналізу – законодавчі і підзаконні акти про недержавний антикорупційний контроль, який здійснюють суб'єкти господарювання.

Законом України «Про запобігання корупції» закріплено вимогу виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності суб'єктів господарювання. Ця вимога призначена для державних, комунальних підприємств, господарських товариств (у яких державна або комунальна частка перевищує 50 %), де середньооблікова кількість працюючих за

звітний (фінансовий) рік перевищує п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період перевищує 70 мільйонів гривень. Також вона розповсюджується на суб'єктів господарювання, які підпадають під дію Закону України «Про публічні закупівлі» [99].

Як показала практика якраз суб'єкти господарювання, які підпадають під дію Закону України «Про публічні закупівлі», за умови, що беруть участь у процедурі закупівлі при вартості закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт, яка дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень [100] активно почали розробляти документацію щодо антикорупційного контролю.

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про стан фінансово-бюджетної дисципліни, заходи щодо посилення боротьби з корупцією та контролю за використанням державного майна і фінансових ресурсів» від 29.11.2006 р. № 1673 було зазначено, що значна кількість порушень, що виявляються у сфері використання державних ресурсів, перетворилися у фактор, який спричиняє негативне ставлення громадян до органів влади загалом. Порушення, що виявляються контролюючими органами, настільки масштабні, що потребують здійснення практично безперервного контролю [101].

Вчені стали визначати місце громадськості у здійсненні безперервного контролю. В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та інші досліджували основні форми та показники роботи громадськості щодо перешкоджання злочинам на сучасному етапі у нашій державі. Вченими переконливо виділено перспективні напрями діяльності цього суб'єкта щодо протидії окремим видам злочинів [102].

Такому підходу до визначення можливостей громадськості у запобіганні і протидії злочинності сприяло вивчення міжнародного досвіду та позитивна його оцінка. Також у коло суб'єктів безперервного контролю у сфері господарювання було віднесено суб'єктів господарювання.

Для досягнення мети Закону «Про запобігання корупції», необхідно створити систему своєчасного повідомлення і інформування правоохоронних

органів про підозрілі на корупцію господарські та фінансові операції, які здійснюють в господарських організаціях – було встановлено обов'язок юридичної особи затверджувати антикорупційну програму. Вона складається з комплексу правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності юридичних осіб [99, ч. 2 ст. 62]. З метою розвитку та конкретизації зазначеного законоположення, Національне агентство з питань запобігання корупції розробило Типову антикорупційну програму юридичної особи (далі – Типова програма) [103].

Програма стала новацією правового підходу до боротьби з корупцією у сфері господарювання. Згідно з антикорупційними програмами, суб'єкти господарювання отримують можливість деталізувати право здійснювати антикорупційні перевірки своїх потенційних ділових партнерів. Також у Типовій програмі прописано вимогу щодо обрання ділових партнерів за критеріями, які базуються на прозорості їх діяльності, конкурентності, якості товарів, робіт і послуг та надійності.

Зміст та алгоритм самих процедур відбору ділових партнерів для різних сфер діяльності юридичної особи має розробляти Уповноважений та затверджувати керівник суб'єкта господарювання.

Уповноважений також повинен проводити антикорупційну перевірку наявних або потенційних ділових партнерів юридичної особи з метою оцінки наявності корупційних ризиків та розробляти примірні форми антикорупційних застережень, з урахуванням сфер діяльності юридичної особи [103].

Розуміння функцій антикорупційного контролю, який має здійснювати суб'єкт господарювання, частково збігається із функціями внутрішньогосподарського контролю з боку держави, а частково – з функціями самоконтролю. Фактично йдеться про новий вид функцій недержавного контролю.

Створення правової основи для реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання з метою запобігання корупції започатковується

вже не вперше. Господарсько-правові проблеми реалізації функцій антикорупційного контролю вже досліджувалася українськими науковцями. Цикл досліджень представлено статтями Р. Р. Кузьміна [104], [105], [106], [107], [108], [109].

Ще одним орієнтиром у досягненні цілей контролю стосовно запобігання економічним правопорушенням можна вважати широке коло джерел інформації, її зв'язка з результатами незалежних перевірок та аудиту.

Напрацювання науки господарського права лише з проблем внутрішньогосподарського самоконтролю у сфері господарювання будуть недостатніми для оптимізації правового впливу на попередження безрезультативних або малорезультативних нових контрольних заходів суб'єктів господарювання. Переорієнтування законодавця на суб'єкта господарювання у здійсненні контролю з метою мінімізації корупційних ризиків передбачає доцільність правового впливу на обсяг його функціональних можливостей стосовно перебування у новому статусі.

Так, Законом України від 05.10.2017 р. № 2164-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (щодо удосконалення деяких положень) [110, ч. 8 ст. 8] було закріплено звільнення головного бухгалтера або особи, яка забезпечує ведення бухгалтерського обліку підприємства, від дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [111].

Зазначена контрольна функція, а саме – дії з інформування про фінансову операцію у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» отримала правове забезпечення внаслідок гарантування захисту від відповідальності.

Учасники господарських відносин між собою вступають у правовідносини, об'єктом яких є інформація [112].

Вимоги Типової антикорупційної програми юридичної особи зумовлені тим, що на кожному етапі діяльності суб'єкта господарювання (як організації, так і здійснення господарської діяльності) відбувається внутрішня інформаційна взаємодія органів управління, структурних підрозділів суб'єкта господарювання, а при контактах із контрагентами – ще й зовнішня. Тому виникає потреба відтворення в антикорупційній програмі юридичної особи деяких позицій інформаційної взаємодії у внутрішньогосподарських та зовнішніх відносинах суб'єкта господарювання.

Для цього суб'єкт господарювання може визначити додаткові антикорупційні стандарти і процедури щодо обміну інформацією. Опис їх змісту повинен міститися в Антикорупційній програмі. На основі стандартів суб'єкт господарювання може визначити додаткові принципи відбору ділових партнерів, зважаючи не лише на специфіку своєї діяльності, але й на доступність інформації про потенційного партнера. Тому основні критерії проведення антикорупційної перевірки ділових партнерів та порядок її проведення визначаються Уповноваженою особою, зважаючи на специфіку використання інформації про контрагентів. Відтак формується підстава для зазначення додаткових заборон, зважаючи на можливості їх виявлення в ході контролю.

Суб'єкт господарювання може визначати додаткові обов'язки Уповноваженої особи, зважаючи на специфіку своєї діяльності. Тому

доречно було б зазначити назву інших, ніж зазначені у переліку, реєстрів, якщо Антикорупційною програмою передбачено їх ведення Уповноваженим.

Суб'єкт господарювання має право визначити додаткову інформацію, яка має міститися у Звіті, визначити порядок здійснення планових та позапланових перевірок діяльності працівників, порядок проведення експертизи документів, а також додаткові форми нагляду і контролю за дотриманням Антикорупційної програми, з огляду на специфіку своєї діяльності [100, п. 19].

Ще одним несподіваним дозволом для юридичної особи є можливість визначити перелік заходів для захисту викривача та порядок їх застосування.

Слід звернути увагу, що вищезазначеним нормативно прописаним можливостям Уповноваженої особи та керівника суб'єкта господарювання не зовсім кореспондує поняття традиційних організаційно-господарських зобов'язань та організаційно-господарських відносин. Тому слід звернути увагу на започаткування у науковій юридичній літературі деталізацію їх видів.

Так, О. Ю. Ілларіонов обґрунтовує поділ організаційно-господарських відносин на організаційно-функціональні, організаційно-структурні та організаційно-управлінські [113, с. 167–168].

Підставу для підтримки зазначеної вище пропозиції надає дозвіл створення окремого структурного підрозділу, функціонування якого організує Уповноважена особа. Без конкретизації його організаційно-функціональних та організаційно-управлінських повноважень представляється недоречним спосіб запровадження функцій без повноважень.

Тому й організаційно-структурні перетворення (в Антикорупційній програмі передбачено створення окремого структурного підрозділу заради виконання програми) не можна визнати виправданими.

Орган юридичної особи, пише В. І. Борисова – це інституціонально-функціональний її представник. Інституціональність представництва органу

проявляється в затвердженні на законодавчому рівні механізму набуття юридичною особою цивільних прав і обов'язків. І далі – функціональність органу юридичної особи проявляється у здійсненні ним в її інтересах своїх повноважень у межах визначеної законом (статутом) компетенції [114, с. 99–101].

Але в приписах Антикорупційної програми йдеться про незвичний для інтересів юридичної особи підхід. Протидія корупції є безпосереднім інтересом держави та її органів, а не інтересом суб'єкта господарювання. Внаслідок того, що сама Уповноважена особа має дефектний статус, створення зазначеного структурного підрозділу також є недоречним.

Суб'єкт господарювання має право встановити додаткові вимоги, зважаючи на специфіку своєю діяльності, зокрема, щорічну добровільну подачу працівниками декларації про відсутність конфлікту інтересів.

Якщо суб'єктом господарювання розглядається питання внесення змін до змісту Антикорупційної програми, то запропоновані ним до встановлення стандарти та вимоги не можуть бути нижчими, аніж передбачені Законом та Типовою антикорупційною програмою [100, п. 21].

З огляду на те, що суб'єкт господарювання має право визначити додаткову інформацію, яка має міститися у Звіті, порядок проведення експертизи документів, а також додаткові форми нагляду і контролю за дотриманням Антикорупційної програми, пропонується ведення паспорта інформаційно-комунікаційної безпеки суб'єкта господарювання.

Також паспорт є необхідним для забезпечення інформаційних внутрішньогосподарських та зовнішніх (із контрагентом та партнером) правовідносин, які мають тривалий характер. Паспорт на рівні локального акту опосередковує відомості про них.

Ведення паспортів можна вважати однією з інноваційних технологій здійснення самоконтролю суб'єктів господарювання. У паспорт вносяться відомості, які слугують основою для оцінки ефективності самоорганізації суб'єкта. Локальне нормативне регулювання застосування цього засобу

самоконтролю, а також відповідальності за зміст і терміни реалізації відповідних процедур, підпорядковані таким правилам: а) застосовуються засоби самоорганізації, які не заборонені законом та не суперечать принципам господарського правопорядку; б) обсяг відповідальності є виваженим щодо змісту порушених вимог та спотворених інтересів; характер неправомірних дій, а також наслідки скоєних діянь, використовуючи інструменти самоконтролю не за призначенням, не можуть залишатися без притягнення до відповідальності. А це вказує на необхідність розробки нових складів відповідних господарських правопорушень.

Однак не тільки самі господарюючі суб'єкти виступають ініціаторами систематичного внесення та оновлення відомостей в інформаційному зведенні паспортних даних. Так, відомі обов'язкові приписи про паспортизацію аптек, складських приміщень тощо. На державному рівні розроблено форму енергетичного паспорта підприємства і наказаний порядок відображення в ньому інформації про енергозбереження та інші показники стратегічного характеру. Паспортизація енергоспоживаючих об'єктів в Україні здійснювалася майже 20 років. Вимоги до її виконання вміщували, поруч з іншими заходами, й контрольні функції, зміст яких формувався відповідно до вимог наказу Державного комітету України з енергозбереження від 8 серпня 1997 року № 74.

Важливою вимогою наказу був припис про те, що «енергетичний паспорт повинні мати підприємства і організації всіх форм власності з обсягом річного споживання паливно-енергетичних ресурсів понад 1000 т у. т. (з них теплової енергії – 3000 Гкал на рік) і дозволеною потужністю електроспоживаючого обладнання 100 кВт і більше.

Такий паспорт містить відомості про наявність енергогенеруючого і енергоспоживаючого обладнання, відображає характеристику енергетичної ефективності технологічних процесів на підприємстві, а також – залучення до його енергетичного балансу вторинних енергоресурсів, оновлених видів енергії та альтернативних нетрадиційних джерел. На практиці паспорт слугує

підставою (умовою) проведення аналізу ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів підприємством. Він сприймається фактором планування його розвитку та технологічного переозброєння. Також на практиці має місце добровільне ведення недержавними суб'єктами інвестиційних паспортів підприємств, екологічних паспортів підприємств, що розробляють надра і які видобувають корисні копалини. Відомі заклики вчених до власників агропромислових підприємств щодо ведення ними паспорта, моделі якого розроблені представниками різних наук.

Отже, в одних випадках на державному рівні вводиться обов'язкова паспортизація, в інших – підприємства можуть добровільно запроваджувати паспорти, розробляючи на локальному рівні всі вимоги до них.

Так, існує думка, що екологічний паспорт підприємства не є обов'язковим документом, але підприємства, у яких він є, швидше отримують дозволи на різноманітні викиди, до них рідше пред'являються претензії з боку природоохоронних структур.

Незважаючи на прагнення органів державного управління і органів місцевого самоврядування пристосувати паспортизацію господарюючих суб'єктів винятково до завдань державного контролю, така функція виявилася неефективною. Однак на практиці вона викликала інтерес як засіб реалізації внутрішньогосподарського контролю, корпоративного контролю та інших різновидів самоконтролю як елемента самоорганізації.

У зв'язку з цим, актуальною стає проблема інструменталізації паспортизації як господарсько-правового засобу самоконтролю. Завдання обґрунтування цього засобу слід починати з тлумачення функціонального призначення, яке виконує такий засіб.

Головною метою паспортизації є закріплення створених на централізованому, регіональному і локальному рівнях умов і передумов для ухвалення господарського та іншого рішення, відповідно до настанов господарського правопорядку. Основні його ознаки закріплені у ст. 5 ГК України. До того ж у ч. 3 ст. 5 проголошено, що «суб'єкти господарювання та

інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку» [33, ч. 3 ст. 5].

Конкретизація у паспорті інформаційно-комунікаційної безпеки меж встановленого правового господарського порядку щодо конкретного суб'єкта господарювання дозволить сформулювати основу його предметно-організаційної діяльності та всіх зобов'язаних суб'єктів для оптимального впорядкування їх діяльності. Крім того, паспортизація, як процес, що дозволяє уніфікувати систему послідовних, самоорганізаційно-значущих дій зобов'язаних суб'єктів на різних рівнях, здатна впорядкувати численні взаємини їх з контрагентами, партнерами, споживачами.

Також зазначена функція має важливе організаційне значення для взаємодії державних органів на різних рівнях і господарюючих суб'єктів.

Натомість перешкодою на цьому шляху стає той факт, що залишається невідпрацьованим єдиний підхід до оцінки інформаційно-комунікаційної безпеки господарюючого суб'єкта на підставі формально визначених заходів самоконтролю, за результатами здійснення яких складається паспорт. При визначенні місця паспортизації господарюючих суб'єктів в соціально-правовій дійсності цей підхід є вихідним (первинного/початкового). Однак у правовій науці паспортизація господарюючих суб'єктів, здебільшого, досліджувалася в аспекті проблем здійснення державного контролю, а не самоконтролю. Так, М. В. Краснова зазначає: «разом із дозволами на здійснення екологічно небезпечних видів діяльності, суб'єкти господарювання зобов'язані мати екологічний паспорт і декларацію безпеки» [115, с. 135].

Це свідчить про вірне уявлення щодо потенційних можливостей виконання функцій самоконтролю з відображенням їх результатів у паспорті. Конкретизація у паспорті конкретного суб'єкта господарювання відомостей про зміст та результати його самоконтролю відповідають сучасним тенденціям забезпечення інформаційно-комунікаційної безпеки не лише засобами державного регулювання.

Концептуально саморегулювання господарської діяльності має конституюватися самими суб'єктами господарювання, а не «насаджуватися» державою [116, с. 55].

Контроль у сфері господарювання (навіть там, де він доречний) у нашій країні, здебільшого, не відповідає своєму призначенню. На думку вчених, «...контроль в Україні багато в чому втратив свою цінність. Використання контрольних заходів як засобу політичної боротьби, відстоювання незрозумілих інтересів призвело до того, що контроль перестав виконувати ту основну функцію, для якої він був створений – організація господарської діяльності та підвищення ефективності господарювання» [16, с. 7].

Самоконтроль не вичерпав своїх можливостей в організації господарської діяльності. Аналіз чинного законодавства засвідчив, що на практиці має місце проблема визначення суб'єктно-об'єктного складу в стосунках регламентації паспортизації. Передумовою її виникнення є невизначеність законодавця з делегуванням з боку держави на адресу торгово-промислових палат, інших громадських організацій функції ведення недержавного реєстру підприємців. Така невизначеність стримує розробку чіткого механізму правонаступництва із низки організаційно-господарських зобов'язань. З розвитком місцевого самоврядування паспортизація господарюючих суб'єктів допоможе як торгово-промисловим палатам, так і виконавчій владі більш плідно співпрацювати при розробці і здійсненні інвестиційних програм підтримки бізнесу, формування контрольного середовища для територіально-господарських систем тощо.

Паспортизація забезпечує взаємодію розрізнених державних контрольних механізмів з механізмами самоконтролю господарюючих суб'єктів. Однак вивчення паспортизації, як засобу самоконтролю, є вкрай розбалансованим у зв'язку з різногалузевим підходом до аналізу його правової природи. Основною причиною правової невизначеності паспортизації слугує відсутність знань про невичерпні можливості локально-правової регламентації самоконтролю у сфері господарювання.

Отже, обґрунтування пропозиції щодо ведення паспорта інформаційно-комунікаційної безпеки суб'єкта господарювання не суперечить загальним вимогам законодавства України у частині оприлюднення публічної інформації про суб'єкта господарювання. Порядок створення окремих паспортів вже відображено у підзаконних актах. Особливості паспорта інформаційно-комунікативної безпеки кожного суб'єкта деталізуються відповідно до локальних норм. Ведення паспорта інформаційно-комунікаційної безпеки передбачає наявність в ньому відомостей про такі елементи самоконтролю: середовище для здійснення самоконтролю, оцінка предмету контролю, дій у межах нормативної поведінки, превентивні заходи щодо зловживання контрольними повноваженнями та забезпечення інформаційно-комунікаційної безпеки.

Структура паспорта визначається на локальному рівні, але її наповнення не може протиставлятися вимогам, які містяться у правовій основі реалізації функцій самоконтролю. Викривлення і фальсифікація відомостей паспорта прирівнюється до зловживання самоконтролем.

Тому доречно буде продовжити перелік підстав господарсько-правової відповідальності, закріплених у статті 218 ГК України. Зокрема, пропонується частину 2 зазначеної статті викласти у такій редакції:

«2. Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, а також фальсифікацію відомостей про результати проведення антикорупційного контролю Уповноваженою особою (зокрема, внаслідок відображення у паспорті інформаційно-комунікаційної безпеки завідомо неправдивих відомостей про ведення та (чи) подачу до уповноважених державних органів документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, про складання та (чи) видачу первинних бухгалтерських документів особою, яка має повноваження для здійснення самоконтролю (головний бухгалтер, аудитор, суб'єкт здійснення діяльності внутрішнього господарського контролю), з метою прикриття незаконної діяльності суб'єкта

господарської діяльності та надання неправдивої інформації для суб'єктів зовнішнього контролю), якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення».

Внаслідок обґрунтування нової підстави господарсько-правової відповідальності, доцільно ввести вимоги про відповідальність за викривлення і фальсифікацію відомостей паспорта. Юридична відповідальність за викривлення і фальсифікацію відомостей паспорта виконує сигналізаційну функцію. Суб'єктом господарсько-правової відповідальності визнається юридична особа, а суб'єктом кримінальної – Уповноважена особа.

Зміст паспорта відображає правомірний обсяг функціональних можливостей суб'єкта господарювання та результати реалізації самоконтрольних функцій.

Проведений аналіз показав, що за наявності законодавчо встановлених контрольних функцій Уповноваженої особи суб'єкта господарювання, відповідальної за реалізацію Антикорупційної програми, для їх реалізації відносно партнерів, у неї немає відповідних повноважень. У зв'язку з цим, запропоновано: 1) визнати її правовий статус дефектним; 2) відмінити законоположення про впровадження заходів антикорупційної перевірки стосовно ділових партнерів; 3) запровадити контрольну функцію із забезпечення інформаційно-комунікативної безпеки у виробничо-господарських відносинах із повноваженнями щодо ведення паспорта інформаційно-комунікативної безпеки суб'єкта господарювання; 4) ввести вимоги про відповідальність за викривлення і фальсифікацію відомостей паспорта.

Відсутність термінологічного позначення діяльності суб'єктів господарювання з реалізації ними контрольних функцій, зокрема спрямованих на запобігання корупції, спонукає до розв'язання проблеми правового опосередкування функціональної спроможності суб'єктів

господарювання у здійсненні контролю. У зв'язку з цим, виникла потреба у проведенні наукових досліджень щодо її розроблення.

Висувається гіпотеза визначення поняття функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю – як їх фактичної здатності скласти алгоритм виявлення загроз публічним та приватним інтересам й попереджати їх дозволами, обмеженнями, застереженнями внаслідок створення збалансованої системи правових норм і засобів, заходів та дій.

Дослідженню змісту та значимості авторського поняття «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» сприяли напрацювання таких науковців: О. М. Вінник, О. П. Віхров, Д. В. Задихайло, О. В. Шаповалова, Н. В. Никитченко, І. М. Кравець, О. С. Орлова, М. М. Кузьміна, Є. М. Білоусов та інші. З-поміж науковців, які у своїх у своїх працях зосереджували увагу на проблематиці впровадження ризикоорієнтованого підходу до державного контролю за реалізацією договірних зобов'язань, слід відзначити низку публікацій О. В. Шаповалової. Зокрема, статті та тези доповідей «Підходи до пізнання ризикоорієнтованого контролю», «Ризикоорієнтований контроль як гарантія забезпечення публічних інтересів у партнерстві», «Система ризикоорієнтованого контролю при державно-приватному партнерстві», «Глумачення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством» та інші.

Функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю опосередковується системою правових норм, впливів, заходів та дій, збалансованих в алгоритм виявлення загрози ризиків публічного та приватного характеру та здатності їх попередження. Комплекс організаційних та майнових елементів функціональної спроможності (суб'єкт господарювання, сфера господарювання, об'єкт контролю) у сукупності із господарсько-правовими засобами саморегулювання деталізує схему контрольних функцій на підприємстві і забезпечує здатність здійснення

контрольних дій в обсязі, передбаченому законодавством та локальними актами.

Функціональну спроможність суб'єктів господарювання здійснювати контроль не лише за своєю діяльністю, але й потенційного та реального партнера, необхідно визнати потужним ресурсом господарської самоорганізації.

Встановлення суб'єктам господарювання обов'язку затвердження антикорупційної програми передбачає наявність специфічних контрольних функцій: у державних, комунальних підприємств, господарських товариств та інших, для оперативного контролю за правильним використанням майна суб'єкта господарювання та надання зовнішнім користувачам зрозумілої і достовірної фінансової звітності.

Другий базовий елемент – це сфера господарювання, в якій суб'єктам господарювання зроблено адресний припис щодо особливостей регулювання господарської діяльності певного виду. З метою впорядкування відповідних зон правової дійсності, стосовно яких виявлена потреба підвищення рівня захисту публічних інтересів, Н. В. Никитченко розробила пропозиції про основні напрями удосконалення законодавства про держаний контроль у сфері господарської діяльності. Її підхід передбачав переорієнтування на виявлення істотних порушень та мінімізацію корупційних ризиків. Такий підхід означав перехід до ризикоорієнтовного планування інспектування об'єктів контролю; спрямування контролю на виявлення значних порушень і зловживань [16, с. 18–19]. Однак йшлося про державний контроль, а все більше актуалізується контроль недержавний.

Під ризиком законодавець розуміє кількісну міру небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат. Орган державного нагляду (контролю) визначає у віднесеній до його відання сфері критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності, відповідні критерії затверджуються Кабінетом Міністрів України [117, с. 127].

Відомо, що Кабінетом Міністрів України були затверджені критерії оцінки ступеня ризику для суб'єктів господарювання у сферах: ветеринарно-санітарного нагляду, діяльності, що підлягає ліцензуванню Національною комісією регулювання електроенергетики, діяльності арбітражного керуючого, в галузі залізничного транспорту, діяльності (крім видобутку) з дорогоцінними металами, камінням, напівдорогоцінним камінням, діяльності в галузі цивільної авіації [117, с. 128].

Оцінку процесу запровадження ризикоорієнтованого підходу щодо державного контролю та нагляду надавала М. М. Кузьміна. Аналіз претензій споживачів (результати соціопитування, що викладені у дисертації М. М. Кузьміної «Господарсько-правові засоби забезпечення якості продукції»), дозволив виявити недоліки функціонування суб'єктів господарювання у сфері контролю за якістю продукції, товарів та послуг. Пропозиції дослідниці містять важливі рекомендації щодо розвитку недержавного контролю за якістю продукції, товарів та послуг внаслідок того, що значний обсяг державного контролю у цій сфері зменшено.

Вченою було доведено необхідність функціонування поряд з державним наглядом, недержавного. Також визначено форми такого альтернативного нагляду (контролю): 1) контроль сертифікаційних організацій, які видають сертифікат відповідності, контролюють процес виробництва, кінцеву продукцію чи систему якості; 2) громадських організацій із захисту прав споживачів; 3) страхових компаній [117, с. 10, с. 121]. Такий підхід потребує подальшої деталізації.

Для використання функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю для досягнення балансу комплексу правових заходів, здатних оптимізувати та наблизити результат контролю до його мети, необхідно аналізувати третій елемент спроможності – об'єкт контролю.

Загальнотеоретичний термін «функції контролю», стосовно їх здійснення суб'єктами господарювання, можна розглядати як функції ініціативного та функції зобов'язального характеру.

На думку автора дисертації, основними об'єктами недержавного контролю, стосовно яких доречно розвивати контрольні функції зобов'язального характеру, слід визнати: запровадження та виконання антикорупційної програми, договірну дисципліну, діяльність стосовно залучення та використання у господарському обігу природних ресурсів, облік та звітування про стан господарської діяльності, забезпечення якості продукції, товарів та послуг.

Водночас положення щодо обов'язковості дотримання антикорупційної програми можуть включатися до договорів, які укладаються суб'єктами господарювання. Тоді виникає запитання: чи вважати такий реквізит договору підставою для з'ясування стану договірної дисципліни у випадку, коли програма не запроваджена суб'єктом господарювання державного чи комунального секторів економіки або запроваджена в іншому порядку, а не тому, що визначений у законодавстві.

З огляду на це, можна зробити висновок, що категорія «Функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» є актуальною для запровадження у науковий обіг внаслідок того, що вона набуває все більшої практичної і наукової значимості. Її потенціал полягає у тому, що: покликана уособлювати прояви недержавного контролю у протидії корупції, виступаючи поряд з однопорядковою, але різнорівневою категорією державного контролю.

Доречно визначити термінологічне позначення діяльності суб'єктів господарювання з реалізації ними контрольних функцій, зокрема, спрямованих на запобігання корупції, через загальнотеоретичний термін «функція», похідним від якого є функціональна спроможність. Складність розкриття феномену функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю пояснюється неоднозначністю сприйняття соціально-

правової сутності її базових елементів – суб'єктів господарювання та таких зон соціально-правової дійсності, як сфера господарювання і об'єкт контролю. Тому пропонується обрати за основний підхід до розуміння функціональної спроможності бачення її у винятково зазначеному ракурсі функціонального призначення. Вона є інструментом оптимального розв'язання важливих соціальних завдань із збереженням балансу публічних та приватних інтересів споживача, виробника, суспільства.

Прикладом формування належного обсягу функціональної спроможності здійснення антикорупційного контролю суб'єктами господарювання слід визнати закріплений законодавцем алгоритм дій з розробки типової антикорупційної програми юридичної особи, оцінці виконання антикорупційних програм та інші.

1.4 Теоретичні основи інституціоналізації контролю суб'єктів господарювання

Дослідження шляхів розвитку інституціоналізованого самоконтролю суб'єктів господарювання становить значний інтерес для науки господарського права. Зокрема, з точки зору сприйняття її чинником правового забезпечення реалізації контрольних функцій зазначених суб'єктів. Інституціоналізація контролю суб'єктів господарювання є бажаним процесом, оскільки дає можливість задіяти контрольні функції у попередженні неправомірної поведінки та здійсненні окремих правопорушень. Водночас існує думка, що самоконтроль є видом самообмеження у діяльності суб'єктів господарювання.

Особливі обмеження саморегулювання містять нормативний складник, тобто дають можливість суб'єктам господарювання створювати власне нормативне підґрунтя та надалі дотримуватися та виконувати його. Зокрема, йдеться про статут товариства, технічні регламенти, стандарти, кодекси

усталеної практики та технічні умови. Зазначені акти можуть бути у певних випадках засобами саморегулювання господарської діяльності [116, с. 58].

Також на думку О. Гончарової, саморегулювання господарської діяльності залежить не тільки від забезпечення нормами права, а й від філософії мислення самих суб'єктів саморегулювання, від того, наскільки вони знають про свої можливості та можуть і вміють їх реалізувати [116, с. 58].

Не заперечуючи наведеному твердженню, аргументом для подолання проявів занепаду превентивного виявлення зловживань із використанням контрольних повноважень суб'єктів господарювання, може слугувати втрата у законотворенні систематики та міжгалузевої гармонізації стосовно вимог до функціонування внутрішнього контролю у сфері господарювання.

Їх запровадження щодо самоконтролю та контролю, що здійснюється з боку суб'єктів господарювання, як об'єкту правової регламентації, взаємообумовлені негативними наслідками за наявності ризикованості ведення діяльності та/або здійснених господарських операцій. Зв'язок негативних наслідків із категорією «ризикованість суб'єкта господарювання» мають відчувати як суб'єкти самоконтролю так і суб'єкти щодо яких здійснюється зовнішній контроль. Наприклад, такий негативний наслідок як блокування процедури реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних має зв'язок із наявністю ризиків і невизначеності у діяльності суб'єкта господарювання.

Так, згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. N 117 «Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податків» суб'єкти господарювання як платники ПДВ підлягають моніторингу, перевіряються на відповідність критеріям ризикованості платника податку, критеріям ризикованості здійснення операцій та показникам позитивної податкової історії платника податку.

У п. 6 та п. 7 зазначеної Постанови передбачено, що коли за результатами моніторингу платник податку, яким складено податкову накладну / розрахунок коригування, відповідає критеріям ризикованості платника податку, реєстрація такої податкової накладної / розрахунку коригування зупиняється. При відповідності критеріям ризикованості здійснення господарських операції – передбачені аналогічні наслідки [118, п. 6, п. 7].

Обов'язок звітування про ресурси, які контролюються підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому, передбачає реалізацію контрольної функції суб'єкта господарювання, яка має назву – внутрішньогосподарський (управлінський) облік.

Згідно ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» внутрішньогосподарський (управлінський) облік як система збору, обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством передбачає складання звіту про управління. Звітом про управління визнається документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності. Звіт про управління подається разом з фінансовою звітністю та консолідованою фінансовою звітністю.

Зокрема, «від подання звіту про управління звільняються мікропідприємства та малі підприємства. Середні підприємства мають право не відображати у звіті про управління нефінансову інформацію» [4, ч. 7 ст. 11].

Внаслідок того, що фактично вимога щодо складання звіту про управління адресується лише великим підприємствам, а вони володіють так званими технологіями «перекладання» своїх ризиків на малі підприємства, слід визнати занадто лояльною диференціацію вимоги щодо необов'язковості його подання всіма малими та середніми підприємствами. Потрібна

диференціація їх за критерієм організаційно-функціонального зв'язку з великими підприємствами.

Відомо, що більше інформативних відомостей про наявність ризиків і невизначеності у діяльності суб'єкта господарювання надає бухгалтерський облік. Так, при веденні бухгалтерського обліку реалізується контрольна функція суб'єкта господарювання щодо «виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень» [4, ст. 1].

Інформаційним ризиком тут буде мета прикриття незаконної діяльності суб'єкта господарської діяльності та надання неправдивої інформації для суб'єктів зовнішнього контролю. Ця мета засвідчує відсутність наміру у суб'єкта господарювання виконувати покладені на нього обов'язки.

Зовнішніми користувачами визнаються потенційні контрагенти, клієнти, партнери, які аналізують дану інформацію і за наявності ризиків у діяльності суб'єкта господарювання, ухиляються від контактів з ним. При викритті ризиків або підозри щодо їх наявності з боку державних органів контролю та/чи правоохоронних органів настають негативні наслідки для суб'єкта господарювання.

Але викриття ризиків супроводжується складними процедурами, початок яких зумовлений підозрою на зловживання контрольними повноваженнями. Саме розповсюджене з них – фальсифікація облікових документів. Невмисна фальсифікація може стати результатом неналежного впорядкування та оброблення даних на підставі первинних документів, помилки у складанні зведених відомостей тощо. За умови викриття винуватого за такі діяння у зазначених випадках настає персональна відповідальність фізичних осіб, винних у фальсифікації.

Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування у первинних документах фактів здійснення всіх господарських операцій, збереження оброблених документів, реєстрів і

звітності протягом встановленого терміну несе уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством, або власник відповідно до законодавства та установчих документів [4, ч. 3 ст. 8].

У даному підрозділі доводиться доцільність деперсоніфікації та формалізації суб'єкта відповідальності шляхом покладання її ще й на юридичну особу, зокрема, за наявності навмисної фальсифікації. Отже внаслідок викриття фактів зловживання самоконтролем, які мають системний характер, стає виправданим встановлення дій суб'єктів господарювання. Зокрема, щодо самоконтролю за веденням бухгалтерського обліку як таким, що стає загальноприйнятим внаслідок формалізації господарського правопорушення «Фальсифікація відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання». Тому пропонується норма про склад зазначеного правопорушення як внесення завідомо неправдивих даних про ведення та (чи) подачу до уповноважених державних органів документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, про складання та (чи) видачу первинних бухгалтерських документів особою, яка має повноваження для здійснення самоконтролю (головний бухгалтер, аудитор, суб'єкт здійснення діяльності внутрішнього господарського контролю) з метою прикриття незаконної діяльності суб'єкта господарської діяльності та надання неправдивої інформації для суб'єктів зовнішнього контролю, в тому числі внаслідок відображення зазначених відомостей у паспорті інформаційно-комунікаційної безпеки.

Юридичною особливістю компонентів нормативного матеріала, потрібного для викриття фальсифікації відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання, є їх локальна природа. Даною обставиною обумовлюється складність розкриття проблеми інституціоналізації відносин контролю суб'єктів господарювання. Аргументація необхідності інституціоналізації відносин самоконтролю та контролю, а також обґрунтування доцільності правового забезпечення контрольних функцій суб'єктів господарювання не виділялася раніше

частиною проблеми регулювання та організації господарської діяльності. Вимога застосування системного підходу до її розв'язання змушує звернутися до теоретичного підґрунтя інституціоналізації та господарської деліктології.

С. В. Ковбасюк вважає інституціоналізацію синергетичним процесом переходу від самоврядних явищ до організованих і керованих, що призводить до передбачуваності і впорядкованості економічного життя як суспільства, так і окремої особи [119, с. 172].

Виходячи з філософських джерел: «Під інституціоналізацією зазвичай розуміють процес формалізації соціальних відносин, перехід від неформальних відносин і неорганізованої діяльності до створення організаційних структур з чіткою ієрархією влади. Інституціоналізація передбачає також регламентацію діяльності індивідів та їх взаємовідносин, юридичну легалізацію організаційних структур, якщо це можливо і необхідне [120, с. 125].

Необхідність інституціоналізації самоконтролю суб'єктів господарювання доцільно визначати у спосіб правотлумачення тих норм, які за допомогою висновків від протилежного, дозволяють послідовно стверджувати на позитивну відповідь.

Наприклад, Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» закріплено обов'язки суб'єкта господарювання: «надавати документи, зразки продукції, пояснення, довідки, відомості, матеріали з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю), відповідно до закону» [121, ст. 11].

Виконання цього обов'язку потребує конкретизації вимог до попередження фальсифікації при здійсненні самоконтролю суб'єктом господарювання. Превенція фальсифікації є первинною вимогою стосовно вищезазначеної вимоги ст. 11 Закону «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Вимогу ст. 11 слід вважати вимогою другорядного характеру внаслідок того, що «сучасний бухгалтерський облік є інформаційною базою, на основі якої можлива підготовка різних видів бухгалтерської та іншої звітності, зокрема фінансової, управлінської, податкової, статистичної, звітності перед державними органами контролю тощо. При цьому слід урахувати, що підсумкова інформація тісно пов'язана з нормуванням, плануванням, контролем та аналізом» [17, с. 44].

Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» закріплено мету бухгалтерського обліку та фінансової звітності: метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства [4, ч. 1, ст. 3].

Натомість є поширеною практика спотворення даної мети, коли суб'єкт господарювання зловживає, використовуючи інструменти самоконтролю не за призначенням, або ігноруючи самоконтрольні повноваження. Наслідком зловживання стає «ведення подвійної бухгалтерії», неналежні (фальсифіковані) результати нормування, планування, контролю та аналізу. Тоді результатом фальсифікації стануть неправдиві відомості документів, зразки підміненої, а не наявної продукції, викривленні пояснення, хибні довідки, несправжні відомості та матеріали з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю). Тоб-то і вимога ст. 11 Закону «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» і вимога ст. 3 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» мають кореспондувати з нормою про наслідки невиконання вищезазначених вимог. Тому слід визнати соціальною потребою подальшу формалізацію і деперсоналізацію бухгалтерського обліку як базової контрольної функції суб'єктів господарювання.

Отже контрольні функції суб'єктів господарювання за критерієм доцільності бути реалізованими ще слід розглядати й на предмет зловживання ними. Тут переваги інституціоналізації є незаперечними.

Інституціоналізація є еволюцією людської діяльності від невизначених до організованих, від «імпровізованих» до заздалегідь відомих, від розрізнених до узгоджених, від індивідуалізованих до загальноприйнятих форм. У зв'язку з цим зрозуміло, чому саме право виступає найбільш інституціоналізованою сферою суспільного буття і свідомості, адже відомо, що у сфері права прагнення до стабільності, точності, гарантованості поведінки досягає своєї вершини [121, с. 27].

Тому логічним висновком буде твердження, що норми про визнання господарським правопорушенням фальсифікацію відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання має бути відведено роль вихідного положення для подальшої криміналізації зазначеного протиправного діяння.

Це твердження ґрунтується на здобутках вчених, які не лише вказували на необхідність посилення відповідальності за окремі види економічних злочинів, що завдали значних збитків державі, але й обґрунтували доцільність розробки їх складів у господарському законодавстві. Зокрема, за ухилення від оподаткування, корупцію, контрабанду та інші. Результати обґрунтування викладені у дисертаціях, монографіях та інших публікаціях наступних науковців. Зокрема, статті В. К. Мамутова «Економіко-правові важелі проти тіньової економіки» [19], монографія В. С. Щербини «Попередження господарських правопорушень» [123], статті В. С. Щербини «До питання про господарську деліктологію» [124]; «Основні напрями правового регулювання запобігання господарським правопорушенням» [125]; «Поняття та причини господарських правопорушень» [126]; стаття Г. Л. Знаменського, А. Є. Горпиненко, О. В. Тітової, С. А. Кузьміної «Класифікація проявів тіньової господарської діяльності» [127]; дисертація Р. Р. Кузьміна «Застосування господарсько-управлінських санкцій як засіб

детінізації економіки» [128]; монографія Р. Р. Кузьміна «Господарсько-правовий механізм декриміналізації економіки України» [129]; [130]; дисертація Н. М. Дятленко «Господарсько-правові засоби попередження ухилень від сплати податків» [130].

Актуальність правового забезпечення самоконтрольних функцій суб'єктів господарювання обумовлена низкою проблем реалізації не лише господарського, але й – податкового, кримінального та іншого законодавства України. Відсутність тісного взаємозв'язку норм господарського та кримінального законодавства з питань недержавного контролю у сфері господарювання унеможливорює раціональну локальну господарську самоорганізацію, підкорену публічним інтересам. Тому постає потреба у дослідженні теоретичних засад трансформації системи недержавного контролю на принципах модернізації функцій контролю суб'єктів господарювання, які попереджують зловживання контрольними повноваженнями власника, керівника та інших.

Для обґрунтування теоретичних засад закріплення на законодавчому рівні низки вимог щодо попередження фальсифікації відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання розглянемо основи господарської деліктології, обґрунтованої В. С. Щербиною. Він визначає попередження господарських правопорушень, як застосування заходів державного характеру, спрямованих на усунення причин та умов правопорушень або їх нейтралізацію (послаблення) й тим самим забезпечення їхнього викорінення зі сфери господарської діяльності та управління нею.

В. С. Щербина підтримує традиційну класифікацію причин господарських правопорушень на об'єктивні та суб'єктивні. Також він не запересує поділ причин господарських правопорушень на внутрішні, що виникають у результаті поведінки самого правопорушника та зовнішні – наслідок поведінки контрагентів, дій і розпоряджень державних та інших органів, та причини, що виникають через дію комплексу зовнішніх і

внутрішніх факторів, поділяючи думку В. С. Тадевосяна з цього приводу [123, с. 18–19].

Причини запропонованого для легалізації складу правопорушення відповідає ознакам суб'єктивного внутрішнього господарського правопорушення, інструментом здійснення якого є зловживання самоконтролем.

Це правопорушення здійснюється у сфері управління підприємством, що передусім означає, що його назва має бути загаданою у ст. 65 ГК України. Склад зазначеного правопорушення та наслідки його вчинення має буде закріпленим у ч. 2 ст. 218 ГК України. Наслідком систематичного вчинення даного правопорушення пропонується запровадження процедури примусового призупинення діяльності такого суб'єкта господарювання. Процедура призупинення має відбуватися наступному порядку: (1) звірка, документальна перевірка, отримання рішення суду та/або інвентаризація товарних залишків складського обліку і документів бухгалтерського обліку, якими викрито факт даного господарського правопорушення; (2) аналіз результатів звірки, документальної перевірки, рішення суду та/або інвентаризації товарних залишків складського обліку і документів бухгалтерського обліку, якими викрито факт даного господарського правопорушення на відповідність критеріям ризикованості; (3) наступне блокування податкових накладних утримувачем Єдиного державного реєстру податкових накладних на підставі результатів в порядку, передбаченому Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 117 «Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних» [118, п. 6, п. 7].

Вищезазначені заходи інституціоналізації самоконтролю суб'єкта господарювання та взаємовідносин щодо попередження ризику прийняття державними виконавчими органами фальсифікованих відомостей спрямовані на усунення причин та умов господарського правопорушення

«Фальсифікація відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання». У разі, якщо зазначене правопорушення вже буде скоєно, то призупинення діяльності суб'єкта господарювання-правопорушника зможе нейтралізувати та/або послабити його негативні наслідки.

Умовою обрання формалізації та деперсоніфікації для виявлення складу пропонуємого господарського правопорушення та його попередження є наявність самоспроможності суб'єкта правопорушення. Суб'єктом даного правопорушення є суб'єкт господарювання. До складу його самоспроможності можна віднести функціональну спроможність та намір виконувати покладені повноваження. Деталізоване (відносно суб'єкта даного правопорушення) авторське поняття «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» слід тлумачити як відповідність, що є достатньою для реалізації суб'єктом господарювання контрольних функцій бухгалтерського обліку та звітування згідно вимог до них. Також спроможність вимірюється відповідністю інституційним, організаційним та майновим критеріям достатності. Намір суб'єкта господарювання виконувати покладені на нього обов'язки та здійснювати відповідні повноваження, якими наділений власник, засновник, інші особи, яким їх делеговано (головний бухгалтер, аудитор, суб'єкт здійснення дій внутрішнього господарського контролю), вивіряється за результатами звірки, інвентаризації та підтверджується локальним регулюванням.

Н. Г. Виговська систематизувала елементи трирівневої системи внутрішньої регламентації, яка розробляється для закріплення правового статусу внутрішньогосподарського контролю. Перша категорія документів дозволяє визначити загальні положення внутрішньогосподарського контролю на рівні підприємства. Другий рівень документів визначає більш чіткі положення внутрішньогосподарського контролю, пов'язані з конкретними суб'єктами його здійснення. На третьому рівні визначаються права та обов'язки осіб, які безпосередньо або опосередковано пов'язані з контролем діяльності на підприємстві.

Основним документом при створенні будь-якого підприємства є Статут підприємства або інші установчі документи. Обо'язковим пунктом даного документу є розкриття інформації про спостережну раду та ревізійну комісію. Для двох наступних рівнів внутрішньої регламентації базовими локальними актами є «Наказ про облікову політику» та відповідно – «Положення про підрозділ (відділ) внутрішньогосподарського контролю» [53, с. 22–24].

Її пропозиція дає підстави оцінювати (шляхом вивчення документів та локальних актів) намір суб'єкта господарювання виконувати покладені на нього обов'язки та здійснювати відповідні повноваження щодо бухгалтерського обліку.

Водночас локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин має суттєві недоліки як з причини ведення «подвійної бухгалтерії» так і внаслідок недостатньої кваліфікації розробників локальних актів. Зокрема, правове становище окремих внутрішніх підрозділів дуже важко визначається за текстом Положень про них та про наявані функції. Часто регламентація вимог до контрольних функцій суб'єктів господарювання здійснюється численними актами, які розроблялися неодноразово, різними підрозділами і, як правило, не пов'язані між собою. Тоді виникає проблема нечіткості та нестабільності в організації відносин самоконтролю. Як наслідок – ускладнюється процес встановлення дійсного обсягу прав, обов'язків, відповідальності підрозділів. Тому інституціоналізація суспільних відносин самоконтролю та контролю у сфері господарювання є не лише виправданою, але і вкрай затребуваною. Можна виділити початковий та сучасний етапи інституціоналізації.

Початковий етап інституціоналізації суспільних відносин контролю з боку суб'єктів господарювання, які складають частину відносин недержавного контролю у сфері господарювання, було розпочато в Україні із прийняттям ГК України, Закону України «Про акціонерні товариства» та галузевих законодавчих актів: «Про цінні папери та фондовий ринок» [131],

«Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [132], «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність» [133] і деяких інших.

Новий етап інституціоналізації суспільних відносин контролю з боку суб'єктів господарювання розпочато з популяризації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [134] та Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. (у проекті) [135]. Вони мотивують суб'єктів господарювання до публічного оприлюднення не фінансового звіту за стандартами GRI, окреслюють перспективи модернізації господарського законодавства у контексті Концепції сталого розвитку, сприяють створенню організаційних державних та недержавних структур з функціями координації та контролю).

Гармонічним елементом нового етапу став Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» внаслідок того, що встановлення ефективних інструментів контролю у цих товариствах є запорукою ефективного розвитку МСП. Мале та середнє підприємство як елементарна організаційна форма суб'єкта господарської діяльності представляють традиційний предмет вивчення науки господарського права. Потенціал їх функціональної здатності успішно здійснювати свою виробничу та внутрішньогосподарську організацію дій розглядався, здебільшого, лише у ракурсі забезпечення свободи та ініціативності суб'єктів господарювання. Розробка правової бази як підґрунтя для ефективної реалізації їх контрольних функцій – нове наукове завдання, яке не було раніше розв'язано в юриспруденції.

О. В. Черкасов вважає, що з прийняттям Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» у правовому регулюванні корпоративного управління МСП в Україні здійснено прорив, який наближає вітчизняні засади управління товариствами до найкращих світових практик корпоративного управління. Детальна регламентація корпоративних процедур в господарських товариствах на рівні закону (умов

відповідальності членів органів товариства, порядку та умов зберігання документів товариства, переліку документів, які в обов'язковому порядку мають надаватися на вимогу учасників господарського товариства тощо) надасть можливість збільшити інвестиційний потенціал МСП в Україні [136, с. 136].

Також можна віднести до наступного етапу інституціоналізації обговорення на офіційному рівні низки законопроектів про саморегулівні організації. І хоча вони були визнані такими, що не відповідають критеріям належної нормативної основи для розвитку саморегулювання господарської діяльності і перед Урядом України постало завдання щодо створення іншої системної і цілісної правової основи саморегулювання, сам намір закріпити частину вимог до самоконтролю у сфері господарювання є схвальним. Йдеться про умови розробки саморегулівними організаціями вимог до здійснення контролю за діяльністю суб'єктів господарювання з боку саморегулівних організацій. Такий підхід здатний законодавчо забезпечити ефективність реалізації функцій недержавного контролю. Це припущення базується на Плані заходів з реалізації Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні [50].

План передбачає розробку єдиного закону про саморегулювання в Україні та внесення змін до законів щодо делегування окремих функцій держави з регулювання господарської діяльності саморегулівним організаціям як об'єднанням суб'єктів господарювання за видами діяльності.

Таким об'єднанням суб'єктів господарювання надається можливість самостійно встановлювати норми, стандарти у тій чи іншій сфері без втручання держави, а також регулювати як внутрішні відносини, так і відносини зі споживачами. Нормативно-правове опосередкування єдиної політики держави у зазначеній сфері сприяє підсиленню позицій контролю, який здійснюють організації господарського саморегулювання. Водночас не можна виключати наявність таких негативних факторів як продовження

(після набуття суб'єктами господарювання статусу члена саморегульвнї організації) свідомого вироблення неякісної продукції (робіт, послуг). Спокуса скористатися здійсненням виплат із компенсаційного фонду організації таким виробником (за скаргами споживачів неякісної продукції, товарів, робіт, послуг) має попереджатися негативними наслідками для нього з боку саморегульвнї організації. Пропонується скористатися досвідом ведення реєстру членів саморегульвнї організації (в електронному форматі) із помітками про факти зловживання самоконтролем з боку суб'єктів господарювання. Також буде доречною додаткова матеріальна відповідальності членів саморегульвнї організації перед споживачами їх продукції внаслідок зловживання самоконтролем.

Господарській практиці відомі факти зростання ієрархічного рангу самоконтролю внаслідок його інституціалізації шляхом видання відомчих нормативно-правових актів з деталізацією процедур самоконтролю. «Самоконтроль вбирає в себе надзвичайно багато можливостей у сфері поліпшення якості господарювання. Виявлення недоліків та їх негайна ліквідація – це основні його функції. Подібних переваг у такому широкому масштабі не має жодна з підсистем контролю. Внутрішній характер самоконтролю є такою суттєвою її ознакою, що весь зовнішній контроль не може його замінити [137, с. 22].

Наприклад, у такій сфері господарювання як виконання на замовлення топографо-геодезичних та картографічних робіт наказом Головного управління геодезії, картографії та кадастру України була вибудована така ієрархія формальних правил і норм для виконавця, що самоконтроль визначався основним видом контролю, який застосовується для оцінки якості виконаних робіт.

В Інструкції про порядок контролю і приймання топографо-геодезичних та картографічних робіт передбачено вимоги до самоконтролю та умови відповідальності за неналежну якість виконаних робіт та недоліки

суб'єктів самоконтролю, які мали б визначити алгоритм належного виконання замовлення [138].

Проведений аналіз довів, що відсутність у господарському законодавстві складу господарського правопорушення «Фальсифікація відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання» та невизначеність його наслідків слід визнати недоліком законотворення.

Виявлений недолік законотворення став причиною неповноти уявлення про базові контрольні функції як дії програмного характеру, які мають передувати самоконтролю та контролю. Їх потенціалом є заздалегідь визначене контрольне середовище. Формалізація зобов'язань з проведення таких дій суб'єктом господарювання є доцільною для превенції завдання шкоди суспільному господарському порядку. Внаслідок прийняття запропонованих пропозиції прогнозується зміна змісту компонентів, що входять до складу самоконтролю – встановлення нормативної поведінки суб'єкта самоконтролю, конкретизація ознак зловживань повноваженнями в організаційному та виробничому процесі, деталізація режимів самоконтролю, що розширює та збагачує змістовно-функціональну сутність самоконтролю у сфері господарювання.

Висновки за розділом 1

1. Дискусійним питанням у наукових колах є ототожнення контрольних функцій із контролем та/або його функціями. Зазвичай контрольні функції і контроль сприймаються та тлумачаться не як ізольові дії, які мають самостійні цілі, а як сукупність єдиних дій. Дійсно, вони взаємообумовлені, але їх змішування та об'єднання не дає змоги об'єктивно пізнати контрольні функції як господарсько-правову категорію та використовувати їх на практиці як фактор (передумову) здійснення конструктивного контролю. Контрольні функції суб'єкта господарювання це – дії програмного характеру із визначення контрольного середовища, оцінки та співставлення стану його елементів з майновою, обліковою, договірною та іншою політикою проведення діяльності суб'єктом господарювання.

2. У науці господарського права розкрито потенціал контрольних функцій суб'єктів господарювання в ефективному функціонуванні господарських систем (І. М. Кравець) та охарактеризовано правовий термін «самоконтроль» та його функції стосовно господарської діяльності на основі наукових досліджень, здійснених упродовж XX–XXI століть (В. В. Добровольська). Разом із тим залишається актуальним для науки господарського права і для практики застосування господарського законодавства прояснення правової природи категорії «контрольні функції» як в аспекті проблем їх реалізації так і – перспективі розвитку.

3. Контрольні функції за своєю природою є більш різноплановим поняттям ніж їх характеризують представники економічної науки. Контрольні функції як господарсько-правова категорія містять в собі значний потенціал доведення (безпосередньо та/або опосередковано) до суспільства відомостей про інформаційно-комунікаційну безпеку щодо вживання та/або користування продукцією та товарами, використання результатів робіт та послуг на предмет наявності соціального результату господарської діяльності суб'єкта, контрольні функції якого дозволяють проводити стратегію

виявлення фактичного стану справ та проведення заходів для усунення виявлених порушень у межах правового господарського порядку. Цей потенціал контрольних функцій потребує розвитку. Однак у науці господарського права не напрацьовані базові комплексні дослідження щодо видів відносин, в яких реалізуються контрольні функції суб'єктів господарювання та системно не визначені правові основи їх реалізації.

4. У науці господарського права не було випробувано інституціональний підхід до забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання. Внаслідок того, що забезпечення дієвої реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання обумовлено станом не лише господарського, але й – податкового, кримінального та іншого законодавства України, інституціоналізація суспільних відносин самоконтролю у сфері господарювання є вкрай затребуваною. Важливо усвідомлювати, що і типові суб'єкти господарювання і нетипові, а також транснаціональні компанії заходами внутрішнього контролю отримують результати, оприлюднення яких здатне знищити репутацію партнера. Водночас їх публічне звітування про результати реалізації контрольних функцій за стандартами GRI значно підвищує рейтингову оцінку репутації суб'єкта господарювання. Внаслідок цього класифікацію функцій контролю, яку надав Мечислав Клімас: охоронна (профілактична) та креативна (надихаюча), доцільно доповнити (для суб'єктів, які представляють великий бізнес) функцією контролю макро-рівня, яка має назву – звітування про забезпечення сталого розвитку за стандартами GRI.

5. За предметною сферою, метою контролю і суб'єктним складом необхідно розрізнати (1) самоконтроль суб'єктів господарювання, (2) контроль суб'єктів господарювання як членів саморегулювних організацій та (3) корпоративний контроль (контроль за здійсненням корпоративної політики щодо контрольного пакету акцій не є предметом даного дослідження). Відсутність єдиної державної політики щодо розвитку добровільного, делегованого і змішаного саморегулювання стримує

реалізацію функцій контролю саморегульвних організацій у багатьох сферах господарювання.

6. Виокремлення у системі господарських відносин такої їх сукупності як виробничо-господарські відносини з елементами обов'язкового недержавного контролю обумовлено тим, що функціональна спроможність суб'єктів господарювання потребує аналізу стану ефективності їх контрольних функцій для узгодження приватних та публічних інтересів. Забезпечення публічних та приватних інтересів при реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання потребує уточнення та деталізації правових норм Господарського кодексу України щодо оптимізації публічно-правових вимог дострокового розірвання договору, за яким не виконується режим контролю суб'єктів господарювання.

7. Належне нормативно-правове та організаційне опосередкування самоконтролю у сфері господарювання (вміщує не лише самоконтроль безпосередньо суб'єктів господарювання, але й – саморегульвних організацій за дільністю їх членів) залежить від повноти уявлення про правовий зміст функцій контролю. Аналіз наукових джерел, законодавства та практики господарювання доводить втрату у законодавстві систематики стосовно вимог щодо функціонування внутрішнього контролю у сфері господарювання.

8. Системний підхід до урівноваження контрольних функцій суб'єктів господарювання з їх контрольними повноваженнями забезпечує введення поняття функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю – як їх фактичної здатності скласти алгоритм виявлення загроз публічним та приватним інтересам й попереджати їх дозволами, обмеженнями, застереженнями внаслідок створення збалансованої системи правових норм і засобів, заходів та дій. Обмеження та перешкоди формування належного обсягу функціональної спроможності з боку осіб, наділених владними повноваженнями, є підставою для притягнення до відповідальності за зловживання ними.

9. Доцільною є класифікація відносин, у яких суб'єкти господарювання здійснюють контрольні функції, на: (1) внутрішні (самоконтролю, в тому числі контролю над корпоративними підприємствами; контролю-підпорядкуванню у господарських організаціях; (2) зовнішні (господарсько-виробничі з обов'язковими елементами контролю, організаційно-господарські, в тому числі з боку саморегулювальних господарських організацій за діяльністю своїх членів) та (3) відносини недержавного антикорупційного контролю. За критерій класифікації обрано: узгодженість із законодавчими, підзаконними та локальними нормативно-правовими актами; наявність повноважень для реалізації контрольних функцій; превенція зловживанню контрольними повноваженнями.

10. За наявності законодавчо встановлених контрольних функцій Уповноваженої особи суб'єкта господарювання, відповідальної за реалізацію Антикорупційної програми, для їх реалізації відносно партнерів, у неї немає відповідних повноважень. У зв'язку з цим, запропоновано: визнати її правовий статус дефектним; відмінити законоположення про впровадження заходів антикорупційної перевірки стосовно ділових партнерів; запровадити контрольну функцію із забезпечення інформаційно-комунікативної безпеки у виробничо-господарських відносинах із повноваженнями щодо ведення паспорта інформаційно-комунікативної безпеки суб'єкта господарювання.

Результати дослідження, викладені у цьому розділі, опубліковані в таких наукових працях: [139], [140], [141], [142], [143], [144].

Солодченко С.В. Понятійная суцність самоконтроля суб'єктів хозяйствования (правовой аспект) // *Legea si Viata. Revista stiintifico-practica. Republica Moldova*. MAI 2016. С. 93–96.

Солодченко С.В. Самоконтроль за якістю продукції та недержавний нагляд за повноваженнями виробника // *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2 (240). С. 55–59.

Солодченко С.В. Змістовно-функціональна сутність самоконтролю у сфері господарювання // Підприємництво, господарство і право. 2016. № 5 (243). С. 37–41.

Солодченко С.В. Нормативно-правове опосередкування субінституту самоконтролю у сфері господарювання // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 2. Том 1. С. 134–138.

Солодченко С.В. Функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю: правове опосередкування // Юридичний бюлетень. Одеса, 2017. Випуск 4 (4). С. 52–61.

Солодченко С.В. Здійснення контролю суб'єктами господарювання у виробничо-господарських відносинах // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Сєверодонецьк: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2018. № 35. С. 160–167.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНТРОЛЬНИХ ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

2.1 Оцінка стану реалізації основних функцій самоконтролю

Самоконтроль суб'єктів господарювання слід вважати найвищим ступенем соціалізації того суб'єкта, який проявляє ефективність у його здійсненні. Оцінка ефективності дозволяє здійснити вимір ступеню соціалізації суб'єкта господарювання та визначити стан реалізації його основних функцій. Стан реалізації основних функцій суб'єктів господарювання щодо самоконтролю (у традиційному розумінні) аналізується упродовж всієї роботи. Однак у цьому підрозділі йдеться про наукове обґрунтування здійснення оцінки стану реалізації основних функцій самоконтролю, як запропонованого комплексу послідовних процедур, що відбуваються у нормативно визначеному порядку.

Необхідність публічної оцінки у соціально відповідальних галузях сфери господарювання стану реалізації основних функцій самоконтролю зумовлена загрозою виродження окремих із них у «символічні» дії, які не спрямовані на досягнення раціональної мети. Навпаки, замість досягнення раціональної мети може відбуватися зловживання контрольними повноваженнями, здійснюватися протиправна діяльність або викривлятися економічна доцільність господарювання. Внаслідок відсутності економічної доцільності, з'являється загроза переродження функцій контролю у дисфункції.

Виміри функцій і завдань суб'єктів господарського контролю за критерієм їх економічної доцільності започатковано Т. А. Бутинець. Вчена вважає, що до дисфункцій контролю, які найчастіше зустрічаються на практиці, належать: невідповідність контрольних дій, інфляція та атрофія контролю.

Невідповідність контрольних дій – це різноманітні спотворення контрольних дій, результати яких не відповідають очікуванім. Основною рисою такої дисфункції є занадто великий або занадто малий акцент саме на фазі організації контрольної діяльності. Інфляція контролю є неминучим результатом посилення контрольних дій, які паралізують виконавчу систему, і виникає ситуація, коли кількість та обсяг контролю перешкоджають нормальному функціонуванню об'єкта контролю, надмірно навантажуючи керівника й виконавців. Атрофія контролю – це явище, яке виникає у зв'язку з недооцінкою контрольних функцій апаратом управління. Ігнорування функцій контролю призводить до зниження мотивації суб'єктів контролю, знеохочує їх сумлінно інформувати про відхилення діяльності від критерію належності, так як ця інформація у належний спосіб не використовується тими, хто ухвалює рішення. Водночас, в адміністрації чи у власника складається враження про непотрібність формально-зобов'язуючих принципів для відповідних посадовців [145, с. 25].

За критерієм економічної доцільності бути реалізованими контрольні функції суб'єктів господарювання також необхідно розглядати й на предмет зловживання ними. Зловживання контрольними функціями є перехідним етапом у процесі перетворення функцій у дисфункції. Тому нагальною потребою господарської практики стало попередження зловживань з використанням контрольних функцій, внаслідок спотворення мети їх здійснення.

На потребу господарської практики публічна оцінка стану реалізації основних функцій суб'єктів господарювання щодо самоконтролю у своєму складі має містити три важливі частини: 1) моніторинг реалізації основних функцій самоконтролю суб'єктами господарювання; 2) інформування населення про результати моніторингу; 3) аналіз регуляторного впливу на розвиток недержавного контролю.

Для цього дослідження обрано такі соціально відповідальні галузі, в яких вивчався стан реалізації основних функцій самоконтролю: забезпечення

якості споживчих товарів, послуг, будівельних робіт; правомірність господарського використання природних та енергетичних ресурсів; належне здійснення процедур звітування про стан фінансово-господарської діяльності.

У зазначених галузях відбувалася оцінка процесу господарської самоорганізації за ступенем досягнення такої суспільно-значущої цілі, як визнання задовільним стану контролю. Традиційно – безконтрольне або у неналежний спосіб контролююче виробництво товарів, продукції, послуг, виконання робіт, призводить до їх неналежної якості.

Для вивчення оцінки визнання задовільним чи незадовільним стану контролю було проведено соціологічне опитування представників різних верст суспільства у містах Дніпропетровську, Запоріжжі, Северодонецьку. Результати опитування підприємців (перша група респондентів – 100 осіб) підтверджують позитивну оцінку стану контролю, який вони здійснюють. Їх узагальнена позиція має такий вираз: «Рівень самоконтролю є неминучим наслідком платіжної спроможності або неспроможності споживача. Тому фактично самоконтроль стає диференційованим для різних груп споживачів».

Представники органів місцевого самоврядування склали другу групу респондентів – 100 осіб. При проведенні соціологічного та експертного опитування другої групи респондентів, їм було запропоновано оцінити вищенаведену ситуацію на предмет правомірності дій суб'єктів господарювання щодо реалізації основних функцій самоконтролю вибірково для різних груп споживачів. Більшість респондентів (85 %) засуджують такий підхід, але 91 % із кількості опитаних не вважають за потрібне здійснювати публічну оцінку стану реалізації контрольних функцій. Вони надають перевагу юридичній відповідальності за наслідки неналежного самоконтролю.

Більшість респондентів третьої групи – споживачі – підтверджують негативну оцінку стану контролю, який здійснюють суб'єкти господарювання (94 %). Вони не вважають державний контроль

ефективнішим, у порівнянні із самоконтролем, та бажали б оприлюднення результатів останнього, але з незалежних джерел. На жаль, до диференціації контролю для різних груп споживачів ставляться без обурення, а скоріше – як жертва, що готова сприймати зазначений підхід смиренно.

Отже, моніторинг та інформування населення про реалізацію основних функцій самоконтролю суб'єктами господарювання у зазначених галузях є процесом, що ускладнений низкою проблем стратегічного та процедурного характеру. Це актуалізує потребу проведення державного впливу та політики сприяння розвитку недержавного контролю з боку органів місцевого самоврядування.

Низка основних функцій самоконтролю суб'єктів господарювання потребує оцінки та, за необхідності, – вдосконалення. Зокрема, доречно розкрити зміст таких з-поміж них: гарантійної, прогностичної, комунікативної, семіотичної (інформаційної) для напрацювання застережень щодо підміни їх дисфункціями.

За проблематикою визначення змістовно-функціональної сутності самоконтролю підприємств у сфері господарювання, відсутні спеціальні комплексні правові дослідження. Натомість простежується тенденція деталізації правового розуміння самоконтролю та відмежування самоконтролю суб'єктів господарювання від самоконтролю, який здійснюють саморегулівні організації.

Із всієї сукупності суб'єктів господарювання необхідно, передусім, запровадити оцінку стану реалізації основних функцій самоконтролю для суспільно значимих суб'єктів господарювання. Критерії встановлення суспільно значимих суб'єктів господарювання запропоновано О. С. Орловою (вони вже згадувалися у ході аналізу).

Згодом цей підхід слід поширити на всіх суб'єктів самоконтролю у сфері господарювання. Щодо решти з них, доцільною може стати правова регламентація дій самоконтролю, у тому числі порядку (процедури) оприлюднення їх результатів. Відносно решти категорій суб'єктів

господарювання, вимоги щодо їх ефективного та інформативного самоконтролю, доречно скорегувати в одній понятійній площині з вимогами до правової культури підприємців.

Будучи предметом науки господарського права, проблематика оцінки стану реалізації основних функцій самоконтролю, який здійснюють суспільно значимі суб'єкти господарювання, довгий час не становила особливого інтересу для вчених України. Зазвичай, розглядається самоконтроль саморегульованих організацій. Так, правові аспекти стимулювання господарської самоорганізації, що включає інструменти самоконтролю, активно обговорювалися при аналізі законопроектів про саморегульовані організації, при проведенні наукових досліджень з проблематики правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання у межах відповідного ринку товарів й послуг та окремого виду професійної діяльності (лише в аспекті ознак саморегулювання на відповідному ринку).

Останнім часом питання оцінки стану реалізації основних функцій самоконтролю розглядались фрагментарно (за одним окремим видом самоконтролю підприємства), тобто без узагальнюючого комплексного дослідження.

Результати аналізу наукових джерел дозволяють констатувати відсутність усталеного погляду на поділ функцій самоконтролю у сфері господарювання на основні та другорядні (чи похідні від основних). Але для досягнення мети оптимізації правових заходів забезпечення реалізації функцій контролю, необхідно виокремити основні. Нами обрано умовно основними гарантійну, інформаційну, прогностичну, комунікативну функції. Критерієм обрання зазначених функцій став намір попередження загрози їх переродження у дисфункції. Процес переродження посягає на численні публічні та приватні інтереси. Тому необхідно розкрити зміст кожної з них. Також визнання їх аналізу актуальним зумовлено необхідністю досягнення понятійної впорядкованості самоконтролю суб'єктів господарювання.

Фундаментом для розкриття правового змісту основних функцій самоконтролю у сфері господарювання стали цикл статей та навчальний посібник «Господарське право» (2-е вид., змін. і доповн., 2008 року видання) О. М. Вінник [57], цикл статей та монографія І. М. Кравець «Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень» [59], дисертація О. С. Орлової «Правове регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів господарювання» [32], дисертація В. В. Добровольської «Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні» [146], дисертація М. М. Кузьміної «Господарсько-правові засоби забезпечення якості продукції» [117], стаття Д. В. Задихайла «Право на підприємницьку діяльність у системі відносин правового господарського порядку» [147].

На перспективу розвитку функцій самоконтролю доцільно розраховувати, з огляду на аналіз Д. В. Задихайла: «саме в основному інституті ринкового саморегулювання відбувається організація виробництва товарів й послуг, що урівноважують попит та споживання на прийнятному для суспільства рівні. У цьому сенсі право на підприємницьку діяльність є системоутворюючим елементом усього комплексу відносин у ринковій економіці і має розглядатися, як у «вертикальному», так і «горизонтальному» системно-структурному контекстах системи права та системи законодавства» [147, с. 114].

Правовий зміст гарантійної функції самоконтролю слід розкривати у світлі закріплення Господарським кодексом України вимог до формування складу майна суб'єктів господарювання та до облікового процесу у сфері господарювання. У зв'язку з цим, необхідно охарактеризувати можливості недержавного аудиту та державного фінансового аудиту. Належне здійснення аудиту дає змогу стверджувати, що гарантійна функція самоконтролю щодо складу майна та облікового процесу суб'єктів господарювання відбувається із врахуванням потреб міжнародної стандартизації контролю. Внаслідок цього суб'єкти господарювання

вводяться у правове поле для визначення середовища для здійснення контролю та самоконтролю. Також формування та оцінка з боку суб'єктів господарювання предмету контролю із проведенням таких дій відбувається у межах нормативної поведінки.

У науці господарського права було обґрунтовано поняття правових гарантій забезпечення якості послуг у сфері аудиту [148, с. 3–4]. Запропоновані гарантії, зокрема негативні правові наслідки для суб'єкта проведення аудиту, можна вважати превентивним заходом щодо приховування аудитором фактів зловживання контрольними повноваженнями з боку суб'єктів господарювання. Йдеться про фальсифікацію даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності.

Аудит фінансового стану суб'єкта господарювання, зокрема його відокремлених підрозділів, гарантує інформаційно-комунікаційну безпеку зазначеного суб'єкта загалом. Він здійснюється незалежними аудиторами та аудиторськими фірмами, тобто йдеться про зовнішній аудит. Також самим суб'єктом господарювання проводиться внутрішній аудит. Для його здійснення суб'єкт господарювання може створювати окремий підрозділ (службу, відділ тощо) і наділяти його відповідними повноваженнями. Відповідальним за проведення аудиту може бути призначений працівник.

Господарським кодексом України визначено поняття аудиту та основні вимоги до нього [33, ст. 363]. Але уточнюється поняття аудиту, а також – деталізуються вимоги до нього та правові наслідки його результатів у ст. 3 Закону України «Про аудиторську діяльність». Згідно із зазначеним Законом, аудит – це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання), згідно з вимогами користувачів [149, ст. 3].

Вперше у понятті аудиту закладена необхідність висловлювання саме незалежної думки аудитора про представлену йому інформацію. Саме у незалежності викладеної думки на основі перевіреної інформації полягає відмінність аудиту від ревізії або податкової перевірки, що відповідає концепції, викладеній у Стандартах аудиту і етики Міжнародної федерації бухгалтерів. Отже, одним з основних завдань аудиту, окрім встановлення достовірності фінансової звітності і її відповідності законодавству, є аналіз отриманих даних і максимальне зменшення ризику виникнення помилок, а також – оптимізація організації і ведення бухгалтерського обліку [150, с. 1130–1132].

Законодавством також може бути покладено на суб'єктів господарювання обов'язок створення внутрішнього підрозділу аудиту. Так, за статтею 15-1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [132] у кожній фінансовій установі (страховій, фінансовій компанії, ломбарді, кредитній спілці, КУА та інших фінансових установах) має бути створений структурний підрозділ або визначена особа для проведення внутрішнього аудиту. Розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 05.06.2014 р. № 1772, затверджено Порядок проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах [151]. Структурний підрозділ або окрема посадова особа, що проводить внутрішній аудит (контроль), підпорядковується наглядовій раді, а у разі, коли законодавством не вимагається обов'язкове утворення наглядової ради, – вищому органу управління фінансової установи та звітує перед ними. При цьому структурний підрозділ, який проводить внутрішній аудит (контроль), організаційно не залежить від інших підрозділів фінансової установи.

У ст. 16 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» визначено, що органи державної контрольно-ревізійної служби в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, проводять державний аудит суб'єктів господарювання державного сектора економіки, який

спрямований на запобігання фінансовим порушенням, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, а також державного майна [152].

Державний фінансовий аудит проводиться відповідно до Порядку планування контрольно-ревізійної роботи органами державної контрольно-ревізійної служби за програмою проведення аудиту, де визначається обсяг, перелік фахівців і графік проведення аудиту. Перед початком аудиту, не пізніше ніж за десять календарних днів, суб'єктові господарювання посилається відповідне повідомлення із вказівкою терміну аудиту і відповідальних посадових осіб за його проведення.

Аудит казенних підприємств, а також суб'єктів господарювання державного сектора економіки, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, проводиться щорічно.

Ефективна реалізація гарантійної функції самоконтролю у сфері господарювання є джерелом переваг і конкурентоспроможності для суб'єктів господарювання, а також показником їхньої правової культури. Для жодних суб'єктів господарювання не є зайвим піклування про виживання в умовах конкуренції. Однак локальне нормотворення ще не реалізувало свій потенціал щодо використання можливостей аудиту для максимально продуктивної оцінки стану реалізації основних функцій самоконтролю. Аудит на замовлення правоохоронних органів слід відрізнити від аудиту як інструменту самоконтролю. Перш за все – за правовими наслідками для суб'єкта господарювання.

Інформаційна функція самоконтролю суб'єктів є однією з найбільш загальних і типових. Вона проявляється у досягненні мети надання об'єктивних відомостей з боку суб'єктів господарювання для організаційно-коригуючого впливу на вибір споживача. Також вона формує ставлення громадськості та держави до об'єкта, щодо якого подається інформація.

Інформаційна функція самоконтролю у правовому механізмі господарювання займає подвійне становище. З одного боку, вона має

інформаційно-аналітичне вираження. На думку В. В. Кирильчука, інформаційну функцію саморегулювальних організацій можна розглядати і в самотійному, і в допоміжному сенсі, з огляду на те, що інформаційний формат є універсальним чинником будь-якої взаємодії, взаємовідносин. Для виконання саморегулювальною організацією низки функцій, об'єктивно затребуваною є її інформаційно-аналітична діяльність в інтересах її учасників [153].

Поінформованість споживача про походження продукції стимулює виробника до випуску якісних товарів. Тому з іншого боку, інформаційна функція несе семіотично-інформаційне навантаження у процесі оприлюднення результатів самоконтролю. Наприклад, семіотична складова інформаційної функції розширює інформаційне поле культури споживання якісної продукції. У сфері позначення якості продукції, обмін інформацією здійснюється за допомогою маркування, знаку, шифру, символу тощо. Оперування знаннями про результати тестування продукції, відповідно до критеріїв якості, виражених в абстрактно-символічних формах, призводить до уніфікації правових норм та створення єдиного світового інформаційного простору. Своєрідним проявом семіотично-інформаційної функції самоконтролю у сфері господарювання є вплив недержавних інструментів контролю і нагляду, на забезпечення якості продукції у країнах ЄС. Технічне регулювання та інші сучасні способи впливу на інформування про якість продукції членів СОТ і ЄС були досліджені М. Кузьміною.

Члени СОТ забезпечують швидку публікацію технічних регламентів для ознайомлення всіх зацікавлених осіб та передбачають розумний період часу від публікації до набрання чинності. На рівні ЄС розроблено понад 25 директив (технічних регламентів) із метою забезпечення вільного руху товарів, гарантування їх якості та високого рівня захисту публічних інтересів щодо охорони здоров'я, навколишнього середовища, безпеки, захисту споживачів. Структура нових директив ЄС має правову та технічну частину. Правова складається з необхідної для певного виду продукції процедури

оцінки відповідності стандартам, технічна містить посилання на стандарти [117, с. 617–618].

Підсилення конкуренції на світовому ринку та підвищення значення інновацій спонукають суб'єктів господарювання до досягнення технологічної переваги. Водночас, у нашій країні зацікавлені особи, зазвичай, недовішливо сприймають результативність виконання суб'єктом господарювання правової частини інформації, яка створена внаслідок самоконтролю. Однією з причин недовішливого ставлення суспільства до інформації про його характеристики вважається майже масова відміна державних стандартів відповідності якості продукції, надання права на розробку стандартів виробникові та недостатність обсягу правового впливу на поведінку суб'єктів самоконтролю у сфері господарювання.

У науковому обігу доречно вживати уточнюючий термін щодо інформаційної функції самоконтролю, а саме семіотична (інформаційна).

Часто наслідком управлінських рішень щодо здійснення самоконтролю суб'єктів господарювання, або – щодо оформлення результатів самоконтролю, стає підготовка інформаційно-аналітичних документів. Дії з їх підготовки сприяють самоконтролю.

У науці господарського права найбільш повно розкрито зміст інформаційно-аналітичної функції сприяння самоконтролю в аспекті забезпечення екологічності господарської діяльності та підприємництва, а також – залучення у господарський обіг природних ресурсів. Визнання її вагомості зумовлено тим, що у практиці господарювання до числа активних природокористувачів відносять значну частину суб'єктів господарювання, які здійснюють комерційну діяльність. Щодо регламентації їх поведінки, вже давно було поставлено завдання оптимізації саморегулювальних механізмів оцінки негативного впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище.

Обґрунтування, висновки та пропозиції Б. Г. Розовського, А. Г. Бобкової, О. В. Шаповалової, Г. А. Джумагельдієвої становлять

найбільший інтерес для розкриття значущості інформаційно-аналітичної функції сприяння самоконтролю суб'єктів господарювання.

У циклі робіт Б. Г. Розовського «Гармонизация хозяйственного, экологического и уголовного законодательства в системе правового обеспечения экономики», «Правовое стимулирование рационального природопользования», «Некоторые методологические основы дальнейшего совершенствования системы управления природопользованием» уточнюється поняття виправданого екологічного ризику, зокрема, як діяльності, що викликає настання несприятливих наслідків в економічних і соціально припустимих межах. Вчений зважає на те, що на практиці втрати, як несприятливі наслідки, є або досить прогнозованими, або вже відомими. Вони включаються в оцінку запланованих результатів господарської діяльності як її витрати. Згодом це знаходить втілення в законодавчій регламентації критеріїв правомірності поведінки тих суб'єктів, які потенційно причетні до виникнення екологічного ризику. Труднощі гносеологічного характеру у такому випадку проявляються в тому, що одні і ті ж самі втрати можуть одночасно бути і запланованими втратами господарської діяльності, і результатом ризику, виправданість якого ще слід довести.

Відповідно до уточнення Б. Г. Розовського, екологічний ризик – це елемент первинної діяльності, а екологічні витрати – узагальнення негативних наслідків на всіх наступних рівнях господарювання. З огляду на це, виправданий екологічний ризик можна визначити як наслідок господарської діяльності з недостатньо точно прогнозованими очікуваннями, які прямо або опосередковано негативно відображаються на здоров'ї людей і якості природних об'єктів, якщо при цьому втрати (ті, що виникли) є нижчими або дорівнюють середньостатистичним екологічним витратам на відповідному ієрархічному рівні його виміру [154, с. 33].

Отже, слід вважати парадоксом те, що за наявності господарського законодавства, господарський правопорядок України залишається

недостатньо зорієнтованим на довгострокові перспективи розвитку самоконтролю суб'єктів господарювання, а отже, – і їх контрольних функцій.

Один з прикладів гармонійного поєднання функціональних зв'язків господарського та екологічного права знаходимо у системних дослідженнях А. Г. Бобкової на тему правового забезпечення розвитку екологічного підприємництва. Їх результати викладено у циклі статей «Щодо контролю дотримання спеціального правового режиму екологічного підприємництва», «Правове забезпечення розвитку екологічного підприємництва у контексті доктрин господарського та екологічного права», «Учасники відносин у сфері екологічного підприємництва» (у співавторстві з Ю. В. Павлюченко) та інших.

Екологічне підприємництво – це види інноваційної діяльності суб'єктів господарювання з виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг спеціального (природоохоронного) призначення, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки, раціональне використання природних ресурсів, підвищення рівня охорони навколишнього середовища, з метою отримання прибутку. Однією з умов розвитку такого підприємництва є створення для нього спеціального правового режиму [155, с. 38].

Вчена розглядає окремі елементи контролю дотримання екологічного підприємництва в частині уточнення його визначення. Вона вважає контроль сукупністю дій спеціально уповноважених міжвідомчих органів, спрямованих на забезпечення належного рівня реалізації цього підприємництва, за якого фактичні результати його розвитку найбільш відповідають очікуваним результатам як суспільства, так і держави щодо належної якості продукції, робіт та послуг, прийняттого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [155, с. 38].

Невідповідність великої суспільної вагомості екологічного підприємництва та стану законодавчої неврегульованості стимулюють до опанування найсучасніших механізмів самоаналізу та самоконтролю суб'єктів господарювання з екологічним спрямуванням.

О. В. Шаповалова акцентує увагу на проблемі адаптованості поведінки учасників господарських відносин до рівного підпорядкування суспільному господарському порядку.

Адаптованість досягається введенням комплексу прав, переваг, стимулів, обмежень та інших засобів правового регулювання. Їх відсутність призводить до тенденції укладання сумнівних угод, реалізації господарських операцій, які дестабілізують економічні відносини та дезорганізують розвиток господарського природокористування [31, с. 2].

Вчена обґрунтовує доцільність запровадження прозорих концесій природокористування, стверджуючи, що тіньові схеми концесій вже існують. Зокрема, в Автономній Республіці Крим це – територіально-рекреаційні. У Сумській, Полтавській та інших областях – сировинні тіньові концесії. Для організації запрограмованої державної підтримки концесійної діяльності вітчизняних підприємців, нею пропонується надання інформаційно-аналітичних послуг і юридичного обслуговування потенційних концесіонерів, а також підтримки з боку держави інноваційного проекту з використання рекреаційно-територіальних ресурсів для задоволення суспільних потреб.

Зокрема, залишається актуальною пропозиція щодо надання інформації одержувача коштів за кредитним договором на користь своїх законних інтересів. Основним джерелом цієї інформації могли б бути відомості, отримані внаслідок самоконтролю. Зворотний зв'язок у такому випадку міг би оформлятися угодою, яка укладається між сторонами організаційно-господарських відносин підтримки інноваційної діяльності [156, с. 416].

У монографіях Г. А. Джумагельдієвої «Правове регулювання господарського використання природних ресурсів» та «Правовое обеспечение энергосбережения» висвітлюються питання самокорекції поведінки суб'єктів господарювання. Самокорекція відбувається внаслідок

оцінки результатів самоконтролю. Основним способом усунення нерационального енергоспоживання визнана енергетична стандартизація.

Вчена наголошує на низці зауважень щодо якості наявних численних енергостандартів. Основні претензії до них вона висвітлює у такий спосіб: так як встановлені в них нормативи енергоспоживання не переглядалися більше 10 років, це зумовило відсутність в них як врахування наступних досягнень науково-технічного прогресу, так і напрямків державних цільових програм з енергозбереження. Актуалізація енергостандартів – досить трудомісткий процес, який передбачає постійний моніторинг науково-технічних досягнень у різних сферах. Натомість, як свідчить зарубіжний досвід «осучаснення» енергостандартів, істотну допомогу в реалізації цього завдання може надати залучення до процесу енергетичної стандартизації суб'єктів господарювання [157, с. 52].

Визнання цінності такої пропозиції зумовлено тим, що незалежно від обраного державою економічного курсу, побудова відносин партнерства між державою і суб'єктами господарювання у сфері енергетичної стандартизації створить передумови для прискорення розробки енергостандартів в усіх галузях економіки, а також їх підтримки в актуальному стані [157, с. 52].

Визначну роль у вибудовуванні такої системи відносин могла б відіграти самокорекція поведінки суб'єктів господарювання.

Проблемам правового забезпечення інформаційно-аналітичної функції сприяння самоконтролю суб'єктів господарювання у науці приділено недостатньо уваги.

Інформаційно-аналітичний результат реалізації функції самоконтролю доречно трансформувати у прогнозну функцію. Прогнозна функція самоконтролю кореспондується з обов'язками суб'єкта господарювання, передбаченими ч. 1 ст. 62, ст. ст. 135, 145, 346 ГК України та іншими. Відповідно до них, суб'єкти господарювання зобов'язані складати фінансову (бухгалтерську) звітність, проводити інвентаризацію належного їм майна для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та звітності,

складати техніко-економічне обґрунтування кредитного заходу та розрахунок економічного ефекту від його реалізації, надавати інші документи, які дають змогу оцінити платоспроможність суб'єкта господарювання та спрогнозувати ризики втрат.

Зокрема, виконання суб'єктами господарювання обов'язків, закріплених у наведених статтях, дозволяє спрогнозувати ризик неповернення кредиту, ризик інвестора при фінансуванні проекту тощо.

Правове призначення прогностичної функції – забезпечити господарсько-правовими заходами об'єктивне уявлення про сукупні результати господарської діяльності підприємства та його майновий стан. Вони або переконують у перспективності розвитку його життєвого циклу та задоволенні суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торгівельної та іншої господарської діяльності, в порядку, передбаченому законодавством, або – ні.

Натомість на практиці бізнес-планування за окремими проектами підприємств, зазвичай, переконує інвестора в економічній ефективності проекту. Вказаною ціллю зумовлена загальна структура бізнес-плану реалізації проекту [156, с. 219]. При тому, що саме бізнес-план є тим документом, на основі якого інвестор приймає рішення про фінансування проекту, на жаль, юридичного обґрунтування необхідності застосування бізнес-плану як елемента інвестиційної угоди не міститься ані у Цивільному кодексі України, ані у Господарському кодексі України, хоча пропозиції з цього приводу вже висловлювалися науковцями.

Отже, прогностична функція самоконтролю у сфері господарювання є важливим засобом підтримки правового господарського порядку. За відповідності заданим параметрам, самоконтроль підприємства забезпечує доступ до соціально-значущої правової інформації про свій майновий стан, структуру управління, правовий режим функціонування тощо. Відповідність досягається за умови належної локально-правової регламентації абсолютних господарських правовідносин із ведення власної господарської діяльності.

Далі виникає потреба у розкритті змісту комунікативної функції. Комунікативне навантаження на самоконтроль у сфері господарювання полягає у забезпеченні реалізації тих принципів самоорганізації суб'єкта самоконтролю, які націлені на зворотній зв'язок у межах регуляції поведінки інших суб'єктів (споживачів продукції, самоврядних організацій із захисту прав споживачів, органів державного контролю та ін.), а також – на спільну їх діяльність у процесі взаємодії.

Ще до прийняття Господарського кодексу України вчені позитивно сприймали наявність в межах організацій саморегулювання недержавного контролю за дотриманням членами асоціації вимог законодавства і внутрішніх стандартів організації.

Для вивчення господарсько-правової проблематики щодо комунікативної функції самоконтролю важливим є очікування позитивних наслідків від належної організації саморегулювання. Воно забезпечує моніторинг діяльності суб'єктів господарювання – членів саморегулювальної організації. Причому внаслідок того, що до членів організації передбачаються спрощені процедури поточного державного контролю, то у такий спосіб вирішується важливе завдання скорочення обсягу державного контролю, а відтак – економія державних коштів, які витрачаються для підтримання ресурсів державного контролю.

Водночас поширеною у колі науковців (у тому числі висвітленою у науковій літературі) є думка про спірність питання сполучення державного регулювання із саморегулюванням у сфері підприємництва.

У господарській практиці викривають численні зловживання комунікативною функцією з боку органів державного контролю. Особливо під час проведення перевірок або під час імітування наміру їх провести (за відсутності законних підстав). Так, набула поширення практика звернення податкових органів у порядку статті 93 КПК України, яка має назву «Збір доказів» до керівництва підприємства з вимогою: «Надати документацію про

господарсько-фінансову та договірну діяльність підприємства». При цьому, зазвичай, законність проведення пошуку доказів не підтверджується.

Відомо, що зміна засобів комунікації (наприклад, продаж продукції через мережу Інтернет, легітимація електронного підпису, електронні форми господарських договорів тощо) призводить до зміни форм спілкування, а отже, до зміни всієї системи правової культури взаємодії та комунікації суб'єктів самоконтролю.

Аналіз основних функцій контролю суб'єктів господарювання засвідчив, що базовим застереженням від загроз публічним та приватним інтересам стає належний рівень правової регламентації самоконтрольних дій.

Наприклад, «метою правової регламентації бухгалтерського обліку є визначення необхідних норм, нормативів та/або стандартів, спрямованих на одержання достовірної інформації про виробничі витрати, прибуток, позикові кошти і дивіденди, фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання, рух їх власного майна, акціонерного та інвестиційного капіталу» [32, с. 1]. Однак обсяг правової регламентації бухгалтерського обліку для малих, середніх і великих підприємств не є однаковим. Тому диференційований підхід до правової регламентації самоконтролю необхідно запроваджувати свідомо та виважено.

Гарантійна функція самоконтролю, як правової форми регулювання відносин у сфері господарювання, полягає у правовому опосередкуванні операційно-процедурних дій щодо створення локальних та реалізації сукупності організаційно-технічних і правових заходів всіх рівнів. Вони спрямовані на визначення ступеня відповідності діяльності суспільно важливих суб'єктів господарювання вимогам законодавства, з метою своєчасного виявлення та попередження порушень, застосування санкцій за їх вчинення, усунення перешкод для належного функціонування правового господарського порядку. Для гарантування ступеня відповідності діяльності суспільно важливих суб'єктів господарювання, доречно запровадити такий організаційно-правовий інструмент, який би став документальним

засвідченням соціальної безпеки суб'єкта господарювання. Тоді гарантійна функція самоконтролю у сфері господарювання матиме вираз законодавчо встановленого механізму, який вимагатиме конкретизації предметно-організаційної діяльності всіх підрозділів підприємства.

Відповідна правова регламентація паспортизації дозволить не тільки стати дієвим засобом створення необхідних умов для впровадження вимог правового господарського порядку, але й – інструментом виявлення порушень цих вимог. Також запровадження паспортизації суспільно важливих суб'єктів господарювання створить підґрунтя для визнання рівня їх правової культури високим. Тоді можливим стане добровільне ведення подібних паспортів й іншими категоріями суб'єктів, адже «більш успішному вирішенню проблем у сфері формування правової культури підприємців сприятиме визначення інформаційно-правових потреб та аналіз рівнів правової культури підприємців» [158, с. 152].

Аналіз основних функцій самоконтролю дозволив вивірити логічну можливість та практичну необхідність нормативного закріплення вимог до оцінки стану реалізації функцій самоконтролю для певної категорії суб'єктів господарювання у соціально-важливих галузях сфери господарювання.

Підміна функцій контролю дисфункціями може відбуватися з ініціативи керівника чи іншої особи. Це є підставою для оптимізації правових заходів забезпечення функцій контролю, як процесу урівноваження на централізованому рині законотворення правових застережень від загроз публічним та приватним інтересам. Створення адекватної правової бази для самоконтролю суб'єктів господарювання безпосередньо та через саморегулювні організації (у складі господарського законодавства та суміжних галузей) сприяє розв'язанню проблеми забезпечення дієвої реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання.

В Україні стан реалізації основних функцій самоконтролю у соціально важливих сферах є невиваженим та має невисоку ефективність також з вини власника майна підприємства. Натомість підміна функцій контролю

дисфункціями може відбуватися з ініціативи керівника чи іншої особи, що виконує організаційно-функціональні повноваження. Вважаємо, що саме це стало підставою для оптимізації правових заходів забезпечення функцій контролю.

Про організаційно-господарські повноваження власника майна підприємства щодо вимог до здійснення внутрішнього контролю за діяльністю підприємства, спеціальні комплексні правові дослідження відсутні.

Стан реалізації основних функцій самоконтролю зумовлений кризою довіри до інститутів як недержавного контролю, так і державного. Внаслідок кризи, позиція суб'єктів самоконтролю починає все більше відхилятися від загальних норм, що вимагають його здійснення. Розрив між інституціональними нормами й реальною позицією суб'єктів господарювання породжує серйозні дисфункції контролю. Так називають функцію, що на практиці не застосовується, тобто практично функція не відбувається і, як наслідок, вважається втраченою. Але іноді існує загроза зміни інституціональної системи у відповідності із новими, т. зв. «ціннісними стандартами». Наприклад, не звітувати і при цьому не бути викритим або ухилитися від оподаткування.

Внаслідок того, що дисфункції контролю одних суб'єктів господарювання призводять до руйнівних процесів уже здобутих досягнень інших суб'єктів господарювання, наука господарського права змушена розробити інструменти впливу на стан реалізації основних функцій самоконтролю.

Найважливішим інструментом можна вважати регуляторний вплив держави на забезпечення розвитку політики недержавного контролю. До складу недержавного контролю належить самоконтроль суб'єктів господарювання. Умовою належного запровадження такого інструменту є аналіз регуляторного впливу держави на політику недержавного контролю у проектах, контрольним середовищем для яких стає сфера господарювання.

Зазначений аналіз передбачає здійснення впливу держави на створення належних правових умов запровадження цивілізованого самоконтролю у складі політики розвитку недержавного контролю.

Аналіз досвіду інших країн щодо наслідків регуляторного впливу на характер наявних в них політик, засвідчує, що регуляторний вплив має тенденцію посилення наявних політик. Відомо, що в одних країнах він знижує адміністративне навантаження на бізнес. Прикладом таких країн є Скандинавія та Нідерланди. В інших країнах регуляторний вплив підсилює політику забезпечення соціальної спрямованості економіки та «максимізації добробуту населення». Прикладом таких країн є Австралія, Канада, США.

Під таким гаслом недержавний контроль у нашій країні міг би «прижитися» лише за умови високого рівня культури суб'єктів господарювання та поваги до споживачів, що використовують результати їх діяльності.

В. О. Баганець вводить поняття механізму здійснення контролю за господарською діяльністю, який має містити функціональну та організаційно-структурну складові. Він адресує зазначений механізм для державного контролю. Але функціональна складова зазначеного механізму за аналогією може застосовуватися й для недержавного контролю.

Функціональна складова запропонованого В. О. Баганцем механізму має включати: 1) розробку нормативної моделі правопорядку бажаних правовідносин у сфері господарювання; 2) визначення фактичної моделі відповідних правовідносин; 3) виявлення відхилень фактичної моделі від нормативної; 4) розробку, прийняття та реалізацію заходів щодо ліквідації виявлених відхилень [159, с. 4].

Відомо, що процедура недержавної оцінки загалом процесу господарської самоорганізації за ступенем досягнення суспільно-значущих цілей здійснюється самоврядними організаціями (членами яких є суб'єкти господарювання) та/або органами територіальної громади.

Організаційно-структурна складова механізму здійснення контролю за господарською діяльністю інтерпретується В. О. Баганцем як сукупність органів, осіб, на яких покладається здійснення вищезазначених функцій [159, с. 4].

У зв'язку з цим, далі автором дисертації пропонується консолідований захід недержавного контролю з державним. Тобто, внаслідок визнання самоврядними організаціями та/або органами територіальної громади незадовільним стану контролю: за якістю продукції, товарів, послуг, робіт; за правомірністю господарського використання природних та енергетичних ресурсів; за здійсненням процедур звітування про стан фінансово-господарської діяльності, доречно запровадити для них обов'язок інформування відповідних органів державного контролю. Органи державного контролю, відповідно до своєї компетенції, приймуть рішення про запровадження необхідних заходів.

Автором дисертації висувається пропозиція запровадити такий захід, як розробка органами державного контролю персональної програми змішаного (недержавного з державним) спостереження за корекцією контрольної компетенції суб'єкта господарювання, в особі його засновника та/або власника. Вона розробляється у зв'язку з відсутністю належної реалізації останніми своїх контрольних функцій.

За характером така програма є неюрисдикційною формою забезпечення процесу виправлення виробником недоліків щодо: якості продукції, товарів, послуг, робіт; господарського використання природних та енергетичних ресурсів; здійснення процедур звітування про стан фінансово-господарської діяльності. Вона розробляється органами державного контролю за участю органів місцевого самоврядування, які реалізують свою господарську компетенцію. Звісно, така програма доречна лише за відсутності ознак злочину чи іншого правопорушення виробника, за яке передбачена юридична відповідальність.

Вона має бути превентивним заходом, який рекомендується внаслідок систематичного спричинення суб'єктом господарювання шкоди, яку можуть завдати недоліки самоконтролю за якістю продукції, товарів, послуг, робіт.

Також господарське використання природних та енергетичних ресурсів потребує самокорекції поведінки суб'єкта господарювання. Самокорекція щодо відповідності стандартам їх використання є наслідком самоконтролю. Коли предметом програми є виправлення стану систематичного порушення процедур звітування про фінансово-господарську діяльність, то, в основному, йдеться про податки та інші платежі до бюджету. Термін програми диференційований у залежності від фактичних обставин та причин недоліків. Але пропонується максимальний термін дії персональної програми змішаного (недержавного з державним) спостереження за корекцією контрольної компетенції суб'єкта господарювання, – не більше 4 місяців.

Отже, коли йдеться про гасло щодо вдосконалення контролю у сфері господарювання, необхідно уявляти можливість суттєвого покращення системи контролю як сукупності його важливих складових – державного та недержавного.

Природа регулювання контрольних відносин суб'єктів господарювання зазнала кардинальних змін. Відбувається еволюцію від ранніх спроб істотно скоротити регулювання до виваженого балансу регулювання із саморегулюванням. Визначальною подією тут стала систематизована регуляторна реформа, що поєднала у собі відміну регулювання (дерегуляцію) і введення високоефективного системного регулювання.

2.2 Застереження від загроз публічним та приватним інтересам

Конституція України встановила, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю та безпечністю продукції, усіх видів послуг і робіт [98, ст. 42]. Водночас «держава цілеспрямовано мінімізує своє втручання в життєзабезпечення громадян і бере на себе лише ті послуги, які

на нинішньому етапі розвитку суспільства в змозі гарантувати і неможливо знайти на ринку послуг. Вона постійно прагне дерегулювання, тобто передачі своїх функцій механізмам ринкової саморегуляції і недержавним інституціям» [160, с. 3]. Зазначене вище завдання держави змушує у новій площині поставити питання необхідності напрацювань науково виважених застережень від загроз публічним та приватним інтересам.

Пропозиції стосовно застережень від загроз публічним та приватним інтересам, як умови належної реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання, не були напрацьовані в юридичній науці. Натомість споживачі та інші члени суспільства мають соціальний запит на досягнення господарською практикою суспільно-значущих цілей. Господарська практика також потребує наявності такого критерію обрання контрагентів, як відсутність загроз їх приватним інтересам.

Вчені вважають розповсюдженою правовою формою, якою опосередковуються господарські зв'язки партнерів та контрагентів, господарський договір. В ньому вбачають специфічний правовий засіб, у якому поєднуються публічні інтереси суспільства загалом та приватні інтереси окремих суб'єктів господарювання.

Однак досягнення збалансованості публічних і приватних інтересів у сферах, в яких пріоритетними визнаються інтереси публічні, є проблематичним, внаслідок того, що вони підлягають особливому захисту.

«Держава застосовує спеціальне правове регулювання договірних відносин, зокрема, шляхом прийняття окремих законів і визначення порядку укладення, форми та змісту відповідних договорів (такими, зокрема, є закони України, що регулюють відносини у сфері приватизації державного майна, оренди державного та комунального майна, відносини концесії (зокрема, автомобільних доріг, об'єктів паливно-енергетичного комплексу та централізованого водо-, теплопостачання і водовідведення), угоди про розподіл продукції тощо), а також шляхом затвердження Кабінетом

Міністрів України або уповноваженими ним органами типових договорів» [161, с. 22].

Т. В. Боднар вважає не зовсім виправданим застосування такого спеціального правового регулювання договірних відносин у сфері підприємництва, внаслідок того, що «воно певною мірою обмежує дію принципу свободи договору, а відтак, не завжди узгоджуються з приватними інтересами осіб, що їх укладають. Те ж саме стосується і публічного договору (ст. 633 ЦК України), в якому законодавець надає перевагу приватним інтересам лише однієї сторони, шляхом встановлення обов'язку іншої сторони-підприємця здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо), а також щодо договору приєднання (ст. 634 ЦК України), в якому одній стороні надається майже не обмежена свобода договору, а інша обмежена у вільному розпорядженні своїми правами» [161, с. 22].

Критерієм виокремлення конкретних сфер, в яких доцільно запроваджувати застереження, має бути досягнення суспільно-значущих цілей, внаслідок належної реалізації своїх контрольних функцій: за якістю товарів, послуг, робіт; за правомірністю господарського використання природних та енергетичних ресурсів; за здійсненням процедур звітування про стан фінансово-господарської діяльності.

У зазначених сферах недоречно стверджувати про наявність глибокого розподілу публічних та приватних інтересів у сфері господарювання. Результати аналізу самоконтролю за якістю продукції та нагляд за повноваженнями виробника надають докази на користь реформування України правового забезпечення більш високої якості продукції, товарів та послуг. Необхідність розв'язання зазначеної проблеми також зумовлена її зв'язком з практичним завданням територіальної громади здійснити нагляд за рівнем якості продукції, товарів та послуг, будівельних робіт,

використовуючи інструменти контролю, що є альтернативними державним. Отже, за проблематикою розробки застережень від загроз публічним та приватним інтересам нелогічним є розмежування сфер окремо для загроз публічним та окремо для загроз приватним інтересам.

За проблематикою дослідження господарсько-правових проблем, терміном «захисні застереження» та «публічні застереження» позначають головне функціональне призначення договірних умов щодо стабілізації договірної дисципліни та захисту комерційних інтересів сторін, шляхом розподілу між ними можливих ризиків (об'єктивного характеру), та регламентації прав та обов'язків сторін при настанні обставин, що відповідають певним кваліфікаційним ознакам, і, передусім, закріплюють домовленість сторін щодо модифікації окремих первісних умов договору або (у разі їх відсутності) їх первісного встановлення [93, с. 98].

У цьому підрозділі дисертації термін «застереження від загроз» використовується у двох значеннях: 1) як висловлювання зауважень щодо контрольної-наглядової діяльності, тобто безвідносно договірних умов, а відносно спрямування господарсько-правових процедур самоконтролю за якістю продукції та недержавного нагляду на повноваження виробника з її забезпечення; 2) як умови утворення контрольного середовища для територіально-господарської системи, в якій територіальна громада спостерігає за якістю будівельних робіт, що виконуються за програмою «Доступне житло».

Аналіз результатів наукових досліджень та фактів офіційної правоінтерпретації змушують констатувати неоднозначність трактування та відсутність усталеного погляду на поняття самоконтролю та недержавного нагляду. Їх змішування та помилкове сприйняття як тотожних зашкоджує вирішенню проблеми створення організаційно-правових умов для розвитку «нової культури якості». Нова культура якості максимально враховує інтереси споживача та виробника при виготовленні та залученні в обіг високоякісних товарів. Зокрема, йдеться про «умови зближення вимог якості

державного та приватного секторів виробництва; зміцнення економіки та конкурентоспроможності продукції і товарів за допомогою методів управління якістю на підприємствах; забезпечення зворотного зв'язку між товаровиробниками та споживачами» [117, с. 52].

Загалом, змішування понять самоконтролю та недержавного нагляду можна пояснити впливом законотворця, що припустив т. зв. «ототожнення» державного контролю та нагляду. Але дослідники поки що не відтворили дієвий механізм співвідношення природних процесів самоконтролю та недержавного нагляду (як елементів саморегуляції) із державним регулюванням (як елементом зовнішнього втручання), використовуючи не вертикальний, а горизонтальний підхід до регламентації господарських відносин.

Теоретично поняття державної економічної політики ширше за поняття державного регулювання економіки, адже перша може ґрунтуватися і на принципі невтручання держави в господарське життя [162, с. 50].

Використовуючи горизонтальний підхід до регулювання промисловості, в ЄС у 90-х роках ХХ ст. було запроваджено нову політику щодо стимулювання високої якості продукції. Її засади було формалізовано, спираючись на загальні положення європейської економічної політики, а сутність знайшла відображення у документі ЄС «Політика Європейського співтовариства у сфері якості». Так, згідно з цим документом, у країнах ЄС для забезпечення якості продукції законодавством передбачено вісім моделей поведінки виробника, кожна з яких об'єднує комплекс процедур, зокрема, «А», «В», «С», «D», «Е», «F», «G», «H». Наприклад, якщо виробник обирає модель «А» – «внутрішній контроль виробництва», – у нього з'являється можливість обрання одного з двох варіантів нормативно визначеної поведінки. За першим варіантом він самостійно складає технічну документацію на продукцію (відповідність основним вимогам безпеки), зберігає технічну документацію і подає її (за першою вимогою) в розпорядження державних органів. Також він на локальному рівні вживає

всіх заходів для забезпечення відповідності випущеної продукції технічній документації, складає письмово Декларацію відповідності основним вимогам директив і наносить маркування ЄС. За другим варіантом – залучає до внутрішнього контролю уповноважений орган сертифікації, що самостійно проводить випробування параметрів продукції, передбачених директивами під свою відповідальність, ставить свій ідентифікаційний номер та маркування ЄС [163, с. 455].

Обидва варіанти відбуваються з активним використанням засобів самоконтролю з боку виробника. Щодо участі держави, то вона безпосередньо не впливає на якість продукції та послуг, а лише сприяє мотивації поведінки суб'єктів самоконтролю при реалізації ними права на самоконтроль. Сприяння забезпеченню якості відбувається внаслідок створення нею необхідних економічних, нормативно-правових та організаційних умов.

Водночас, відомо, що надання певної свободи виробнику не завжди сприятливе для споживачів, бо не всі виробники виявляються сумлінними та готовими нести відповідальність за неякісну продукцію. Тому, безумовно, значну роль у забезпеченні якості відіграє діяльність організацій у сфері захисту прав споживачів (як державних, так і недержавних, саморегульованих) [117, с. 58–59].

М. М. Кузьміна детально дослідила низку проблем правового забезпечення якості продукції на сучасному етапі в Україні. Але у системі засобів її забезпечення вона обрала для вивчення, загалом, правові засади державного регулювання в цьому процесі. Водночас, важливим здобутком вченої стало доведення необхідності функціонування поряд з державним наглядом недержавного нагляду, що слід визнати вчасним та корисним підходом. А теоретичне визнання потреби у запровадженні засад такого саморегулювання, як самоконтроль та недержавний нагляд, у комплексі інструментів забезпечення приватних та публічних інтересів у досліджуваній

сфері господарювання спонукає до викриття на цьому шляху загроз як для споживача, так і для виробника.

У зв'язку з цим, доречно обґрунтувати теоретико-прикладні положення щодо деталізації понять «самоконтроль» за якістю продукції, товарів та послуг та «недержавний нагляд», що підвищить рівень вивчення правових умови реалізації господарської компетенції у зазначеній сфері.

Законодавство України у сфері як державного, так й інших видів контролю та нагляду за господарською діяльністю повною мірою не відповідає сучасним вимогам СОТ. Це знижує потенціал виробника продукції та залишає поки дещо віддаленою перспективою стан відповідності її якості критеріям та вимогам СОТ. Ототожнення та підміна понять державний «контроль» та «нагляд» у сфері господарювання викликає аргументовану критику. Нечіткість їх визначень наявна навіть у спеціальному законодавстві, яке визнають таким, що взагалі залишає нерегульованими важливі питання розмежування базових підходів до контролю і нагляду.

Так, Н. В. Никитченко, здійснюючи тлумачення норм Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» (№ 877-V), зауважує, що контроль за змістом цього Закону зводиться до нагляду. «Інспектування» лише частково відображає зміст поняття державного контролю (в частині здійснення наступного контролю за дотриманням вимог чинного законодавства суб'єктами господарювання), а поняття нагляду вужче, аніж поняття «контроль» (перший передбачає діяльність за дотриманням законності, а другий розглядається як функція управління) [16, с. 13–14].

Доцільно виходити з концепції розмежування понять «самоконтроль» та «недержавний нагляд» і проводити розмежування на підставі аналізу суб'єктно-об'єктного складу відносин самоконтролю та відносин недержавного нагляду. Вони не є тотожними ані термінологічно, ані змістовно.

Відомо, що первинна відповідальність щодо забезпечення якості продукції лежить на виробникові продукції. Стосовно виготовлення продукції та надання послуг, це – суб'єкт організації зазначеного процесу. Формування організаційної структури підприємства підпорядковано його стратегії щодо забезпечення якості продукції та іншим планам. Певним стратегічним планам відповідає набір інструментів для здійснення відповідних дій суб'єктами самоконтролю.

В організаційній структурі підприємства, яка включає розподіл завдань і повноважень всередині підприємства, зазвичай, організацією внутрішнього господарського контролю займаються відділи та служби підприємства. Зокрема, виділяють: ревізійну комісію; відділ внутрішнього аудиту; наглядову раду; служби і відділи, які здійснюють контроль всередині відділів.

Їх контрольні функції, не будучи основними, виконуються у вигляді самоконтролю, обсяг яких визначається специфічними завданнями цих служб [61, с. 10].

Суб'єктний склад недержавного нагляду дещо інший. М. М. Кузьміна, з огляду на досвід зарубіжних країн, суб'єктами недержавного (альтернативного) нагляду вважає: 1) сертифікаційні організації; 2) громадські організації щодо захисту прав споживачів; 3) страхові компанії [117, с. 9, с. 48].

Характеризуючи першу категорію суб'єктів недержавного нагляду, необхідно зазначити, що у США та країнах ЄС сертифікаційні недержавні організації функціонують поряд з урядовими. Щодо здійснення аналізу процесу виробництва, оцінки критеріїв якості кінцевої продукції чи визнання системи якості ефективною, перші мають інспекційний обсяг повноважень. Їх здійснення відбувається з метою видачі сертифікату відповідності або відмови у видачі. Відмова є аргументованою і містить вказівки на дефекти самоорганізації та самоконтролю виробника.

В Україні подібні послуги із сертифікації може надавати торгово-промислова палата. Але її послуги не є настільки затребуваними, як в Європі.

Наприклад, у країнах ЄС сертифікацію та проведення випробувань, окрім спеціально уповноваженого координуючого органу у сфері стандартизації, підтвердження відповідності та управління якістю, здійснює велика кількість недержавних організацій. Про їх перелік інформує Комісія ЄС в «Офіційному листі Європейського співтовариства». Таких органів налічується понад 200. З-поміж них найавторитетнішими визнають: BSI Product Services, Lloyd`s Register LTD, Bureau Veritas UK LTD та інші. Кожен з органів спеціалізується на підтвердженні відповідності в певній сфері виробництва [164].

Характеризуючи другу категорію суб'єктів недержавного нагляду, доречно провести порівняльний аналіз. У правовому просторі ЄС функціонують численні самоврядні органи недержавного нагляду, які утворені внаслідок об'єднання споживачів на загальноєвропейському та національному рівнях. Наприклад, на загальноєвропейському рівні функціонують: Асоціація європейських споживачів, Європейська асоціація з координації представництва інтересів споживачів у сфері стандартизації, Європейське бюро спілки споживачів, Європейське товариство кооперативів споживачів, Союз організацій споживачів, Міжнародна організація споживчих досліджень та випробувань та інші [117, с. 59].

Міжнародна організація споживчих досліджень та випробувань об'єднує організації споживачів з тридцяти семи країн світу (зокрема, з України). Її основним завданням є розвиток наукових підходів оцінки властивостей продукції, що представлена на споживчому ринку, та їх широка реалізація в межах порівняльного тестування.

Порівняльним тестуванням визнається випробування аналогічної продукції різних виробників, метою якого є надання споживачу необхідної інформації про товари та послуги на ринку [165, с. 57].

Висвітлюючи досвід нашої країни, необхідно зазначити, що в Україні традиційним та авторитетним суб'єктом недержавного нагляду за впровадженням політики якості на підприємствах є органи місцевого самоврядування. Потенціал здійснення недержавного нагляду за захистом прав споживачів також має Українська Асоціація якості та Українська Асоціація споживачів. Однак, реалізує його лише Асоціація споживачів. Асоціації якості доцільно було б утворювати за галузевим принципом. Наприклад, у межах металургійної галузі виробництва, пропонують створення Всеукраїнської асоціації бруктозаготівників як самоврядної організації для лобіювання інтересів господарюючих суб'єктів у цій сфері.

Таку асоціацію, вважає О. Шимко, утворюють з метою координації господарської діяльності та захисту прав суб'єктів господарювання. Завданням асоціації він пропонує вважати захист інтересів учасників ринку вторинних металів від неринкових методів регулювання ціноутворення зі сторони металургійних комбінатів – основних споживачів металобрухту. Також окремим напрямком діяльності асоціації, що пропонується до створення, є реалізація потреби у тісній співпраці між асоціацією та органами державної влади для створення і реалізації економічної та господарсько-правової політики у сфері використання металобрухту [166, с. 42–43].

Ймовірно, управління господарською діяльністю при залученні у комерційний оборот металобрухту в Україні не підкорено вимогам суспільного господарського порядку, що й спонукало автора до постановки гострих завдань перед асоціацією.

Переконливим є висновок О. П. Віхрова щодо обрання змісту поняття управління господарською діяльністю (підприємництвом), яким поглинаються і державний контроль, і самоконтроль як елемент організаційної функції. За його визначенням управління господарською діяльністю – це цілеспрямована діяльність з організації і забезпечення господарювання у відповідності до вимог суспільного господарського порядку, що здійснюється на всіх рівнях національної економічної системи

органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією, а також громадянами, громадськими та іншими організаціями, які виступають засновниками суб'єктів господарювання, чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності [58, с. 49].

В Україні обсяг та прихильність законодавця до саморегуляції суттєво поступається державному регулюванню, але викривлення співвідношення не на користь природних процесів самоконтролю та недержавного нагляду не додає якості продукції та переваг виробнику.

Порівняльно-правовий аналіз регулюючого впливу на сферу захисту прав споживачів на якісну продукцію у Європейському союзі та в Україні показує, що співвідношення природних процесів самоконтролю та недержавного нагляду (як елементів саморегуляції) та державного регулювання (як елемента зовнішнього втручання) є протилежно різними.

Про намагання відійти від використання винятково державних засобів регулювання та правового впливу на організаційно-господарські правовідносини вже неодноразово наголошувалося при аналізі невдалих спроб щодо забезпечення якості результатів діяльності виробника.

Так, Н. В. Никитенко підкреслює необхідність зміщення акцентів у взаємодії держави і суб'єктів господарювання та трансформації винятково наглядової функції державних контрольних структур у функцію партнерських відносин, де остання передбачає державне сприяння у здійсненні господарської діяльності та надання суб'єктам господарювання допомоги в її організації. Лише за такого підходу може бути забезпечена конституційність державного контролю у сфері господарської діяльності, адже в іншому випадку він несе в собі необґрунтоване обмеження свободи підприємницької (господарської) діяльності [17, с. 10].

Тобто про відмову від державного контролю та нагляду у сфері забезпечення якості продукції не йдеться, але акценти у балансі державних та

недержавних важелів контролю та нагляду будуть зміщуватися у залежності від багатьох факторів. Їх всеохоплююча класифікація, у залежності від ступеня ризику виробничого процесу та сфер і галузей економіки, яких вони переважно стосуються, стає сучасним завданням господарсько-правової науки.

Доречно зосередити увагу на характеристику страхових компаній як суб'єкта недержавного (альтернативного) нагляду на предмет поширення світового досвіду в Україні. Н. Б. Пацурія акцентує на приватних (децентралізованих) страхових фондах суб'єктів господарювання. Вона визначає дві підстави формування суб'єктами господарювання децентралізованих страхових фондів: 1) економічна; 2) юридична. Економічна підстава (необов'язкова) зумовлена власним переконанням підприємця щодо необхідності (доречності) формування такого фонду. Юридична підстава (обов'язкова) характеризується наявністю обов'язку окремих суб'єктів господарювання щодо формування фонду самострахування на підставі норм законодавства [167, с. 426].

Такі концептуальні засади саморегулювання на ринку страхових послуг слід визнати корисним підходом.

На основі проведеного аналізу, можна дійти висновку про такі застереження щодо загрози публічним та приватним інтересам при виробленні товарів, послуг, виконанні робіт тощо суб'єктом господарювання.

Визнання некоректним змішування у практиці законотворення та у науковому обороті понять «самоконтроль» та «недержавний нагляд». Функції недержавного нагляду та самоконтролю мають різний зміст. Поняття «самоконтроль за якістю продукції, товарів та послуг» та «недержавний нагляд за якістю продукції, товарів та послуг» співвідносяться як загальне і часткове. Недержавний нагляд є змістовно вужчим поняттям. Однак це не усуває суттєвого впливу на активізацію самоконтрольної діяльності виробника. У зв'язку із розширенням обсягу функцій самоконтролю при здійсненні господарювання, виникла потреба у створенні самоврядних

організацій, які виконують функції недержавного нагляду, передусім інформаційну, та допомагають реалізації правозахисної функції.

Розвиток правового регулювання якості продукції на національному рівні розвинутих країн та міжнародно-правові підходи до її забезпечення в країнах ЄС, а також правові вимоги Світової організації торгівлі у забезпеченні якості продукції спонукають до збагачення функцій недержавного нагляду стосовно правової поведінки виробників. Це вимагає активізації процесу перетворення функцій контролю у контрольні повноваження виробника. Предмет правового впливу на діяльність із забезпечення якості продукції співпадає з предметом господарсько-правового впливу на поведінку виробника як суб'єкта самоконтролю.

За критерієм всебічності відносин контролю, в яких відбувається процес перетворення функцій контролю у контрольні повноваження на макрорівні, доречно розглядати територіально-господарські системи. Вони є доцільними для утворення у будівельній сфері внаслідок того, що: забезпечення публічних інтересів у ній здійснюється за допомогою окремих механізмів як з боку держави, так і органів територіальної громади. При цьому наявні на практиці механізми регулюючого впливу з боку держави на контроль, який здійснюють суб'єкти господарської діяльності є недосконалими.

Застереження від загроз публічним інтересам утворюють у сфері будівництва складний комплекс заходів, які не виправдали себе, будучи «рафіновано» державними. У зв'язку з цим, розглянемо процес реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання у вітчизняному будівельному комплексі на моделі територіально-господарської системи, створеної за програмою «Доступне житло». Змодельована система може бути утворена на потреби територіальної громади, з метою узгодження публічних та приватних інтересів при її функціонуванні. Характер інтересів зумовлений тим, що перетворення функцій контролю у контрольні повноваження відбувається не лише на мікро-, але й на макрорівні.

Територіально-господарські системи, які мали б бути створеними на потребу суспільства за програмою «Доступне житло», не були досліджені у зазначеному аспекті. У зв'язку з цим, потребують теоретичного та нормативного доопрацювання знання про них. Наукова цінність його доопрацювання полягає в тому, що всі істотні характеристики цієї системи будуть розкриватися не лише через відносини, а й через самоконтрольні повноваження, чого не було зроблено іншими авторами.

Також у науці господарського права не було визначено поняття контрольного середовища для зазначеної територіально-господарської системи. Контрольне середовище є похідною категорією від поняттям «територіально-господарська система». Є всі підстави ставитися до неї як до перспективної організаційної системи функціонування, в якій суб'єкти господарювання реалізують контрольні повноваження, і, водночас, діяльність яких також є об'єктом контролю.

Для того, щоб визначити ефективність контрольного середовища для територіально-господарських систем, аби викривати загрози публічним та приватним інтересам і застерігати від них, доречно звернутися до висловлених протилежних поглядів щодо правового статусу територіально-господарських систем.

Науковцями обґрунтована як перспективність, так і безперспективність розвитку господарських систем. Дехто з науковців навіть висловлював пропозиції з формування права господарських систем.

Інші обґрунтовують безперспективність розвитку господарських систем: «одна група науковців пропонувала вирішувати питання можливості участі колективних утворень у господарських відносинах залежно від закріплення за ними майна на певних правових титулах. Інші дослідники наполягали на тому, що законодавець щодо господарських систем переважно обрав т. зв. модель неправосуб'єктного утворення (господарської системи) з правосуб'єктним органом (центральною, управляючою організацією господарської системи). Зважаючи на положення чинного законодавства і

практики його застосування, жодна з зазначених концепцій не знаходить підтвердження» [168, с. 115].

У науці господарського права вже довгий час триває дискусія про наявність та відсутність часткової правосуб'єктності господарських систем як сучасних форм консолідації підприємств різного виробничого профілю. При цьому враховуються особливості національних правових систем, зумовлені характером організації управління економікою і регулятивним впливом з боку держави.

Для доказу висувається гіпотеза, згідно з якою право на реалізацію контрольних функцій суб'єктів господарювання, за умови їх входження у територіально-господарську систему, міститься у структурному змісті їх господарської правосуб'єктності, а не територіально-господарських систем. Таке твердження ґрунтується на низці дефініцій правосуб'єктності, які констатують можливість її носіїв бути учасниками тих суспільних відносин, які регулюються нормами цієї галузі права.

Наведений аналіз засвідчує вагому значущість сучасних контрольних функцій суб'єктів господарювання, які стають елементом господарської системи як утворення макрорівня. Суб'єкти, які реалізують право входження в систему, укладають низку договорів. Це, передусім, – організаційні та інші договори, які укладаються суб'єктами господарювання. У межах здійснення їх власної господарської діяльності, умови договорів мають відображати не лише інтереси сторін такого договору, а й інтереси інших учасників територіально-господарської системи. Зокрема, споживачів продукту, який створюється у системі, держави як суб'єкта співінвестування проекту «Доступне житло», територіальну громаду як суб'єкта контролю відносин, інших суб'єктів функціонування системи та суміжних систем.

Контрольні функції як категорія, що має відношення до господарських систем, зазвичай, науковцями вивчаються в аспекті контрольних відносин влади-підпорядкування. Але такий аспект дослідження не сприяє вдосконаленню контрольних функцій суб'єктів господарювання.

Б. В. Дерев'яноко співставив принципи централізованого та децентралізованого управління великими диверсифікованими структурами та визначив їх переваги. Деякі з них можна застосувати для розкриття значимості контрольних функцій територіально-господарських систем.

Дійсно, такі переваги централізації як «сприяння поліпшенню контролю діяльності структурних підрозділів, значне скорочення кількості помилкових рішень, що приймаються менш досвідченими керівниками» та «посилення контролю якості продукції, видів ресурсів» [169, с. 190].

Сучасний етап розвитку наукових підходів до вдосконалення правового регулювання господарської діяльності в Україні супроводжується дослідницькою ініціативою І. М. Кравець щодо обґрунтування нових знань про сучасні господарські системи. «Сучасні господарські системи створюються для забезпечення ефективної організації господарської діяльності суб'єктів господарювання через вдосконалення: 1) управління господарською діяльністю; 2) регулювання господарської діяльності як форм здійснення організації такої діяльності» [170, с. 110].

У цьому дисертаційному дослідженні саме у такому аспекті розглядаються контрольні функції суб'єктів господарювання, які входять у господарські системи.

Окремого дослідження, вважає В. А. Усмиєнко, потребує питання порядку функціонування територіальних господарських систем та правове становище органів місцевого самоврядування як центрів таких систем [171].

Зокрема в умовах сучасної реформи децентралізації та адміністрування це питання актуалізується. Так, контрольні територіально-господарські зобов'язання мають підставою акт органу місцевого самоврядування, або виконавчої влади, у випадках прямо передбачених законом, і договір – у всіх інших випадках. Контрольні відносини територіально-господарських систем породжують територіально-господарські зобов'язання. Територіально-господарські системи стають і суб'єктом господарського права (чи регіонів країни на чолі з відповідним органом влади і керування), вступаючи у

відносини між собою, або з підприємствами. Це зобов'язальні відносини «горизонтального» характеру на макрорівні.

Зміст територіально-господарських зобов'язань розкривається через їх відповідність законодавству, завданню чи договору, укладеному місцевим органом влади (або виконавчим органом) із підприємством.

Якщо відповідне підприємство зобов'язується зробити для такої адміністративно-територіальної одиниці відповідну кількість продукції, товарів народного споживання, виконати визначений обсяг послуг населенню, побудувати соціально-культурні об'єкти, створити робочі місця, підвищити ефективність роботи, за рахунок виконання прийнятих заходів (щодо кооперації з іншими підприємствами, створення спільних об'єктів виробничої інфраструктури, здійснення економії матеріалів, палива, ресурсів, розширення використання виробничих потужностей та інше), а відповідна адміністративно-територіальна одиниця має право вимагати виконання цих зобов'язань і, натомість, зобов'язується сприяти іншій стороні у вирішенні цих питань, а також фінансувати проведення відповідних заходів, то це і буде взірцем типових територіально-господарських зобов'язань [172].

З огляду на те, що для територіально-господарських зобов'язань необхідне їхнє легальне визнання і введення способів захисту, доречно розглянути, чи змінюються контрольні функції суб'єктів господарювання за умови їх входження у склад територіально-господарських систем.

Еволюція правових поглядів на контрольні функції господарських систем позитивно впливає на розуміння господарсько-правової сутності цієї категорії.

Стан реалізації основних контрольних функцій суб'єктами господарювання у соціально важливих сферах вказує на ступінь соціальної відповідальності бізнесу, на ефективність комунальних та державних підприємств та затребуваність змін у регулюванні господарських відносин з елементами контролю не лише на мікро-, але й макрорівні.

Обрання макрорівня для випробування зумовлено тим, що здійснення господарської діяльності, господаювання вимагає погодження приватного і публічного інтересів, підпорядкування автономії волі публічному (суспільному) порядку, вимогам загального блага.

Якщо на це не зорієнтовані суб'єкти при здійсненні контрольних функцій у соціально важливих галузях, стан їх реалізації потребує корекції функцій контролю, контрольних повноважень, викриття зловживань функціями контролю. Корекція має відбуватися з боку як державних, так і територіально самоврядних органів.

Розглянемо можливості контрольних повноважень територіально-господарських систем у спробі викривати загрози публічним та приватним інтересам і застерігати від них на прикладі практичних проблем виконання Державної програми «Доступне житло».

Державна програма «Доступне житло» була започаткована у 2012 році. За умовами цієї програми, для виконання будівельних робіт можуть бути залучені ті суб'єкти господаювання, які здатні запропонувати об'єкти будівництва, вартість яких відповідатиме критеріям доступності за ціною середньо забезпеченому громадянину України. Публічний інтерес, який потребує застереження від загроз бути спотвореним, у такому випадку пов'язують із забезпеченням якості такого житла. Адже існує загроза зниження експлуатаційних характеристик такого житла за рахунок здешевлення його вартості. Недопущення цього також зумовлено тим, що недоліки будівельних робіт негативно впливають на якість та безпеку життя, здоров'я і майна громадян, навколишнього середовища. Недоліки стають й причиною аварійних ситуацій при експлуатації неякісного житла.

Отже, без повсякденного контролю з боку територіальної громади за технічним рівнем та якістю будівельної продукції, стає недоцільним здійснення лише контролю державного. Водночас неякісне виконання будівельних робіт спричиняє збитки не лише суб'єктам господаювання та споживачам, але й державі.

Стан галузі капітального будівництва зумовлений зниженням потенціалу будівельного комплексу України та втратою рентабельності будівельної галузі. Науковцями, фахівцями та представниками ЗМІ були викриті проблеми підвищення цін на нерухомість при повільному зростанні будівельних потужностей. Відставання нашої країни від запровадження сучасних техніко-технологічних досягнень призвело до економічного спаду у металургійній галузі, що виробляє будівельні конструкції для розбудови житла. Також існує проблема неефективного використання наявних виробничих потужностей.

Лише реалізацією організаційно-господарських повноважень Держбуду України такі проблеми розв'язати неможливо. Тому консолідований (державний з недержавним) контроль тут буде доречним. Зважаючи на те, що вирішення проблеми їх взаємодоповнення залежить від правової регламентації діянь суб'єктів державного та недержавного контролю, вагома значимість у забезпеченні якості будівництва за програмою «Доступне житло» належить правовим засобам та заходам як державного, так і недержавного контролю. Правові поняття державного і недержавного контролю у зазначеній сфері є частинами контролю, що зорієнтований на викриття соціальних та економічних умов спотворення функцій контролю у виробничо-господарських відносинах.

Відомо, що забезпечення якості будівельних робіт вимагає додаткових витрат у порівнянні із витратами на неякісну будівлю. Однак внаслідок того, що відмова від забезпечення якості будівельних робіт стає загрозою як публічним, так і приватним інтересам, доречним стає не лише напрацювання нових, але аналіз вже наявних пропозицій, яким притаманні ознаки науково-обґрунтованих застережень.

Низка відповідних застережень щодо можливих загроз зосереджена у дисертації Г. М. Гриценка, яка присвячена правовому регулюванню капітального будівництва за державні кошти [173]. У зв'язку з тим, що воно здійснюється, насамперед, для задоволення громадських і державних потреб,

ним обґрунтовано доцільність розширення повноважень замовника у питаннях контролю діяльності підрядника, зокрема, шляхом закріплення у ст. 320 ГК України права замовника, в разі необхідності, вимагати проведення будівельно-технічної експертизи окремих частин будівлі, конструкцій, матеріалів у процесі будівництва, а також щодо встановлення у зазначеній нормі Кодексу обов'язку підрядника (генерального підрядника) надавати замовнику безперешкодний доступ до об'єкта у заздалегідь погоджений з ним час [173, с. 8, с. 81–82].

З огляду на те, що проведення будівельно-технічної експертизи окремих частин будівлі, конструкцій, матеріалів у процесі будівництва можуть здійснювати також представники громади, як центру територіально-господарської системи, зазначеною пропозицією можна скористатися при розробці відповідних повноважень для контролю за реалізацією програми «Доступне житло».

Програма «Доступне житло» виконується, в основному, за державні кошти. Тому доречною є ще одна пропозиція, яка була запропонована з метою стабілізації порядку розпорядження бюджетними коштами у процесі довгострокового будівництва. Це, зокрема, легітимація заборони встановлення демпінгової ціни в конкурсній пропозиції учасника конкурсних торгів (не нижче 20 % від вартості конкурсної пропозиції).

Водночас обґрунтовано встановлення відповідальності за пропозицію в конкурсній документації демпінгової ціни на підрядні роботи у формі застосування адміністративно-господарської санкції – виключення з числа учасників конкурсних торгів суб'єкта господарювання, який надав конкурсну документацію з такою демпінговою ціною [173, с. 118–119, с. 157, с. 163].

Розгляд цих питань правового регулювання капітального будівництва за державні кошти можна визнати своєчасним для прояснення актуальності розгляду застережень від майнових загроз при неналежній реалізації функцій контролю. Він зумовлений практичною потребою найбільш раціонального та ефективного використання коштів державного і місцевих бюджетів при

здійсненні будівельної діяльності. Також підхід Г. М. Гриценка до розробки вищезазначених пропозицій зумовлений нагальною необхідністю забезпечення додержання фінансової дисципліни і господарського правопорядку при здійсненні державних закупівель у будівництві. Адже зазначені ним загрози публічним та приватним інтересам у соціальній практиці часто мають перспективу перетворитися у дисфункції контролю.

У зв'язку з цим, виникає потреба у проясненні змістовного наповнення контрольного середовища територіально-господарської систем як утворення макрорівня, яке здатне попередити перетворення контрольних функцій суб'єктів господарювання у дисфункції контролю.

Контрольне середовище для територіально-господарської системи – системоутворююча категорія, яка відображає передумови й умови здійснення контрольної діяльності суб'єктів господарювання, контрольні повноваження, цілі контролю, способи фіксації результатів реалізації контрольних повноважень при виконанні соціально-економічних проектів.

Застереженням тут має бути договірний механізм перетворення функцій контролюючого нагляду з боку центру територіально-господарської системи у його контрольні повноваження внаслідок укладення угоди про здійснення доступу для нагляду органу територіальної громади за якістю будівельних робіт, що виконуються за програмою «Доступне житло».

На наступному етапі дослідження необхідно запропонувати власні пропозиції. По-перше, недержавний контроль у досліджуваній сфері здійснюється не лише державою, але й такими недержавними утвореннями, як споживачі та громадяни, що мешкають на території, де виконується програма. Вони беруть участь у заходах, які за своєю організаційно-функціональною суттю можуть характеризуватися як змішаний та інтегрований контроль. Термін «консолідований контроль» є найбільш доцільним для характеристики такого заходу, як розробка спільної з органами державного контролю персональної програми змішаного (недержавного з державним) спостерігання за корекцією контрольної

компетенції суб'єкта господарювання, який виконує будівельні роботи в особі учасника державної програми «Доступне житло». Підставою для спостереження за корекцією його контрольної компетенції є відсутність належної реалізації ним своїх контрольних функцій, факт якої встановлено у межах контрольного середовища територіально-господарської системи. Тобто економіко-соціальні публічні та приватні інтереси стають фактором оптимізації державного та недержавного контролю щодо забезпечення якості будівельних робіт.

По-друге, на вимогу суб'єкта, який виконує функції центру територіально-господарської системи, доцільно передбачити публічно-правову вимогу дострокового розірвання договору, за яким не виконується режим контролю суб'єктами господарювання. У зв'язку з цим, потребує уточнення та деталізації правова норма Господарського кодексу України щодо ч. 2 ст. 178 ГК України. Її слід доповнити після слів «в порядку, визначеному законом» і подати у такій редакції: «На вимогу центру територіально-господарської системи, договір, за яким суб'єктами господарювання не виконується режим контролю, підлягає достроковому розірванню у судовому порядку».

Коли за договорами, що аналізуються, досягнення кінцевого позитивного ефекту щодо узгодження приватних інтересів із інтересами публічними стало сумнівним, про що свідчать документально оформлені результати контролю, стає затребуваною конструкція відмови однієї із сторін від виконання договору підряду, субпідряду та договору комерційної концесії.

Внаслідок з'ясування загальнотеоретичного терміну «застереження» стосовно характеру функцій самоконтролю, встановлено, що суб'єкт оцінки результатів перевірки, зазвичай, збігається в одній особі з суб'єктом, який здійснював перевірку. Це спричиняє загрозу зловживань повноваженнями в організаційному та виробничому процесі територіально-господарської системи.

2.3 Попередження та протидія фіктивному керівництву підприємством

Власники, управлінці вищих рівнів, або інші особи, які мають повноваження для здійснення дій щодо ведення та (чи) подачі до уповноважених державних органів документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, складання та (чи) видачі первинних бухгалтерських документів, виконують не лише вимогу звітування, за результатами якого здійснюється зовнішній контроль. Вони також на основі документів про звітування приймають правомірні управлінські рішення, координують дії співробітників, розробляють заходи, тобто здійснюють фактичне керівництво підприємством. У складі фактичного керівництва виконуються й функції самоконтролю.

Але при схильності вищезазначених осіб до ненормативної поведінки активізується потенціал дисфункцій контролю у соціальному механізмі забезпечення управлінської діяльності. Тоді ведення та (чи) подача до уповноважених державних органів документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, складання та (чи) видача первинних бухгалтерських документів суб'єкта господарської діяльності може виконувати підставна особа, яка не має повноважень для здійснення такої діяльності.

Для доказу висувається авторське поняття фіктивного керівництва, під яким слід розуміти ведення та (чи) подачу до уповноважених державних органів документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, складання та (чи) видача первинних бухгалтерських документів суб'єкта господарської діяльності особою, яка не має повноважень для здійснення такої діяльності, з метою прикриття незаконної діяльності, або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона.

Основними з положень, які можна вважати такими, що спрямовані на запобігання фіктивному керівництву, є: вимоги до порядку призначення (обрання) керівника підприємства, який є підзвітним власнику, його

уповноваженому органу чи наглядовій раді. Керівник підприємства, головний бухгалтер, члени наглядової ради (у разі її утворення), виконавчого органу та інших органів управління підприємства відповідно до статуту є посадовими особами цього підприємства. Статутом підприємства посадовими особами можуть бути визнані й інші особи [33, ч. 3 ст. 65]; процедура найму керівника підприємства (з ним укладається договір (контракт), в якому визначаються строк найму, права, обов'язки і відповідальність керівника, умови його матеріального забезпечення, умови звільнення його з посади, інші умови найму за погодженням сторін) [33, ч. 4 ст. 65]; можливості діяти від імені підприємства без доручення, право представляти його інтереси в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, інших організаціях, у відносинах з юридичними особами та громадянами, формувати адміністрацію підприємства і вирішувати питання діяльності підприємства в межах та порядку, визначених установчими документами [33, ч. 5 ст. 65]; умови звільнення з посади достроково на підставах, передбачених договором (контрактом) відповідно до закону [33, ч. 6 ст. 65].

Вважаємо виправданим, щоб правова категорія «фіктивне керівництво», будучи нормативно закріпленою у статті, яка має назву «Управління підприємством», завершувала низку вимог щодо усіх можливих, як позитивних так і негативних, проявів здійснення діяльності з керівництва підприємством.

Законоположення ч. 11 ст. 65 ГК України про визнання низки дій фіктивним керівництвом слід розглядати загальною нормою для її деталізації у Кримінальному кодексі України нормою про такий вид співучасника злочину як шиканер – фізична особа, яка фактично володіє суб'єктом господарювання, який здійснює фіктивне керівництво та вчиняє злочин від імені та під реквізитами іншої фізичної особи.

За нормою статті 27 КК України, яка має назву «Види співучасників», співучасниками злочину, поряд із виконавцем, є організатор, підбурювач та

посібник [174, ч. 1 ст. 27]. Характеристика жодної із цих осіб як співучасників не вміщує тих ознак, якими наділена ще одна особа, яке фактично є співучасником, а юридично – не є. Йдеться про шиканера як потенційного співучасника.

Необхідність внесення до статті 27 КК України змін в частині такого виду співучасника, як шиканер, викликана наступними обставинами.

Термін «шиканер» був введений у податкову практику офіційно для позначення суб'єкта господарювання, який одночасно проводить правомірні господарські операції, але також надає неправомірну податкову вигоду. Підставою його введення став наказ Укрінформ України від 05.09.2014 року № 110. Він мав гриф «для службового користування», але на сьогоднішній день його відмінено. Слід відзначити, що скасування вищезазначеного наказу призвело до виключення з офіційного обороту терміну «шиканер». Вважаємо за доцільне повернути його внаслідок того, що на практиці залишається взаємозв'язок підприємства з «шиканером». Наслідком такого зв'язку стає формування податкової інформації про нього як про потенційного правопорушника. Натомість притягнення до відповідальності такого суб'єкта проблематично внаслідок досить тонкої грані між його «сумлінністю» та «недобросовісністю».

Сам термін «шиканер» буквально означає «недобросовісний торговець». Він вже зустрічається у публікаціях, які висвітлюють проблеми боротьби з ухиленням від сплати податків і «податковими ямами». Також фахівцями Фіскальної податкової служби він використовується для визначення суб'єкта господарювання, який надає неправомірну податкову вигоду, а у вузькому значенні для визначення фізичної особи, яка фактично володіє «фіктивним» суб'єктом господарювання.

Аналіз наукових робіт показав, що зазначене питання не має достатньої господарсько-правової оцінки. Тому за відсутності правових підстав для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які виконують дії від імені засновників та керівників юридичних осіб, що використовуються ними

для прикриття незаконної господарської діяльності, та є доцільною гармонізація положень господарського та кримінального законодавства для розробки суміжних складів господарського правопорушення та кримінального злочину «фіктивне керівництво підприємством». Жодний з видів співучасті не передбачає виконання злочинних дій від імені іншої фізичної особи, таких як, наприклад: складання та видача первинних бухгалтерських документів, ведення бухгалтерського обліку та податкової звітності, подача звітності до податкової інспекції, використання системи клієнт-банк для перерахування коштів з рахунків підконтрольних юридичних осіб.

Внесення до статті 27 КК України такого виду співучасника як «шиканер» дозволить кваліфікувати дії такої особи відповідно до запропонованих до Господарського кодексу змін.

У доктрині кримінального права визнають проблему розмежування таких кримінально-правових явищ, як власне фіктивне підприємництво і фіктивне керівництво підприємством, яке здійснює реальну, повноцінну фінансово-господарську діяльність, приховану від оподаткування.

Так, на думку О. О. Дудорова доказами фіктивності конкретного підприємства може визнаватися, зокрема, факт залучення до протиправної діяльності (у формі призначення на посаду керівника) реально існуючої особи із специфічним соціальним статусом (малозабезпечені, психічно хворі люди і т. ін.), яка за винагороду погоджується формально володіти статусом посадовця підприємства, а у разі потреби з'явитися перед фіскальними або правоохоронними органами [175, с. 129–130].

«Фіктивне керівництво (заснування) підприємства, яке здійснює реальну, повноцінну фінансово-господарську діяльність, щоправда, приховану від оподаткування» [176, с. 35, с. 492].

У науці господарського права також висвітлювалася близька за тематикою проблема розробки господарсько-правових засобів попередження фіктивного господарювання. У її межах були визначені недоліків

кримінально-правових засобів попередження фіктивного підприємництва [177, с. 36–37] та запропоновані господарсько-правові засоби попередження фіктивного господарювання [178, с. 174–175].

Теоретичним підґрунтям для розкриття актуальності дослідження засобів попередження та протидії фіктивному керівництву суб'єктом господарювання послужила також дисертація Д. С. Щеглова «Господарсько-правові засоби попередження фіктивного господарювання», в якій він дає оцінку терміну «підставна особа» та лише поверхово характеризує особу фіктивного керівника. Проведене ним в рамках дисертаційного дослідження експертне опитування суддів вміщувало (у сукупності з іншими) таке запитання: «Чи вважаєте підставою визнання суб'єкта господарювання фіктивним факт призначення на посаду керівника суб'єкта господарювання особи, яка за винагороду погоджується формально володіти статусом посадовця, а у разі необхідності з'явитися перед правоохоронними органами?».

Опитування з цього питання надало такі результати, які підтверджують, що фіктивне керівництво не можна ототожнювати з фіктивним господарюванням [179, с. 36, с. 38–39].

Опитування також підтверджує факт сприйняття судовою практикою доктрини кримінального права, в якій не ототожнюється власне фіктивне підприємництво і фіктивне керівництво підприємством.

Але лояльність законодавця до суб'єкта фіктивного керівництва підприємством є невиправданою. Явною передумовою перетворення фактичного керівника у суб'єкта фіктивного керівництва є персоналізація його діяльності. Вона виражається у тому, що він перестає діяти відповідно до об'єктивних потреб і об'єктивно встановлених цілей, змінюючи свої функції залежно від інтересів окремих осіб, їх персональних якостей і властивостей. Наприклад, незадоволена майнова або економічна потреба щодо господарського обігу може викликати до появи нормативно

неврегульованих видів діяльності за рахунок порушення існуючих норм і правил з боку керівника, бухгалтера, інших осіб керівного складу.

Підприємство, будучи суб'єктом господарського права, зацікавлене в успішному і швидкому розвитку підприємницького обороту. Певну (службову) роль в реалізації даної зацікавленості виконують закономірності Господарського кодексу України. У ст. 65 ГК України закріплені принципові підходи до самоврядування підприємством, а в ст. 64 ГК України – право самостійно визначати свою організаційну структуру.

Однак відомо, що коли відбувається одностороння орієнтація на отримання прибутку (економічний приватний інтерес), то це призводить до недооцінки публічних інтересів. Як наслідок – посилюється потенційна можливість неконтрольованих з боку держави дій щодо зловживання самоконтролем. Тут слід звернути увагу на можливості господарського права у попередженні та протидії фіктивному керівництву підприємством.

Норми превентивного характеру щодо фіктивного керівництва здатні збалансувати самоконтрольні інструменти впливу на господарський обіг, який буде скеровано на отримання неправомірної майнової вигоди.

Вивчення досвіду Великої Британії показало, що у залежності від того, чи зачіпає суспільні інтереси чи ні, діяльність директора щодо виконання службових обов'язків, за наявності якої компанія зазнала значних економічних втрат, може прийматися рішення про можливу дискваліфікацію директора.

Наслідком дискваліфікації директора є обмеження його індивідуальних інтересів внаслідок встановлення заборони займати подібну керівну посаду в англійській компанії. Рішення про дискваліфікацію приймається виключно судом. Строк дії заборони визначається залежно від ступеня тяжкості вчиненого проступку чи злочину (від 2 до 15 років) [180].

Вважаємо такий підхід недоцільним для України внаслідок різного рівня стабільності економічної системи нашої країни та Великої Британії. У нас лише таким правовим наслідком як дискваліфікація не забезпечується

захист інтересів суспільства від тіньової економіки.

Тому пропонуємо вважати фіктивне керівництво злочином, який тягне за собою кримінальну відповідальність винних осіб відповідно до закону. В умовах нерозвинутого господарсько-правового механізму реалізації функцій контролю активізація потенціалу дисфункцій стає фактором тяжких зловживань при здійсненні функцій керівництва суб'єкта господарювання.

Протягом 2016 року слідчими фінансових розслідувань Державної фіскальної служби України проводилось досудове слідство за статтею 205 «Фіктивне підприємництво» КК України у 1520 кримінальних провадженнях.

За цей же період, з них, до суду спрямовано лише 337 кримінальних проваджень, закрито через відсутність достатніх доказів вини причетних осіб 314, та 869 залишаються в слідчих органах Державної фіскальної служби України.

Якщо брати у процентному співвідношенні, то ми бачимо, що в суд за статтею 205 «Фіктивне підприємництво» КК України направлено 22,17 відсотків, в слідчих органах Державної фіскальної служби залишилися 57,18 відсотків кримінальних проваджень і 20,65 відсотків кримінальних проваджень закриті через відсутність достатніх доказів вини причетних осіб.

Тому доцільним було б розробити усічений склад господарського правопорушення «фіктивне керівництво», наявність якого у господарському законодавстві надасть підстави для вдосконалення кримінального законодавства в частині притягнення до відповідальності фізичних осіб, які фактично керували підприємством, але діяння, які вони вчиняли, підпадають під ознаки фіктивне керівництва як злочину.

Також протягом 2016 року розслідувалось 90 кримінальних проваджень слідчими органами Державної фіскальної служби, під час розслідування яких виявлено діяльність «конвертаційних центрів». За результатами розслідування 16 кримінальних проваджень направлено до суду стосовно організаторів «конвертаційних центрів». Загалом у всіх кримінальних провадженнях, які розслідувались щодо «конвертаційних

центрів» протягом 2016 року, сума незаконно сформованого податкового кредиту до суб'єктів господарювання – вигодонабувачів склала понад 9 мільярдів 19 мільйонів 590 тис. грн. Загальна сума донарахованих податків за результатами проведених перевірок склала понад 314 мільйонів 459 тис. грн., з них відшкодовано до державного бюджету України суб'єктами господарювання, притягнутими до відповідальності понад 43 мільйонів 809 тис. грн.

Після реєстрації кримінального провадження слідчим відпрацьовуються всі контрагенти, які здійснювали господарську діяльність з фіктивними суб'єктами господарювання. Якщо реально діючому підприємству стає відомо, що його контрагентом є фіктивний суб'єкт, то воно самостійно може приймати рішення щодо корегування суми ПДВ за проведеними взаєморозрахунками з ним. Потім подає уточнюючу декларацію по ПДВ і сплачує до бюджету суму скоректованих коштів у вигляді ПДВ. Таким чином підприємство уникає подальшої перевірки, донарахування штрафних санкцій і пені.

Належне виконання функції самоконтролю щодо сплати ПДВ після з'ясування, що контрагентом був фіктивний суб'єкт господарювання дозволяє уникнути подальшої відповідальності.

У відношенні організаторів «конвертаційних центрів», а саме, осіб, які фактично здійснювали діяльність із надання послуг з мінімізації податкових зобов'язань та сприянню в ухиленні від сплати податків, направлено до суду лише 16 матеріалів досудових розслідувань, тобто 17,7 відсотки від загальної кількості проваджень, за якими проводилось досудове слідство у 2016 році. Наведені відомості свідчать про необхідність введення у господарське законодавство поняття «Фіктивне керівництво» із подальшою його криміналізацією. Тим самим буде встановлено підставу для відповідальності фізичної особи, яка наче б то не має відношення до діяльності суб'єкта господарювання, бо згідно з діючим кримінальним законодавством до відповідальності може бути притягнута лише особа, яка є керівником

суб'єкта господарювання (ст. 212 КК України) або засновник (ст. 205 КК України).

Протягом 2017 року слідчими фінансових розслідувань Державної фіскальної служби України проводилось досудове розслідування за статтею 205 «Фіктивне підприємство» за КК України, зокрема, у 1162 кримінальних провадженнях. З них: до суду направлено 297 кримінальних проваджень; закрито через відсутність достатніх доказів вини причетних осіб 131; залишаються в слідчих органах Державної фіскальної служби України – 734 справи. Основною причиною такого негативного стану розслідування справ є прогалина кримінального законодавства щодо суб'єкта злочину. Діючим законодавством передбачено притягнення до відповідальності лише засновників підприємства (у більшості випадків це – представники малозабезпеченої групи населення). А якщо буде введено відповідальність особи, яка фактично здійснює керівництво фіктивним суб'єктом господарської діяльності, то це буде сприяти встановленню спеціального суб'єкта – фіктивного керівника.

У відсотковому співвідношенні, ми бачимо, що до суду за статтею 205 КК України направлено 25,55 відсотків, в слідчих органах Державної фіскальної служби залишилися 63,18 відсотків кримінальних проваджень у зв'язку з неможливістю притягнення до відповідальності осіб які фактично керували підприємством, а юридично – не керували. Щодо кримінальних проваджень, які були закриті через відсутність достатніх доказів вини причетних осіб, то їх кількість складає 11,27 відсотків.

У тому числі протягом 2017 року слідчими фінансових розслідувань Державної фіскальної служби України проводилось досудове слідство за ст. 205 КК України у 86 кримінальних провадженнях за фактами діяльності так званих «конвертаційних центрів». За цей же період, з них, до суду направлено лише 27 проваджень. Зокрема, 13 – відносно безпосередніх засновників підприємств, та 14 – відносно осіб – організаторів злочину. Залишок 59 проваджень, за якими мінімізовано податкових зобов'язань на

суму 3 мільярди 756 мільйонів грн. вигодонабувачами – суб'єктами господарювання реального сектору економіки в результаті отримання послуг від організаторів незаконної діяльності «конвертаційних центрів», залишились у слідчих органах. При цьому, у відношенні організаторів «конвертаційних центрів», а саме, осіб, які фактично здійснювали діяльність по наданню послуг з мінімізації податкових зобов'язань та сприянню в ухиленні від сплати податків, направлено до суду лише 14 матеріалів досудових розслідувань, тобто 16,2 відсотки від загальної кількості проваджень, за якими проводилось досудове слідство у 2017 році, або 51,8 відсотка від направлених до суду.

Наслідком низького відсотка направлення кримінальних проваджень до суду є відсутність у діючому законодавстві прямої норми стосовно притягнення до кримінальної відповідальності осіб-організаторів злочину, які безпосередньо створюють підприємства і ведуть фіктивну господарську діяльність цих підприємств.

На основі статистичних відомостей можна дійти висновку, що у чинному законодавстві бракує такого правопорушення як «Фіктивне керівництво підприємством». Його відсутність дає можливість особам, які вчинили економічний злочин (передбачає насамперед створення умов для посягання на встановлений законом порядок здійснення підприємницької діяльності, ухилення від сплати податків, отримання кредитів з метою їх розкрадання, тощо), фактично ухилятися від кримінальної відповідальності і далі продовжувати свою злочинну діяльність, а саме: створювати нові фіктивні підприємства за допомогою підставних осіб, з метою отримання неправомірного прибутку й ухиляючись від юридичної відповідальності, отримувати нові навички зі злочинної діяльності.

З огляду на вищенаведене, в слідчих підрозділах фінансових розслідувань перебуває великий залишок кримінальних проваджень зареєстрованих за фактами (без встановлення особи) незаконної діяльності конвертаційних центрів. Основною причиною неможливості прийняття

рішення у кримінальних провадженнях є відсутність прямої норми про притягнення до кримінальної відповідальності фіктивних керівників відносно яких не вдається довести факт змови з іншими учасниками фіктивної діяльності суб'єктів господарювання.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» висунуто низку вимог щодо особи, яка перебуває у статусі кінцевого вигодоодержувача підприємства [181].

У Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» закріплено вимоги до інформації про кінцевого вигодоодержувача (вигодоодержувачів) юридичної особи, в тому числі – до інформації про структуру власності засновників – юридичних осіб. Ці вимоги дають можливість встановити фізичних осіб – власників істотної участі цих юридичних осіб. Також було деталізовано терміни «істотна участь», «кінцевий вигодоодержувач» та конкретизовано перелік засновників (учасників) юридичної особи. Зазнав змін порядок надання інформації про державну реєстрацію прав та їх обтяжень з Державного реєстру прав [182].

Господарський кодекс України у 2014 році був доповнений статтею 64-1 «Кінцевий бенефіціарний власник (контролер) підприємства». Дана стаття містить норму закону що, підприємства, крім державних та комунальних підприємств, зобов'язані встановлювати свого кінцевого бенефіціарного власника (контролера), регулярно оновлювати і зберігати інформацію про нього та надавати її державному реєстратору у випадках та в обсязі, передбачених законом. Термін «кінцевий бенефіціарний власник (контролер)» розуміється у значенні, що вживається в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Зазначена стаття з'явилася у зв'язку з тим, що фізичні або юридичні особи стали приховувати причетність до реального управління суб'єктами

господарювання або впливу на ведення ними господарської діяльності суб'єктом господарювання, але ця особа будь-яким законним способом, наприклад з допомогою договору встановлює своє право власності на даний суб'єкт господарювання (й при цьому – це не відображено у статуті суб'єкта господарювання або інших установчих документах). Однак, даний суб'єкт господарювання веде законну господарську діяльність, сплачує всі податки, але при цьому намагається приховати свого власника, який отримує прибуток від законної діяльності суб'єкта господарювання.

Все чинне законодавство спрямоване на залучення до кримінальної відповідальності тільки осіб, які мають будь-які відносини з підприємством (установчі або трудові), а особи, котрі створюють і реально ведуть фіктивну діяльність, залишаються за рамками правового поля.

Фізична особа, яка організує господарювання з метою прикриття незаконної діяльності, або здійснення видів діяльності, що заборонені законом, намагається щоб правоохоронні органи не змогли встановити зв'язок даної особи з суб'єктом господарювання. Ця фізична особа не стає засновником даного суб'єкта господарювання й не відноситься до керівництва суб'єкта господарювання, також не має ніяких повноважень щодо даного суб'єкта господарювання і не є згідно статті 64-1 Господарського кодексу України кінцевим бенефіціарним власником підприємства. В таких випадках фізична особа знаходить людину, яка за грошову винагороду (або іншу матеріальну та нематеріальну винагороду) створює суб'єкта господарювання, проходить державну реєстрацію в органах державної влади в «місцях масової реєстрації», без зняття орендного приміщення, стає фактично «фіктивним директором» даного суб'єкта господарювання. Після чого «фіктивний директор» за вказівкою фізичної особи, оформляє всі документи для ведення господарської діяльності (без мети ведення такої діяльності), реєструється в податкових органах і відкриває рахунок в банківській установі.

Внаслідок проходження державної реєстрації «фіктивний директор» надає особі всі дозвільні документи на ведення господарської діяльності.

На підставі отриманих документів від «фіктивного директора» фізична особа (фактично засновник суб'єкта господарювання) в Центрі сертифікації ключів України оформляє дозвіл через податкову інспекцію для електронної реєстрації податкових накладних. За наявності отриманого ключа і використовуючи програмне забезпечення дана фізична особа вже без участі «фіктивного директора», самостійно проводить господарську діяльність підприємства, спрямовану на ухилення від сплати податків і на незаконне збагачення. Але при цьому вона залишається за рамками правового поля притягнення до кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво. Якщо правоохоронні органи виявляють цього суб'єкта господарювання, то кримінальну відповідальність несе тільки «фіктивний директор» суб'єкта господарювання, а особа, яка безпосередньо керувала і реально виконувало всі операції остається за рамками правового регулювання, тим самим уникає кримінальної відповідальності.

Тому стає доцільним визначити авторське поняття фіктивного керівництва для введення його у науковий обіг та розширити зміст вимог.

«Фіктивне керівництво – тобто ведення та (чи) подача до уповноважених державних органів документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, складання та (чи) видача первинних бухгалтерських документів суб'єкта господарської діяльності особою, яка не має повноважень для здійснення такої діяльності, з метою прикриття незаконних діянь, або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона».

Але воно потребує ще й нормативного закріплення як положення новоствореної частини 11 ст. 65 ГК України.

Законоположення ч. 11 ст. 65 ГК України про визнання низки дій фіктивним керівництвом слід розглядати загальною нормою для її деталізації у КК України нормою про фіктивне керівництво.

Основним безпосереднім об'єктом злочину слід визнати встановлений законодавством порядок здійснення підприємницької діяльності.

Додатковими об'єктами можуть виступати: встановлений порядок оподаткування та нарахування єдиного соціального внеску, здійснення імпортно-експортних операцій, проведення державних закупівель за бюджетні кошти, отримання кредитних коштів, право власності, інші.

Об'єктивна сторона злочину полягає у здійсненні наступної дії (дій):

1) здійснення дій по веденню бухгалтерського обліку суб'єкта господарської діяльності, відображення його на відповідних електронних або паперових носіях з подальшим наданням відображених відомостей до відповідних контролюючих органів, при фактичному нездійсненні відображених у вказаних документах операцій;

2) ведення податкової звітності, відображення її на відповідних електронних або паперових носіях з подальшим наданням відображених відомостей у встановленій формі (податкові декларації) до відповідних контролюючих органів (податкових інспекцій), при фактичному нездійсненні відображених у вказаних документах операцій;

3) складання та (або) видача первинних бухгалтерських документів уповноваженим органам або іншим фізичним або юридичним особами, при фактичному нездійсненні відображених у вказаних документах операцій.

Важливим є повна відсутність здійснення господарських операцій винною особою. Якщо особа, маючи на меті ухилення від сплати податків, частково не відображає у бухгалтерському обліку та податковій звітності здійснення певних господарських операцій з придбання / реалізації товарів (робіт, послуг), але в цілому займається законною господарською діяльністю, такі дії, при наявності підстав, необхідно кваліфікувати за статтею 212 КК України.

Суб'єкт злочину загальний. Ним може бути осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, та здійснює від імені суб'єкта господарської діяльності дії, які зазвичай виконують керівник або головний бухгалтер, і тим

самим створює видимість здійснення господарської діяльності при її фактичній відсутності.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом і спеціальною метою – прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона. Для кваліфікації за статтею 205-2 КК України необхідно буде встановити наявність у винної особи вказаної мети на момент здійснення такої діяльності.

Так, незаконною діяльністю, здійснення прикриття якої прагне досягнути винна особа, може виступати: мінімізація податкових зобов'язань та ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів; перемога у процедурі тендерних торгів при здійснення державної закупівлі товарів (робіт, послуг) за бюджетні кошти з подальшим постачанням неякісних (некомплектних, невідповідних) товарів (робіт, послуг), або за завищеними цінами, або з легалізацією незаконно придбаного майна. Під незаконною діяльністю розуміється діяльність, яку особа або не має права здійснювати взагалі, або, маючи право на її здійснення за певних умов чи з дотриманням певного порядку, діє з їх порушенням (наприклад, без отримання відповідних дозволів, ліцензій; придбає товар за готівку, відображаючи постачання від інших суб'єктів господарювання).

Здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона – це зайняття такими видами діяльності, якими суб'єкти господарювання не мають права займатись, наприклад, діяльність з обігу нарізної вогнепальної автоматичної зброї або наркотичних засобів, за винятком випадків, прямо встановлених законом; або ж зайняття певними видами діяльності, якими конкретна особа не має права займатись (наприклад, здійснення видів діяльності, якими відповідно до законодавства можуть займатись лише державні підприємства).

Відповідно до норм Кримінального кодексу, суб'єктом злочину, передбаченого чинною редакцією статті 205 КК України, є особа, яка безпосередньо створила або придбала суб'єкт підприємницької діяльності

(юридичну особу) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, тобто засновник юридичної особи, вказаний в статутних документах суб'єкта господарської діяльності.

При цьому, як відомо з практики розслідування таких злочинів та засобів масової інформації, вказані суб'єкти господарської діяльності фактично використовуються для прикриття незаконної діяльності особами, які самі не є засновниками підприємств та формально не мають до них жодного відношення, а використовують їх у якості «фірм-однодневок».

Притягнення до кримінальної відповідальності вказаних осіб можливо лише із застосуванням норм статті 27 КК України «види співучасників», за частиною 3 статті 27 за організацію злочину (Організатором є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням), або за ч. 4 ст. 27 КК України за підбурення до скоєння злочину (Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину).

Відсутність прямої норми, за якою передбачено притягнення до кримінальної відповідальності такої категорії осіб, при наявності фактів скоєння таких протиправних та злочинних, діянь, на території України, є безумовною прогалиною права, яка потребує виправлення.

Також, на практиці, притягнення особи до відповідальності за ст. 27 КК України, призводить до повернення актів на доопрацювання, винесення оправдальних вироків, або взагалі не притягнення до відповідальності таких осіб, через те, що правоохоронні органи обмежуються формальним виконанням вимог Кримінального закону та притягують до кримінальної відповідальності лише безпосередніх засновників «фіктивних» юридичних осіб.

Доповнення КК України статтею 205-2 «Фіктивне керівництво» усуне прогалину кримінального законодавства. Як наслідок стане можливим упередження корупційних ризиків, які мають місце при розслідуванні та

судовому розгляді кримінальних справ про такі злочинів. Також наявність зазначеної норми дозволить поставити перед правоохоронними органами обґрунтованих завдань з виявлення та розслідування такої категорії злочинів.

Потребують також подальшого опрацювання законоположення статті 64-1 ГК України. Вцілому норму статті 64-1 ГК України слід оцінити позитивно. Внаслідок легалізації зазначеної вимоги активізувалися фінансові розслідування в Україні. Департаменту боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, було розширено межі компетенції. Представниками органів виконавчої влади, Національного банку України в рамках роботи консультативного фонду підтримки Асоціації України – ЄС, що імплементується Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, було розроблено Концептуальну записку «Про створення механізму перевірки кінцевих бенефіціарних власників (КВБ)».

Але аналіз практики реалізації зазначеної норми показав, що систематично порушуються терміни подачі інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера). Також мають системний характер порушення вимог до її змісту. Вона є неповною, помилковою, завідомо недостовірною. Тому законоположення, закріплене у ст. 64-1 ГК України потребує подальшого розвитку. Зокрема, в частині попередження та припинення зловживань контрольними повноваженнями з боку кінцевого бенефіціарного власника (контролера) або члена органу управління, органу, який здійснює функції контролю та/або нагляду та інших уповноважених фізичних осіб.

Висувається пропозиція подальшого розвитку положення щодо підстав господарсько-правової відповідальності за вчинення правопорушення «Введення в оману щодо відомостей про кінцевого бенефіціарного власника (контролера)». Воно проявляється у поданні кінцевим бенефіціарним власником (контролером) або членом органу управління, органу, який здійснює функції контролю та/або нагляду, та іншими уповноваженими фізичними особами викривленої (неповної, помилкової,

завідомо недостовірної інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера), порушення терміну її подачі та запропоновано внесення відповідних змін до законодавства.

Необхідність запровадження запропонованої норми обумовлена превентивною ціллю унормування застережень проти зловживання контрольними повноваженнями. Розміщення її змісту у ст. 64-1 ГК України буде логічним продовженням розпочатих превентивних заходів зловживанню контрольними повноваженнями з боку кінцевого власника та належній реалізації контрольних функцій у практиці господарювання.

Також доцільним було б офіційне повернення у податкову практику терміну «шиканер» як співучасника податкових правопорушень. Підставою його введення міг би бути наказ Фіскальної служби України.

2.4 Забезпечення договірної дисципліни контрагентів

Більшість товаровиробників реалізують результати своєї діяльності на ринку товарів і послуг здебільшого на договірних засадах. Свобода вибору партнерів у господарських зв'язках і визначення змісту договірних зобов'язань на розсуд самих сторін договору дозволяє орієнтуватися на обрання дисциплінованого контрагента. Сумлінне додержання договірної дисципліни містить потенціал економічної і юридичної гарантій своєчасного виконання господарських зобов'язань, адже засвідчує високий рівень ділової репутації господарюючого суб'єкта (підприємця). Водночас для створення перешкод господарюючим суб'єктам у процесі конкуренції на практиці відбувається розірвання договору з конкурентом, схиляння іншого суб'єкта господарювання до розірвання договору з конкурентом, підкуп працівника постачальника або покупця (замовника). У статті 34 ГК України закріплено кваліфікаційні ознаки правопорушення, яке має назву «Створення перешкод господарюючим суб'єктам у процесі конкуренції» [33, ч. 1 ст. 34, ч. 5 ст. 34].

Однак функції господарського договору не зводяться лише до опосередкування товарного обміну, якій потребує дисциплінованості контрагентів стосовно узгоджених умов.

Наприклад, «Специфіка функціонального навантаження комерційного договору об'єктивно зумовлена тим, що він, по-перше, є формою виявлення ініціативи (самостійності) сторін, по-друге, є способом реалізації правової політики в ринковій сфері, по-третє, на нього проектується економічні закони та сучасні тенденції розвитку виробничого ринку» [73, с. 243].

В. С. Мілаш виокремлює низку важливих функцій комерційного договору, зокрема: ініціативно-інтеграційну (полягає в наданні суб'єкту господарювання можливості діяти самостійно з метою отримання прибутків); регулятивну (програмно-координаційна, тобто договір безпосередньо регулює поведінку тих суб'єктів господарювання, між якими його укладено); інформаційну (комерційний договір – це джерело інформації про стан, права та обов'язки, напрями та межі поведінки суб'єктів господарювання); захисну (полягає в спрямованості договору на захист як приватних, так і публічних інтересів сторін) [73, с. 238].

О. А. Беяневич також характеризує господарський договір як правову форму і засіб організації господарських зв'язків, відносин, які формуються між суб'єктами господарювання з приводу руху матеріальних благ, незалежно від того, чи перебувають їхні учасники у відносинах диспозитивності або субординації [183, с. 14–15, с. 42].

На основі зазначених вище уявлень, як доказ, висувається гіпотеза щодо наявності у суб'єкта господарювання, який перебуває у договірних відносинах, не лише контрольної функції оцінки масштабу відхилення контрагента від договірних зобов'язань при порушенні договірної дисципліни, але й функціонально-процедурних та господарсько-процесуальних норм, які можуть супроводжувати договірні відносини, зокрема при їх оспорюванні у господарському суді.

У цьому підрозділі висвітлюються результати аналізу захисної функції господарського договору. Вона має практичну значимість для належної реалізації та розвитку контрольних функцій суб'єктів господарювання у межах їх господарської правосуб'єктності.

Своєрідність господарського договору, як зобов'язального правовідношення, зумовлена природою господарських зв'язків і виявляється у спрямованості господарського договору на обслуговування господарської діяльності та в поєднанні майнових і організаційних елементів в змісті господарських договорів [184, с. 9].

Важливим організаційним елементом, який потребує вивчення, є контроль за договірною дисципліною з боку суб'єктів господарювання. Дослідження його сутності та деталізація суттєвих ознак, цільової спрямованості та функціональної спроможності суб'єктів здійснення контролю актуалізується внаслідок нівелювання державного контролю у сфері господарювання.

У характеристиці недержавного контролю особливе місце займає контроль за договірною дисципліною контрагентів, які укладають господарські договори та реалізують свої зобов'язання щодо них. Суб'єкти господарювання здійснюють їх безпосередньо або через третіх інших осіб, які не є стороною договору. Саме укладання договору тягне за собою встановлення самоконтролю за виконанням своїх зобов'язань перед контрагентом. Натомість принцип договірної свободи не усуває примусу щодо здійснення недержавного контролю ще й з боку третіх осіб (не сторін договору). Низка форм його реалізації не врегульовані правом або є неефективними, що стає перешкодою для розвитку інтеграції недержавного та державного контролю за договірною дисципліною, та не позбавляє від економічних ризиків суб'єктів господарювання.

Втілення інтегрованого (державного та недержавного) контролю у сфері господарювання зумовлюється поширенням практики порушення договірної дисципліни, але правове регулювання поведінки контрагентів, як

суб'єктів здійснення контролю за договірною дисципліною, залишається недостатньо розробленим в теорії договірного права та підриває соціальну важливість переддоговірних та договірних домовленостей.

У галузевій юриспруденції дослідженню контрольних функцій суб'єктів господарювання щодо такого об'єкту, як договірна дисципліна, приділено недостатньо уваги. Аналіз результатів наукових досліджень вчених дозволяє констатувати відсутність усталеного погляду на запровадження інтегрованого недержавного та державного контролю за договірною дисципліною, що знижує потенціал захисної функції господарського договору. Отже, метою дослідження обрано підходи до виявлення сучасних правових проблем забезпечення контролю за договірною дисципліною з боку суб'єктів господарювання на етапах укладання та виконання господарських договорів та обґрунтування шляхів їх розв'язання.

Для досягнення цієї мети, необхідно з'ясувати позиції науковців стосовно категорії «контроль за договірною дисципліною». Зокрема, Г. Л. Знаменський зазначав, що у ході виконання договірних зобов'язань, кожна сторона виконує функції контролю. При відхиленні якої-небудь сторони від умов договору, її контрагент оцінює масштаб відхилення. Правові норми, що утворюють інститут господарського договору, загалом, забезпечують формування таких систем управління.

З огляду на викладене вище, можна зробити висновок, що учасники господарського договору вступають один з одним у відносини, які можна охарактеризувати як відносини з управління. Розгляд господарсько-договірних стосунків як системи управління, сприяє розв'язанню низки теоретичних та практичних проблем [185, с. 29].

Вчений робить важливий висновок щодо наукової значимості «уявлення про господарсько-договірні відносини як про систему управління». Дійсно, така їх характеристика створює «необхідну інформаційну основу для використання в такому випадку системного аналізу, зокрема функціонально-цільового підходу».

Автори навчальної літератури сучасну договірну дисципліну розглядають як усвідомлене підпорядкування сторонами своїх дій сумлінному виконанню взятих на себе за договором зобов'язань, здійснюване з обов'язковим додержанням певних вимог, порядку і правил як під час укладання, так і під час виконання договору, з метою збереження ділової (бізнесової) гідності та репутації.

Ефективність здійснення самоконтролю за договірною дисципліною є проявом ознаки належної ділової репутації суб'єкта господарювання. Зазвичай, під порушенням договірної дисципліни розуміють невиконання порядку укладення договору (як певної послідовності дій майбутніх сторін договору, виконання яких спрямовано на досягнення згоди щодо всіх істотних умов) та неналежне виконання або невиконання зобов'язань за договором. Водночас, реалізуючи своє право на укладання господарського договору, під час проведення переговорів кожна зі сторін може поставити за умову, що передує його виконанню, здійснення правил, які, на їх думку, дисциплінують контрагента.

Так, при укладанні договору перевезення, перевізник може зобов'язати відправника з самого початку у належний спосіб упакувати речі, що будуть підлягати перевезенню, і тільки після належного виконання обов'язку відправника, взяти на себе певний спектр обов'язків з перевезення [186, с. 17].

Вимоги щодо упаковки перевізник, зазвичай, формує детально і залишається категоричним на весь період ведення переддоговірних переговорів. Зазначені ним вимоги і зміст зобов'язання закріплюються у переддоговірних угодах, які не є попереднім договором. Однак, згідно з чинним законодавством, породжує юридичні наслідки лише один вид переддоговірних угод, а саме попередній договір. Переддоговірні угоди мають соціально корисну мету – стабілізувати договірну дисципліну. Стабілізуючий потенціал проявляється в тому, що відправника не можна визнати порушником договірної дисципліни у випадку

невиконання/неналежного виконання обов'язку за переддоговірною угодою. А от перевізника, який відмовиться виконувати суттєві умови договору перевезення, внаслідок невиконання\неналежного виконання обов'язку відправника, на яку він дав згоду у переддоговірних переговорах, – можна.

Отже, при тому, що проведення переговорів без оформлення попереднього договору (у порівнянні з іншими переддоговірними етапами) є найпоширенішим у господарському обороті порядком укладання договорів, підстав для визнання контрагентів порушниками договірної дисципліни за порушення умов переддоговірних переговорів у матеріальних нормах немає.

Досліджуючи сучасні проблеми оптимізації правового регулювання господарсько-договірних відносин, В. С. Мілаш акцентувала на подібній ситуації. Вона зазначала: виникає питання про значення переддоговірних «джентльменських» угод у процесі впорядкування договірних взаємовідносин учасників господарського обороту (стабілізації договірної дисципліни) [73, с. 208].

Судова практика визнається регулятором господарсько-договірних відносин, але спір, пов'язаний з порушенням вимог та зобов'язань, установлених у переддоговірній угоді, не може бути предметом судового розгляду. В окремих випадках, в сукупності з іншими вимогами щодо усунення порушень із виконання зобов'язань за господарськими договорами, суд у окремій ухвалі переконує контрагентів вжити необхідних заходів щодо зміцнення договірної дисципліни.

Доречно зосередити увагу на негативних правових позиціях судів господарської юрисдикції стосовно подання до судового розгляду доведених та таких, що фактично не мають предмету спору, позовних вимог контрагентів. У такому випадку, слід з'ясувати зв'язок порушення договірної дисципліни із порушенням дисципліни процесуальної. Відповідальність вважають зворотною стороною договірної дисципліни. Тому, коли спотворюється функція самоконтролю за її додержанням, то слабшає захисна функція щодо виконання договірних зобов'язань, тоді за порушення

договірної дисципліни сторони можуть притягуватися до відповідальності. Саме договір сторін є їхньою взаємною згодою на визначення підстав настання відповідальності чи звільнення від неї.

Сприйняття господарського договору правовим засобом організації та впорядкування зобов'язального зв'язку сторін, з метою досягнення їх правомірних цілей за рахунок взаємовигідних дій на користь один одного, зумовлюють необхідність стандартизації правових інструментів інтегрованого контролю за договірною дисципліною, а саме недержавного (здійснюють суб'єкти господарювання) із державним.

Наприклад, такий інтегрований захід державного та недержавного контролю, як реєстрація та розміщення податкових накладних за кожною господарською операцією у Єдиному реєстрі податкових накладних, дає змогу сторонам договору контролювати виконання договірних зобов'язань стосовно один одного.

Будучи поінформованим про ризикованість дій сторони за договором, суб'єкт господарювання може призупинити виконання своїх договірних зобов'язань. Натомість, необхідно стандартизувати його дії, аби не виникло підстав для юридичної відповідальності за невиконання договірних умов.

Адаптацію вимог міжнародних документів з цього питання до умов функціонування організацій з однорівневим управлінням та для господарських об'єднань визнають недоцільним, внаслідок того, що запропоновані супроводжувальні документи орієнтують на документообіг та законодавство США.

Надійну теоретичну основу для розробки правових меж стандартизованого функціонування суб'єкта недержавного контролю, з метою забезпечення правового порядку в діях сторін договірної зобов'язання, складає актова теорія. Вона містить положення про договір як сумісно здійснені відокремлені волевиявлення двох чи більше управнених суб'єктів права, що спрямовані на регулювання поведінки цих та/або інших

суб'єктів, та якими встановлюється на підставі реальної або припущеної згоди правовий результат – правовий акт.

Аналітичне опрацювання положень актової теорії здійснила В. С. Мілаш. На думку вченої, сприйняття договору крізь призму зазначеної теорії, є таким, що дозволяє бачити договір актом згоди двох або більше управнених суб'єктів (сторін договору), що спрямований на індивідуальне регулювання поведінки між ними. Регулювання досягається встановленням мікронорм (індивідуальних правил поведінки, що походять від самих учасників суспільних відносин і є виявом автономії волі сторін); створенням цілісної моделі поведінки (усієї сукупності прав та обов'язків) сторін договору, шляхом інтеграції мікроном і юридичних норм не лише речового та/або організаційного (загальноцільового) характеру [73, с. 218]. У зв'язку з цим, актуальною є потреба подальшого розвитку контрольної функції оцінки масштабу відхилення контрагента від договірних зобов'язань при порушенні договірної дисципліни. Функція оцінки масштабу відхилення є важливою, але не повною для забезпечення господарсько-процесуальної дисципліни контрагентів. Тому, досліджуючи внутрішню природу і структуру зазначеної категорії, слід акцентувати увагу на необхідності всебічного забезпечення ще й господарсько-процесуальної дисципліни суб'єктів, які використовують самоконтроль як можливість зловживати господарсько-процесуальними правами.

Нововведенням ГПК України стала норма статті 43 про неприпустимість зловживання процесуальними правами. Зокрема, в ній прописано, що «учасники судового процесу та їх представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається». Тому «суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню господарського судочинства, зокрема: подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер» [187, ст. 43, ч. 1, ч. 2 п. 3].

Отже, проведений аналіз засвідчив наявність (за критерієм реалізації потенціалу матеріальних і процесуальних норм) двох основних окремих галузевих підходи до забезпечення розвитку контролю за договірною дисципліною з боку суб'єкта господарювання: господарсько-правовий та господарсько-процесуальний.

Визначення ролі суду в оптимізації контрольних функцій суб'єктів господарювання є важливою та нагальною проблемою. Її розв'язання зумовлено втіленням господарсько-процесуальних та матеріальних передумов запровадження дієвої практики негативного ставлення до суб'єктів господарювання, які порушують господарсько-процесуальну дисципліну. Зокрема, йдеться про визнання зловживанням суб'єкта господарювання своїми контрольними повноваженнями неналежну господарсько-процесуальну дисципліну, яка проявляється у безспірності заявлених вимог до контрагента за господарськими договорами та підтримки їх у судовому процесі.

Судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів їх продукції відбувається за допомогою вивчення судами відомостей про результати контролю щодо діяльності перших та ризику тієї діяльності для других.

Так, спрощення контролю з боку держави за якістю великої групи товарів, послуг, робіт, що пропонуються споживачеві, не додають йому впевненості щодо належної якості запропонованого продукту. Скоріше, дозволяють констатувати шкоду від викривлення співвідношення державного регулювання із процесами саморегулювання. Якщо шкідливі наслідки викривлення співвідношення державного регулювання із процесами саморегулювання викриватимуться господарськими судами, то останні, згідно з нормами ГПК України, впливатимуть на зміну негативного стану в організації господарювання на позитивний результат для зацікавлених сторін. Йдеться про окремі ухвали господарського суду (цю норму збережено у новій редакції Господарсько-процесуального кодексу України).

Так, за сукупністю з іншими вимогами щодо усунення порушень із виконання зобов'язань за господарськими договорами, суди окремими ухвалами переконують контрагентів вжити необхідних заходів щодо зміцнення контролю за виконанням договірної дисципліни. Також поширеною є практика реагування господарського суду на виявлені порушення законності та недоліки в локальних актах підприємств, установ, організацій Укрзалізниці України щодо організації контролю за їх діяльністю та діяльністю контрагентів за договорами перевезення вантажів.

Актуальним залишається висновок професора Є. В. Васьковського, який висловив думку про нетотожність дійсних та заявлених у судовому процесі праводітворюваних фактів. Зокрема, факти, з яких такий позов дійсно впливає не тотожні фактам, на які вказує позивач [188, с. 163].

Безвідповідальність сучасних позивачів спричинила свідоме зловживання процесуальними правами.

Б. Г. Розовський зазначав: «Не інакше, як абсурдом, треба вважати спроби оскарження рішень добровільно обраних третейських арбітрів у господарських судах. Добровільно погодилися розглядати суперечки поза процедурою господарського суду – забудьте туди дорогу. Інакше ми створимо шлях відходу від дотримання договірної дисципліни: потягнемо час у третейських або інших судах, не вийшло – підемо на друге коло до інших судів» [189, с. 145]. Слушною є думка, що «пред'явлення необґрунтованого позову означає підрич ділової репутації суб'єкта господарювання – відповідача, що автоматично повинно тягнути компенсацію заподіяної йому моральної шкоди» [189, с. 145, 147].

О. С. Фонова, класифікуючи фактори, що негативно впливають на обсяг прав суду та учасників господарського процесу, обґрунтувала одним з факторів – зловживання процесуальними правами [190, с. 6].

Низку негативних факторів, з-поміж яких також є зловживання процесуальними правами (однак безвідносно запропонованого авторського положення), висловлювали, зокрема, такі дослідники: В. Е. Беяневич

«Актуалізація проблеми судової практики як джерела права, у зв'язку з процесом євроінтеграції України» [191, с. 147]; А. В. Смітюх «Процесуальні диверсії та зловживання процесуальними правами в умовах правової реальності України» [192, с. 45] та інші.

Отже, з огляду на викладені вище аргументи, можна визнавати зловживанням суб'єкта господарювання своїми контрольними повноваженнями неналежну господарсько-процесуальну дисципліну, яка проявляється у безспірності заявлених вимог до контрагента за господарськими договорами та підтримки їх у судовому процесі.

Висновки за розділом 2

1. Проблематика оцінки стану реалізації основних функцій самоконтролю, який здійснюють суспільно значимі суб'єкти господарювання, є предметом науки господарського права. Результати аналізу наукових джерел доводять, що вона розглядалась фрагментарно (за одним окремим видом самоконтролю). Або виачалися питання правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання в межах відповідного ринку товарів й послуг та окремого виду професійної діяльності. Але проблематика оцінки стану реалізації основних функцій самоконтролю потребує узагальнюючого комплексного дослідження.

2. Публічна оцінка стану реалізації основних функцій самоконтролю у соціально відповідальних галузях сфери господарювання зумовлена загрозою виродження окремих із них у «символічні» діяння, які не спрямовані на досягнення раціональної мети. Тоді замість досягнення раціональної мети відбувається зловживання контрольними повноваженнями та здійснюються протиправні діяння у сфері господарювання. Вимір функцій і завдань суб'єктів господарського контролю за критерієм їх економічної доцільності необхідний для мінімізації загрози переродження їх функцій контролю у дисфункції. Аналіз практики господарювання показав, що найбільш поширеними дисфункціями є невідповідність контрольних дій, інфляція та атрофія контролю. Попередження зловживань з використанням контрольних функцій, внаслідок спотворення мети їх здійснення, стало нагальною потребою господарської практики. Тому актуалізується наукове обґрунтування оцінки стану реалізації основних функцій самоконтролю, як комплексу послідовних процедур, що здійснюються у нормативно визначеному порядку. Процедури мають характер як юрисдикційних так і неюрисдикційних дій. Здійснюються власником, апаратом управління підприємства, самоврядними організаціями, органами місцевого самоврядування та інш.

3. Моніторинг та інформування населення про реалізацію основних функцій самоконтролю у соціально відповідальних галузях сфери господарювання є процесом, що ускладнений низкою проблем стратегічного та процедурного характеру. Це актуалізує потребу проведення єдиної державної політики сприяння розвитку недержавного контролю. Враховуючи стан господарської практики у складі публічної оцінки реалізації основних функцій суб'єктів господарювання щодо самоконтролю необхідно виокремлювати три важливі частини: 1) моніторинг реалізації основних функцій самоконтролю суб'єктами господарювання; 2) інформування населення про результати моніторингу; 3) аналіз регуляторного впливу на розвиток недержавного контролю.

4. Аналіз показав, що низка основних функцій самоконтролю суб'єктів господарювання потребують оцінки та, за необхідності, вдосконалення. Зокрема, такі з-поміж них, як: гарантійна, прогностична, комунікативна, семіотична (інформаційна) потребують опрацювання застережень щодо підміни їх дисфункціями. Критерієм обрання зазначених функцій став намір попередження загрози їх переродження у дисфункції невідповідності контрольних дій, інфляції та атрофії контролю. Невідповідністю контрольних дій вчені вважають різноманітні спотворення їх, що призводять до невідповідності очікуваним результатам. Ознакою такої дисфункції є занадто великий або занадто малий акцент саме на фазі організації контрольної діяльності. Інфляцією контролю визнають невиправдане посилення контрольних дій, які паралізують виконавчу систему. Атрофія контролю відображає недооцінку контрольних функцій апаратом управління, що призводить до ігнорування обов'язку щодо інформування про відхилення діяльності від критерію належності, так як ця інформація у належний спосіб не використовується суб'єктами ухвалення рішень. Процес переродження основних функцій самоконтролю суб'єктів господарювання у дисфункції посягає на численні публічні та приватні інтереси.

5. Пропозиція запровадження такого заходу, як розробка персональної програми змішаного (недержавного з державним) спостереження за корекцією контрольної компетенції суб'єкта господарювання, в особі його засновника та/або власника висувається у зв'язку з відсутністю належної реалізації останніми своїх контрольних функцій. Персональна програма є неюрисдикційною формою впливу на забезпечення виправлення виробником недоліків щодо: якості продукції, товарів, послуг, робіт; господарського використання природних та енергетичних ресурсів; здійснення процедур звітування про стан фінансово-господарської діяльності. Вона розробляється органами державного контролю (за профілем діяльності суб'єкта господарювання та характером порушень вимог) за участю органів місцевого самоврядування, які реалізують свою господарську компетенцію. Термін програми є диференційованим у залежності від фактичних обставин та причин недоліків, але не більше 4 місяців.

6. Проблема утворення контрольного середовища для територіально-господарських систем, призначених для виконання державної програми «Доступне житло», заявлена у постановочному плані. Внаслідок того, що програма неодноразово призупинялась та поновлювалась, а фінансування програми блокувалось та розблоковувалося, знадобилася система взаємопов'язаних контрольних функцій та контрольних дій щодо забезпечення консервації майнових ресурсів, збереження спадкоємності організаційно-господарських зобов'язань органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання з питань освоєння коштів, передбачених для реалізації програми. Це не лише кошти державного бюджету, але й ті, що надходять за Проектом Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень».

7. Контрольне середовище для територіально-господарської системи є категорією системоутворення, яка відображає передумови й умови здійснення контрольної діяльності суб'єктів господарювання, контрольні

повноваження, цілі контролю, способи фіксації результатів реалізації контрольних повноважень при виконанні соціально-економічних проектів. Обґрунтовано системний підхід до урівноваження контрольних функцій суб'єктів господарювання з їх контрольними повноваженнями у здійсненні самоконтролю за виконанням Державної програми «Доступне житло».

8. Підставою господарсько-правової відповідальності за вчинення правопорушення «Введення в оману щодо відомостей про кінцевого бенефіціарного власника (контролера)» є подання кінцевим бенефіціарним власником (контролером) або членом органу управління, органом, який здійснює функції контролю та/або нагляду, та іншими уповноваженими фізичними особами викривленої (неповної, помилкової, завідомо недостовірної інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера), порушення терміну її подачі. Необхідність запровадження запропонованої норми обумовлена превентивною ціллю унормування застережень проти зловживання контрольними повноваженнями. Розміщення її змісту у ст. 64-1 ГК України буде логічним продовженням розпочатих превентивних заходів. Запропоновано внесення відповідних змін до законодавства.

9. Уточнено мету оптимізації правового забезпечення недержавного контролю в Україні як процесу урівноваження правових застережень від загроз публічним та приватним інтересам при створенні адекватної правової бази для самоконтролю у складі господарського законодавства та суміжних галузей, призначеної для запобігання зловживанням у сфері господарювання. Запропоно низку доповнень та змін до законодавства внаслідок розроблення нового напрямку гармонізації господарського законодавства із кримінальним.

10. Обґрунтовано склад нового господарського правопорушення інформаційно-координаційного характеру та обґрунтовано положення про доцільність нормативного закріплення у ч. 11 ст. 65 ГК України правової категорії «фіктивне керівництво»: «Ведення та (чи) подача до уповноважених

державних органів документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, складання та (чи) видача первинних бухгалтерських документів суб'єкта господарської діяльності особою, яка не має повноважень для здійснення такої діяльності, з метою прикриття незаконної діяльності, або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона». Положення ч. 11 ст. 65 ГК України про визнання низки дій фіктивним керівництвом слід розглядати загальною нормою для її деталізації у КК України нормою про такий вид співучасника злочину як шиканер – фізична особа, яка фактично володіє суб'єктом господарювання, здійснює фіктивне керівництво та вчиняє злочин від імені та під реквізитами іншої фізичної особи;

11. Запропоновано офіційне повернення у податкову практику терміну «шиканер». Пропозиція доцільності обумовлена тим, що на практиці залишається взаємозв'язок підприємства з «шиканером». Наслідком такого зв'язку стає формування податкової інформації про нього як про потенційного правопорушника. Натомість притягнення до відповідальності такого суб'єкта стає проблематичним внаслідок наявності у його діяннях як ознак сумлінності так і – недобросовісності у проведенні господарських операцій. Підставою офіційного введення у податкову практику терміну «шиканер» може бути наказ Фіскальної служби України.

12. Аргументовано визнання господарським правопорушенням фальсифікацію відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання в частині формулювання його складу як надання завідомо неправдивих даних про ведення та (чи) подачу до уповноважених державних органів документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, складання та (чи) видача первинних бухгалтерських документів особою, яка має повноваження для здійснення самоконтролю (головний бухгалтер, аудитор, суб'єкт здійснення діяльності внутрішнього господарського контролю) з метою прикриття незаконної діяльності суб'єкта господарської діяльності та надання неправдивої інформації для суб'єктів зовнішнього контролю;

13. Розширено перелік підстав господарсько-правової відповідальності за зловживання контрольними повноваженнями з боку кінцевого бенефіціарного власника (контролера) або члена органу управління, органу, який здійснює функції контролю та/або нагляду та інших уповноважених фізичних осіб, яке проявляється у поданні помилкових або умисно недостовірних відомостей про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) та запропоновано внесення відповідних змін до законодавства.

14. Обґрунтовано універсальність таких організаційно-правових інструментів реалізації функціональної спроможності щодо здійснення контролю як – антикорупційна програма, програма спостережень, паспортизація суб'єктів господарювання, контроль з боку самоврядних організацій та асоціацій, членами яких є суб'єкт господарювання, аудиторська перевірка на замовлення суб'єкта господарювання.

Результати дослідження, викладені у цьому підрозділі, опубліковані у таких наукових працях: [193], [194], [195], [196], [197], [198], [199], [200].

Солодченко С.В. Самоконтроль у механізмі правового господарського порядку: Правове забезпечення розвитку національної інноваційної системи в умовах глобалізації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків–Київ, 11 декабля 2015 р.). Харків: «Право», 2015. С. 254–256.

Солодченко С.В. Правовое содержание информационной функции самоконтроля в сфере хозяйствования // Правові питання трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань, як основи інноваційного розвитку України: матеріали круглого столу (м. Київ, 27 квітня 2016 р.). Київ, 2016. С. 150–154.

Солодченко С.В. Паспортизация как средство самоконтроля хозяйствующих субъектов // Проблемы правопонимания и правоприменения в прошлом, настоящем и будущем цивилизации: сборник статей Международной научно-практической конференции (Минск, 27 апреля

2016 г.) Минск: Международный университет «МИТСО», 2016. Часть 2. С. 76–78.

Солодченко С.В. Спроби інституціоналізації суспільних відносин самоконтролю у сфері господарювання // Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання: матеріали Міжнародної інтернет-конференції (Харків, 25 травня 2016 р.). Харків, 2016. С. 113–115.

Солодченко С.В. Оптимізація правового впливу на самоконтроль у сфері господарювання // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17–18 червня 2016 р.). Львів, 2016. С. 72–74.

Солодченко С.В. Правове визначення фіктивного керівництва на законодавчому рівні // Юридична наука в ХХІ столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 11–12 травня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 78–82.

Солодченко С.В. Роль суду в оптимізації контрольних функцій суб'єктів господарювання // Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: матеріали круглого столу (Харків, 25 травня 2018 р.). Харків, 2018. С. 124–127.

Солодченко С.В. Контроль за договірною дисципліною (у теорії та на практиці) // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Сєверодонецьк: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2017. № 33. С. 190–196.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення правового впливу на формування та реалізацію функцій контролю та підготовки відповідних пропозицій до законодавства, що регулює відносини у цій сфері. На підставі проведеного дослідження сформульовано основні висновки, зокрема:

1. Уточнено поняття контрольних функцій як дій програмного характеру із визначення контрольного середовища, співставлення стану його елементів з майновою, обліковою, договірною та іншою політикою та мотивацією проведення діяльності суб'єктом господарювання. Згідно з уточненим поняттям, визначено примірний зміст контрольних функцій для суб'єктів проведення антикорупційного недержавного контролю.

2. Обґрунтовано, що функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю, як самостійна правова категорія, є узгодженою сукупністю взаємопов'язаних, взаємозумовлених та взаємодіючих елементів (господарської правосуб'єктності, повноважень, компетенції), які забезпечують їх фактичну здатність до дій з реалізації контрольних функцій з метою виявлення загроз публічним та приватним інтересам й попередження їх дозволами, обмеженнями, застереженнями.

3. Відокремлено макро- та мікрорівні розмежування функцій та дисфункцій самоконтролю, що забезпечує системне прирощування наукового знання про реалізацію та розвиток сучасних контрольних функцій суб'єктів господарювання, а саме: до макрорівня віднесено контрольне середовище для територіально-господарських систем, фінансово-промислових груп та транснаціональних компаній. До мікрорівня – контрольне середовище для традиційних суб'єктів господарювання з їх підрозділами.

4. Всі господарські правовідносини із контрольними властивостями суб'єктів господарювання, за критерієм потреби попередніх дій

програмного характеру із визначення контрольного середовища (передують контролю), доцільно диференціювати на такі види: господарсько-виробничі з обов'язковими елементами контролю; організаційно-господарські (в тому числі, для консолідованого контролю – державного з недержавним); внутрішньогосподарські відносини та відносини недержавного антикорупційного контролю. Зазначена диференціація має практичне значення, зокрема, конкретизує рекомендації щодо нормативної визначеності контрольних функцій суб'єктів господарювання у внутрішніх відносинах (самоконтролю, контролю-підпорядкуванню у господарських організаціях), зовнішніх (господарсько-виробничих з обов'язковими елементами контролю, організаційно-господарських) та відносинах недержавного антикорупційного контролю, а саме: забезпечує впорядкування дій, які відповідають змісту повноважень для реалізації контрольних функцій інструментами як локального, так і державного регулювання.

5. Обґрунтовано запровадження для Уповноваженої особи суб'єкта господарювання нової контрольної функції із забезпечення інформаційно-комунікативної безпеки у виробничо-господарських відносинах шляхом закріплення повноважень щодо ведення паспорта інформаційно-комунікативної безпеки суб'єкта господарювання та запропоновано встановлення відповідальності за викривлення і фальсифікацію відомостей паспорта.

6. Запропоновано, використовуючи концептуальний підхід інституціоналізації, поняття та склад низки господарських правопорушень, які об'єднані превентивною ціллю унормування застережень проти зловживання контрольними повноваженнями: «Фальсифікація відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання», «Фіктивне керівництво», «Введення в оману щодо відомостей про кінцевого бенефіціарного власника (контролера)».

7. Конкретизовано зміст гарантійної, семіотичної (інформаційної), прогностичної та комунікативної функцій самоконтролю суб'єктів господарювання для оцінки (за ступенем досягнення суспільно-значущих цілей) стану їх реалізації і запропоновано запроваджувати персональну програму змішаного (недержавного з державним) спостереження за корекцією контрольної компетенції суб'єкта господарювання, в особі його засновника та/або власника з причини відсутності належної реалізації своїх контрольних функцій внаслідок визнання незадовільним стану контролю: за якістю товарів, послуг, робіт; за правомірністю господарського використання природних та енергетичних ресурсів; за здійсненням процедур звітування про стан фінансово-господарської діяльності.

8. Запропоновано склад господарського правопорушення «Фальсифікація відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання» як підстави для застосування санкції призупинення діяльності суб'єкта господарювання шляхом блокування податкових накладних утримувачем Єдиного державного реєстру податкових накладних на підставі результатів звірки, документальної перевірки, рішення суду та/або інвентаризації товарних залишків складського обліку і документів бухгалтерського обліку, якими викрито факт даного господарського правопорушення.

9. Запропоновано вважати контрольні функції суб'єктів господарювання в ефективному функціонуванні територіально-господарської системи одним із засобів запобігання загрозам щодо порушення балансу публічних та приватних інтересів при виконанні програми «Доступне житло». Визначено, що категорія «контрольне середовище територіально-господарських систем» відображає передумови і умови здійснення контрольної діяльності суб'єктів господарювання, контрольні повноваження, ціль контролю, способи фіксації результатів реалізації контрольних повноважень при виконанні соціально-економічних проектів, державних програм тощо.

10. Запропоновано доповнити перелік господарських правопорушень таким як «фіктивне керівництво підприємством». Обґрунтовано, що подання помилкових або умисно недостовірних відомостей про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) є зловживанням контрольними повноваженнями з боку кінцевого бенефіціарного власника (контролера) або члена органу управління, органу, який здійснює функції контролю та/або нагляду, та інших уповноважених фізичних осіб. Запропоновано внесення відповідних змін до законодавства.

11. Обґрунтовано, що доцільно передбачити відповідальність за неналежну господарсько-процесуальну дисципліну, яка проявляється у навмисному заявленні необґрунтованих (таких, що фактично не існують) вимог до контрагента за господарськими договорами та підтримки їх у судовому процесі. Запропоновано визначення поняття неналежної господарсько-процесуальної дисципліни як зловживання суб'єкта господарювання своїми контрольними повноваженнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новий тлумачний словник української мови: у чотирьох томах / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Вид-во «АКОНІТ», 2000. Том 4. 941 с.
2. Чеботарьов М. К. Самоконтроль як важливий компонент формування готовності майбутніх менеджерів до адаптивного управління // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2014. № 45. С. 33–40.
3. Добровольська В.В. Самоконтроль у сфері господарювання // Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 1. Том 1. 2018. С. 88–91.
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 40. Ст. 365.
5. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.95 р. № 88, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 05.06.1995 р. за № 168/704. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>.
6. Про внесення змін до наказу Міністерства фінансів України від 31 грудня 2015 року за № 1307: Наказ Міністерства фінансів України від 17.09.2018 р. № 763, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 12.10.2018 р. за № 1157/32609 // Офіційний вісник України від 06.11.2018. № 85. Стор. 63. Стаття 2810.
7. Про забезпечення комплексного контролю податкових ризиків з ПДВ: Наказ ДФС України від 28.11.2015 № 543. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0543872-15>.
8. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.
9. Савченко В. Я. Аудит: навч. посібн. Київ: КНЕУ, 2002. 322 с.

10. Зубчик С. М. Внутрішньогосподарський контроль на підприємствах: організація та методика: дис. ... канд. екон. наук: за спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / Львівська комерційна академія. Львів, 2016. 318 с.
11. Кулагин М. И. Избранные труды по акционерному и торговому праву. 2-е изд., испр. Москва: «Статут», 2004. С. 363.
12. Лаптев В. В. Законодательство о предприятиях (критический анализ) // Государство и право. 2000. № 7. 318 с.
13. Boddewyn, J. J. Advertising Self-Regulation: Private Government and Agent of Public Policy // Journal of Public Policy and Marketing. 1985. № 4. P. 129–130.
14. Гуцаленко Л. В., Марчук У. А. Реалізація контрольної функції обліку в управлінні поточними зобов'язаннями підприємств // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2015. Вип. 2. Том 1. С. 43–48.
15. Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій. Київ: Атіка, 2004. 624 с.
16. Никитченко Н. В. Правове регулювання державного контролю у сфері господарської діяльності: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Київ, 2015. 480 с.
17. Деньга С. М. Організаційні структури як основа системи господарського контролю підприємства // Актуальні проблеми економіки. 2008. № 4. С. 235–242.
18. Система сбалансированных показателей: постановка и автоматизация. Киев: Академия менеджмента Инталев, 2006. 103 с.
19. Мамутов В. Економіко-правові важелі проти тіньової економіки // Вісник НАН України. 2001. № 1. С. 24–32.
20. КСО и устойчивое развитие, Международный опыт. URL: <http://ep-digest.ru/p=6972> (MIT Sloan Management Review).

21. GRI's Sustainability Disclosure Database for reports published from 1999 till 3 September 2018. URL: https://www.globalreporting.org/servicees/reporting-tools/Reports_List/Pages/default.aspx.
22. Брайрактар Ю.П. Нефінансова звітність підприємств та етапи її формування // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2015. Вип. 1/1. Т. 20. С. 57–60.
23. Васильчук І.П. Нефінансова звітність як інструмент управління сталим розвитком корпорацій // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. № 11. С. 212–215.
24. Воробей В., Журовська І. Нефінансова звітність: інструмент соціально-відповідального бізнесу // Представництво ООН в Україні / Ініціатива Глобального договору в Україні. Київ, 2010. 82 с.
25. Ільченко Н.В. Світові тенденції розвитку не фінансової звітності та розкриття інформації зі сталого розвитку // Електронний журнал «Ефективна економіка». 2015. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4297>.
26. Максимів Ю.В. Проблеми розкриття інформації у звітності суб'єктів господарювання у контексті сталого розвитку // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: збірник наукових праць. 2015. № 835. С. 179–184.
27. Москалюк Г.О. Нефінансова звітність у реалізації концепції сталого розвитку в Україні // Облік і контроль в управлінні економічною стійкістю підприємств в умовах глобалізації: монографія / під ред. В.Ф. Максимової. Одеса: ОНЕУ, 2014. С. 323–373.
28. Романенко О.А., Комірна О.В. Аналіз інтегрованої звітності у забезпеченні сталого розвитку суспільства // Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 17. С. 880–887.
29. Сікорська Т.С., Осадча О.О. Інтеграція не фінансових показників

у звітність суб'єкта господарської діяльності // Молодий вчений. 2014. № 6 (09). С. 38–41.

30. Сокол О.Г. Парадигмальне моделювання обліковоаналітичного забезпечення звітності зі сталого розвитку сільськогосподарських підприємств // Облік і фінанси. 2017. № 4 (78). С. 81–89.

31. Шаповалова О.В. Адаптація господарського законодавства до вимог сталого розвитку: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2007. 42 с.

32. Орлова О.С. Правове регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Київ, 2013. 18 с.

33. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 462.

34. Знаменський Г.Л. Стаття 55. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / О.А. Беяневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін.; за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 776 с.

35. Щербина В. С. Господарське право України: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

36. Мамутов В. К. Совершенствование правового регулирования хозяйственной деятельности (методология, направления). Киев, 1983. 238 с.

37. Лаптев В. В. Проблемы предпринимательской (хозяйственной) правосубъектности // Государство и право. 1999. № 11. С. 17–21.

38. Лаптев В. В. Предмет и система хозяйственного права. Москва, 1969. 175 с.

39. Господарське право. Практикум / В.С. Щербина (кер. авт. кол.); за заг. ред. В.С. Щербини. 2-е вид. перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2001. С. 198.

40. Хахулин В. В. Правовое положение управления промышленным объединением. Казань: Изд-во Казан, ун-та, 1981. 117 с.

41. Теньков С. О. Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України: від 16 січня 2003 р. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 720 с.

42. Порядок здійснення авторського нагляду під час будівництва об'єкта архітектури, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 903 // Офіційний вісник України. 2007. № 52. Ст. 2107.

43. Ершов О. Г. Договор строительного подряда в российском гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; междунар. част. право. Москва, 2005. 26 с.

44. Ершов О.Г. Авторский надзор в строительстве: институт публичного или частного права? // Патенты и лицензии. 2009. № 4. С. 21–26.

45. Греков С.А. Авторське право на твори архітектури: автореф. дис. ... канд. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2007. 20 с.

46. Бобкова А.Г., Куш Л. Стаття 55. Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий / под. общ. ред. А.Г. Бобковой. Харьков: Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. 1296 с.

47. Власова А. С. Риск как признак предпринимательской деятельности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право. Москва, 2009. 32 с.

48. Kaluzny S. Zarz dzanie, teoria i praktyka, pod red. Naukow Andrzej K. Ko mi ski, W odzimierza Piotrowski. [Wydanie pi te, zmienione]. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2009. 792 s.

49. Klimas M. Elementy kontroli wewn trznej w rachunkowo cипrzedsi biorstw. W-wa: PWE, 1967. 276 s.

50. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні: Розпорядження КМУ

від 29.08.2018 р. № 598-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/598-2018-р>.

51. Глаз К. Саморегулювання і інститут саморегулювних організацій в Україні. 2013. URL: <http://ukrstrategy.com/uk/analitika/item/55-/55-.ht>.

52. Пронська Г. В. Вибране. Київ: Освіта України, 2013. 678 с.

53. Виговська Н.Г. Господарський, фінансово-господарський та економічний контроль: узгодження термінології // Статистика України. 2008. № 4. С. 21–26.

54. Мілаш В.С. Відносини контролю у сфері господарювання та антикорупційні перевірки ділових партнерів // Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: збірник матеріалів круглого столу (м. Харків, 25 травня 2018 р.) / редкол.: М.П. Кучерявенко, О.О. Дмитрик, С.В. Глібко. Харків: Право, 2018. С. 95–100.

55. Кочергіна Е. А. Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства: монография. Харьков: Основа, 2005. 236 с.

56. Руденко М. П. Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право / Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого. Харків, 2017. 220 с.

57. Вінник О. М. Господарське право: навчальний посібник. 2-е вид., змін. і доповн. Київ: Правова єдність, 2008. 766 с.

58. Віхров О.П. Організаційно-господарські правовідносини: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 512 с.

59. Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 240 с.

60. Безух О.В. Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки: зб. матеріалів «Круглого столу» «Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні

економіки», м. Київ, 8 листопада 2013 р. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 257 с.

61. Попелюк В. П. Правовое регулирование отношений контроля в сфере хозяйствования: дисс. ... канд. юрид. наук по спец. 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное право / Национальный университет «Одесская юридическая академия». Одесса, 2011. 18 с.

62. Мамутов В.К. Организация хозяйственно-правовой работы на предприятии. Москва: Юрид. лит., 1975. 279 с.

63. Знаменский Г.Л. Задачи научного обеспечения модернизации хозяйственного законодательства // Проблемы господарського права і методика його викладання: зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень; Редкол.: Мамутов В.К. (відп. ред.) та ін. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. 444 с.

64. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.

65. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1561-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 47, Ст. 646.

66. Про основи містобудування: Закон України від 16.11.1992 р. № 2780-XII Відомості Верховної Ради України. 1992. № 52. Ст. 683.

67. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності: Закон України від 14.10.1994 р. № 208/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 46. Ст. 411.

68. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20.05.1999 р. № 687-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 31. Ст. 246.

69. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. Відомості Верховної Ради України – 2011. № 34, стор. 1544. Ст. 343.

70. Килимник І.І. Особливості правового регулювання договору комерційної концесії (Франчайзингу): автореф. дис. ... канд. юрид. наук:

спец. 12.00.03 – цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право. Харків, 2003. 22 с.

71. Гладка О. В. Комерційна концесія як форма інноваційного інвестування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Харків, 2015. 19 с.

72. Записки маркетолога. Ритейл. URL: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_teyl/.

73. Мілаш В.С. Комерційний договір у контексті сучасних ринкових умов: монографія. Харків: Видавець ФОП Вапнярчук Н.М., 2007. 440 с.

74. Щербина В. С. Категорія «інтерес» в господарському праві та господарському законодавстві України // Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки: зб. матеріалів «Круглого столу» «Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки», м. Київ, 8 листопада 2013 р. / ред. кол.: В. С. Щербина, Т. В. Боднар та ін. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 257 с.

75. Шелестов В.С. Совершенствовать авторский надзор в капитальном строительстве. Проблемы совершенствования советского законодательства и деятельности государственных органов. Республиканская научная конференция: Тезисы докладов. Минск: Изд-во БГУ, 1969. С. 114–115.

76. Кайль А.Н. Право и порядок осуществления авторского надзора при строительстве объектов недвижимости // Закон. 2007. № 12. С. 191–197.

77. Засорин А.С. Институт авторского надзора в российском праве // Юрист. 2007. № 6. С. 6–8.

78. Про авторський та технічний нагляд під час будівництва об'єкта архітектури: Постанова КМУ від 11 липня 2007 р. № 903 // Офіційний вісник України – 2007 р., № 52, стор. 39, стаття 2107.

79. Про прийняття національного стандарту ДСТУ-Н Б А.2.2-11:2014 «Настанова щодо проведення авторського нагляду за будівництвом»: Наказ

№ 393 від 31.12.2014 р. Мінрегіон України; Наказ № 393 // Інформаційний бюлетень Мінрегіонрозвитку, будівництва та ЖКГ України від 01.2015 – 2015 р., № 1.

80. Трофуненко Н.В. Господарсько-правове забезпечення якості будівельних робіт: дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2011. 187 с.

81. Переверзєв О. М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах: дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2004. 210 с.

82. Петренко В. С. Установчі документи суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк. 2006. 19 с.

83. Виноградова Н.О. Господарсько-правові способи захисту прав акціонерів на акції: автореф. дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Харків, 2009. 17 с.

84. Щербина В.С. Правова природа корпоративних відносин // Українське комерційне право. 2006. № 7. С. 10–14.

85. Акт про компанії Великобританії 1985 року: http://www.hmso.gov.uk/acts/acts1989/Ukpga_19890040_en_5.htm#mdiv144.

86. Лукач І. В. Правове становище холдингових компаній: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 240 с.

87. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-праваові аспекти: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 662 с.

88. Лукач И.В. Объект корпоративных правоотношений. Закон и жизнь. 2013. № 9/3. С. 113–117.

89. Півкопа Р.Ю. Щодо визначення поняття корпоративного контролю // Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та з добувачів-учасників 74-ї звітної конференції Одеського національного університету у імені І.І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (Одеса, 25–27 квітня 2018 р.). Одеса: Фенікс, 2018. С. 429–431. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/15181>.

90. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 50-51. Ст. 384.

91. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 13. Ст. 69.

92. Захарченко А.М. Управління об'єктами державної власності (господарсько-правові аспекти): монографія. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2017. 450 с.

93. Мілаш В.С. Публічні застереження в господарському договорі: вияв договірної свободи чи її деформація // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 4. С. 96–102.

94. Подцерковний О.П. Про перевірку висновків науки господарського права тенденціям розвитку господарського законодавства // Право України. 2010. № 8. С. 39–46.

95. Михайлов В.И. Противодействие легализации доходов от преступной деятельности: Правовое регулирование, уголовная ответственность, оперативно-розыскные мероприятия // Протидія відмиванню «брудних» коштів та фінансуванню тероризму: громадська підтримка та контроль: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 20 червня 2003 р. Київ, 2003. 427 с.

96. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харков: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

97. Кузьмін Р.Р. Контроль як складова господарсько-правового механізму запобігання економічній злочинності і боротьбі з нею // Наше право. 2011. № 2. Ч. 2. С. 97–100.

98. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

99. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. стор. 3186. Ст. 2056.

100. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 9. Стор. 5. Ст. 89.

101. Про стан фінансово-бюджетної дисципліни, заходи щодо посилення боротьби з корупцією та контролю за використанням державного майна і фінансових ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2006 № 1673 // Офіційний вісник України. 2006. № 49. Ст. 3257.

102. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.

103. Типова антикорупційна програма юридичної особи, затверджена Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 2.03.2017 № 75 // Офіційний вісник України. 2017. № 22. Ст. 645. С. 471.

104. Кузьмін Р. Р. Корупція як чинник організованої економічної злочинності в Україні // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2013. № 1 (60). С. 81–88.

105. Кузьмін Р.Р. Господарсько-правова інтерпретація процесу декриміналізації економіки // Європейські перспективи: наук.-практ. журн. / ХНУВС, Київський нац. ун-т ім. В. Гетьмана та ін. 2011. № 2, ч. 1. С. 140–145.

106. Кузьмін Р.Р. Про спадкоємність теоретико-методологічних засад дослідження декриміналізації економіки // Європейські перспективи: наук.-

практ. журн. / ХНУВС, Київський нац. ун-т ім. В. Гетьмана та ін. 2011. № 2, ч. 2. С. 128–131.

107. Кузьмін Р. Господарський кодекс України як засіб детінізації економіки // Вісник прокуратури: загальнодерж. юридич. вид. / засн. ген. прокуратура України; Нац. ун-т «Юридич. акад. України ім. Я. Мудрого»; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2006. № 12. С. 8–11.

108. Кузьмін Р. Скасування Господарського кодексу України – шлях до криміналізації економічних відносин // Право України: юрид. журн. / засн. Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, НУ «Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого» та ін. 2006. № 12. С. 32–34.

109. Кузьмін Р.Р. Застосування господарсько-управлінських санкцій як засіб детінізації економіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право / Інститут економіко-правових досліджень НАН України Донецьк, 1999. 21 с.

110. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень: Закон України від 05.10.2017 р. № 2164-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 44. Стор. 7. Ст. 397.

111. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 50–51. Стор. 3250. Ст. 2057.

112. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.

113. Ілларіонов О.Ю. Поняття та види організаційно-господарських відносин: окремі проблеми // Проблеми господарського права і методика його викладання: збірник наукових праць / НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень; редкол.: В.К. Мамутов (відп. ред.) та ін. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2006. С. 161–170.

114. Борисова В.І. Органи управління юридичної особи як її інституціонально-функціональні представники. Право України. 2006. № 6. С. 97–102.

115. Краснова М. В. Публічне та приватне в механізмі державного еколого-правового регулювання господарської діяльності // Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки: зб. матеріалів «Круглого столу» «Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки», м. Київ, 8 листопада 2013 р. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 257 с.

116. Гончаренко О. Спеціальні обмеження саморегулювання господарської діяльності // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 4. С. 55–60.

117. Кузьміна М.М. Господарсько-правові засоби забезпечення якості продукції: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 194 с.

118. Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних: Постанова КМУ від 21 лютого 2018 р. № 117. Київ // Офіційний вісник України. 2018 р., № 23, стор. 93, стаття 773, код акта 89401/2018.

119. Ковбасюк С.В. Сучасна інтерпретація поняття «інституціоналізація» // Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 50. С. 172–182.

120. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН; под ред. В. С. Степина. Москва, 2001. 840 с.

121. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 р. № 877-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 29. Ст. 389.

122. Вопленко Н. Н. Ветютнев Ю. Ю. Институционализация как закономерность государственно правовой жизни // Правовая политика и правовая жизнь. 2004. № 3. С. 21–31.

123. Щербина В.С. Попередження господарських правопорушень. Київ: Либідь, 1993. 132 с.

124. Щербина В.С. До питання про господарську деліктологію // Вісник Київського університету. Юридичні науки. Вип. 31. 1990.

125. Щербина В.С. Основні напрями правового регулювання запобігання господарським правопорушенням // Сучасні проблеми держави та права. Київ: Либідь, 1990. С. 59–61.

126. Щербина В.С. Поняття та причини господарських правопорушень // Проблеми правознавства. Київ: Либідь. 1991. Вип. 52. 232 с.

127. Знаменський Г.Л., Горпиненко А.Є., Тітова О.В., Кузьміна С.А. Класифікація проявів тіньової господарської діяльності // Детенизация економіки: опыт экономико-правового и экономико-математического исследования. Донецк, 2000. 250 с.

128. Лук'янець Д. Про правову природу адміністративно-господарських санкцій // Підприємництво, господарство і право. 2005. № 3. С. 10–15.

129. Кузьмін Р. Р. Господарсько-правовий механізм декриміналізації економіки України: монографія. Київ: НАВС, 2011. 374 с. Бібліогр.: С. 294–321.

130. Дятленко Н.М. Господарсько-правові засоби попередження ухилень від сплати податків: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право; господарське процесуальне право / Донецьк. Ін-т економ.-правов. дослід. НАН України. Донецьк, 2002. 196 с.

131. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 31. стор. 1126. Ст. 268 у редакції від 01.01.2019 р., підстава – 2210-VIII.

132. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 1, Ст. 1.

133. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 47. Ст. 251 у редакції від 16.01.2016 р., підстава – 848-VIII.

134. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», затверджена Указом Президента України від 12.01.2015 № 5 // Офіційний вісник України. 2015. № 4. Ст. 67.

135. Стратегія сталого розвитку України до 2030 р. (проект). Інститут географії НАН України: URL: <https://igu.org.ua/sites/default/files/Стратегія-сталого-розвитку.pdf> (дата звернення: 06.07.2018).

136. Черкасов О. В. До питання правового регулювання корпоративного управління в малих та середніх підприємствах // Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: збірник матеріалів круглого столу, м. Харків, 25 травня 2018 р. / редкол.: М. П. Кучерявенко, О. О. Дмитрик, С. В. Глібко. Харків: Право, 2018. 280 с.

137. Бутинець Т.А. Система самоконтролю. Проблеми теорій та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2010. Випуск 1 (16). С. 21–30.

138. Інструкція про порядок контролю і приймання топографо-геодезичних та картографічних робіт: наказ Головного управління геодезії, картографії та кадастру від 17 лютого 2000 р. № 19. Інформаційний ресурс. URL: <http://sakon.gada>.

139. Солодченко С.В. Понятійная суцність самоконтроля суб'єктів господарювання (правовий аспект) // *Legea si Viata. Revista stiintifico-practica. Republica Moldova*. MAI 2016. С. 93–96.

140. Солодченко С.В. Самоконтроль за якістю продукції та недержавний нагляд за повноваженнями виробника // Підприємництво, господарство і право. 2016. № 2 (240). С. 55–59.

141. Солодченко С.В. Змістовно-функціональна сутність самоконтролю у сфері господарювання // Підприємництво, господарство і право. 2016. № 5 (243). С. 37–41.

142. Солодченко С.В. Нормативно-правове опосередкування субінституту самоконтролю у сфері господарювання // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 2. Том 1. С. 134–138.

143. Солодченко С.В. Функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю: правове опосередкування // Юридичний бюлетень. Одеса, 2017. Випуск 4 (4). С. 52–61.

144. Солодченко С.В. Здійснення контролю суб'єктами господарювання у виробничо-господарських відносинах // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Северодонецьк: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2018. № 35. С. 160–167.

145. Бутинець Т.А. Виміри функцій і завдань суб'єктів господарського контролю // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Житомир: ЖДТУ, 2012. Ч. 1. Економічні науки. № 1 (59). С. 22–27.

146. Добровольська В.В. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні: дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2007. 189 с.

147. Задихайло Д.В. Право на підприємницьку діяльність у системі відносин правового господарського порядку // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. Харків, 2011. № 2. С. 112–122.

148. Горяєва О.С. Правове регулювання здійснення аудиторської діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. Київ, 2014. 21 с.

149. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 9, стор. 5, Ст. 50.

150. Петренко А.А. Стаття 363. Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий / под. общ. ред. А.Г. Бобковой. Харьков: Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. С. 1130–1132.

151. Порядок проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах: затв. розпорядженням Національної комісії, що здійснює держане регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 05.06.2014 р. № 1772 // Офіційний вісник України. 2014. № 63. Ст. 1751.

152. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09. 2006 р. № 185-V. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 46. Ст. 456.

153. Кирильчук В.В. Саморегулівні організації. URL: http://www.3222.ua/article/samoreg_organ.htm.

154. Парадоксы экологического кризиса. Препринт доклада ИЭП АН Украины / Г.Т. Ворсинов, Ю.А. Ененко, А.И. Заречнев, Б.Г. Розовский. Луганск, 1993. 97 с.

155. Бобкова А.Г. Щодо контролю дотримання спеціального правового режиму екологічного підприємництва // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2012. Випуск 19. Том 3. С. 38–41.

156. Шаповалова О.В. Адаптація господарського законодавства до вимог сталого розвитку: дис. ... докт. юр. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2007. 580 с.

157. Джумагельдієва Г.А. Правове регулювання господарського використання природних ресурсів. Київ: Видавництво Юридична думка. 2014. 204 с.

158. Менюк О.А. Формування правової культури підприємця: теоретичні та прикладні аспекти. Київ: Оріони, 2001. 172 с.

159. Баганець В. О. Вдосконалення державного контролю і нагляду за господарською діяльністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право / Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2014. 22 с.

160. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98 // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 21. С. 32.

161. Боднар Т.В. Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки: збірник матеріалів «Круглого столу» «Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки», м. Київ, 8 листопада 2013 р. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 257 с.

162. Задихайло Д.В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.

163. Саранча Г.А. Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю: підручник. Київ: ЦНЛ, 2006. 672 с.

164. Стефанос Іоакімідіс Система технічного регулювання у країнах ЄС – досвід для України: інформаційні матеріали про реформу технічного регулювання в Україні / Проект Міжнародної фінансової корпорації ІФС. Київ: ІФС, 2009. Електронний оптичний диск.

165. Безрукий В. Сравнительное тестирование товаров и услуг для потребителей. Киев: Логос, 2007. 77 с.

166. Шимко А. Р. Господарсько-правове забезпечення діяльності у сфері обігу металобрухту: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 204 с.

167. Пацурія Н. Б. Страхові правовідносини у сфері господарювання: проблеми теорії і практики: монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 504 с.

168. Ібрагімова Н.В. Правовий статус холдингу: дис. канд. юр. наук: спец. 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Вінниця, 2015. 211 с.

169. Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: монографія. Донецьк: ДЮІ, 2006. 200 с.

170. Кравець І.М. Види господарських систем // Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки: збірник матеріалів «Круглого столу» «Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки», м. Київ, 8 листопада 2013 р.; під ред.: В.С. Щербини, Т.В. Боднара та ін. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2013. С. 108–111.

171. Устименко В. А. Органы местного самоуправления как центры территориальных хозяйственных систем. URL: <http://www.hozpravo.com.ua/conferences/arhiv/uchastnik.php>.

172. Мартем'янов В. С. Хозяйственное право. Москва: Изд.-во БЕК, 1994. 375 с.

173. Гриценко Г. М. Правове регулювання капітального будівництва за державні кошти: дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2011. 187 с.

174. Кримінальний кодекс України: Закон від 5.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст.131

175. Дудоров О.О. Фіктивне управління суб'єктом господарювання у механізмі злочинного ухилення від оподаткування // Підприємство, господарство і право. 2005. № 5. С. 127–132

176. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. Київ, 2003. С. 492–493.

177. Бурбело О.А., Щеглов Д.С. Уголовно-правовой аспект противодействия фиктивному предпринимательству // Актуальные проблемы юридической ответственности за нарушения в сфере экономической деятельности и налогообложения: материалы третьей науч.-практ. конф. (Ярославль, 7–8 октября 2004 г.) / отв. ред. Л.Л. Кругликов. Ярославль: Яросл. гос. ун-т им. П.Г. Демидова, 2004. С. 31–37.

178. Бурбело О.А., Щеглов Д.С. Деякі господарсько-правові аспекти попередження фіктивного підприємництва // Шлях України до економічної безпеки: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 квіт. 2007 р.). Харків: Харківський нац. ун-т внутріш. справ МВС України, 2007. С. 173–175.

179. Щеглов Д.С. Господарсько-правові засоби попередження фіктивного господарювання: дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2011. 21 с.

180. Director disqualification and restrictions. The UK Government Web Archive. 2011. URL: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.insolvency.gov.uk/directordisqualificationandrestrictions/whatisdisqualification.htm> (accessed date 18.04.2016).

181. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14.10.2014 р. № 1701-VII // Відомості Верховної Ради України – 2014 р. Ст. 2048.

182. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV (у ред. Закону № 835-VIII від 26.11.2015). Відомості Верховної Ради України. 2003. № 31–32. Ст. 263.

183. Беяневич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 592 с.

184. Беяневич О.А. Господарський договір та способи його укладання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право; арбітражний процес. Київ, 1999. 24 с.

185. Знаменский Г.Л. Договорные отношения как системы управления в народном хозяйстве // Проблемы правоведения. 1971. С. 28–35.

186. Надьон В.В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: монографія. Харків: Право, 2017. 392 с.

187. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.

188. Васьковський Е.В. Учебник гражданского процесса. Изд.-е 2-е, перераб. Москва: Из-во бр. Башмаковых, 1917. 367 с.

189. Розовский Б.Г. На Закон молиться надо, но Закон не Бог // Юридична наука, практика і освіта: збірник наукових праць; за заг. ред. проф. О.В. Шаповалової. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. Вип. 4. 243 с.

190. Фонова О.С. Спрощені процесуальні форми: адаптація господарського судочинства України: автореф. дис. ... канд. юр. наук: спеціальність 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Київ, 2012. 18 с.

191. Беяневич В.Є. Актуалізація проблеми судової практики як джерела права у зв'язку з процесом євроінтеграції України // Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора: сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований; редкол.: Мамутов В.К. (отв. ред.) и др. Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2005. № 31. С. 125.

192. Смітюх А.В. Процесуальні диверсії та зловживання процесуальними правами в умовах правової реальності України // Вісник господарського судочинства. 2007. № 1. С. 89–93.

193. Солодченко С.В. Самоконтроль у механізмі правового господарського порядку: Правове забезпечення розвитку національної інноваційної системи в умовах глобалізації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків–Київ, 11 грудня 2015 р.). Харків: «Право», 2015. С. 254–256.

194. Солодченко С.В. Правовое содержание информационной функции самоконтроля в сфере хозяйствования // Правові питання трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань, як основи інноваційного розвитку України: матеріали круглого столу (м. Київ, 27 квітня 2016 р.). Київ, 2016. С. 150–154.

195. Солодченко С.В. Паспортизация как средство самоконтроля хозяйствующих субъектов // Проблемы правопонимания и правоприменения в прошлом, настоящем и будущем цивилизации: сборник статей Международной научно-практической конференции (Минск, 27 апреля 2016 г.) Минск: Международный университет «МИТСО», 2016. Часть 2. С. 76–78.

196. Солодченко С.В. Спроби інституціоналізації суспільних відносин самоконтролю у сфері господарювання // Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання: матеріали Міжнародної інтернет-конференції (Харків, 25 травня 2016 р.). Харків, 2016. С. 113–115.

197. Солодченко С.В. Оптимізація правового впливу на самоконтроль у сфері господарювання // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17–18 червня 2016 р.). Львів, 2016. С. 72–74.

198. Солодченко С.В. Правове визначення фіктивного керівництва на законодавчому рівні // Юридична наука в ХХІ столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 11–12 травня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 78–82.

199. Солодченко С.В. Роль суду в оптимізації контрольних функцій суб'єктів господарювання // Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: матеріали круглого столу (Харків, 25 травня 2018 р.). Харків, 2018. С. 124–127.

200. Солодченко С.В. Контроль за договірною дисципліною (у теорії та на практиці) // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Сєверодонецьк: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2017. № 33. С. 190–196.

ДОДАТКИ

**НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ, ЯКІ МІСТЯТЬ ОСНОВНІ
РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:**

1. Солодченко С.В. Понятійная суцність самоконтроля суб'єктів господарювання (правовий аспект). *Legea si Viata. Revista stiintifico-practica. Republica Moldova*. 2016. Mai. С. 93–96.

2. Солодченко С.В. Самоконтроль за якістю продукції та недержавний нагляд за повноваженнями виробника. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2 (240). С. 55–59.

3. Солодченко С.В. Змістовно-функціональна сутність самоконтролю у сфері господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5 (243). С. 37–41.

4. Солодченко С.В. Нормативно-правове опосередкування субінституту самоконтролю у сфері господарювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 2. Том 1. С. 134–138.

5. Солодченко С.В. Контроль за договірною дисципліною (у теорії та на практиці). *Актуальні проблеми права: теорія і практика: збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2017. № 33. С. 190–196.

6. Солодченко С.В. Функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю: правове опосередкування. *Юридичний бюлетень*. Одеса, 2017. Випуск 4 (4). С. 52–61.

7. Солодченко С.В. Здійснення контролю суб'єктами господарювання у виробничо-господарських відносинах. *Актуальні проблеми права: теорія і практика: збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2018. № 35. С. 160–167.

**НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ, ЯКІ ЗАСВІДЧУЮТЬ АПРОБАЦІЮ
МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ:**

8. Солодченко С.В. Гармонізація принципів засад реалізації господарських прав суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. *Гармонізація правових засад підприємництва*: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луганськ, 14–20 листопада 2011 р.). Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. С. 123–124 (форма участі заочна).

9. Солодченко С.В. Самоконтроль у механізмі правового господарського порядку. *Правове забезпечення розвитку національної інноваційної системи в умовах глобалізації*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, м. Київ, 11 грудня 2015 р.). Харків: «Право», 2015. С. 254–256 (форма участі заочна).

10. Солодченко С.В. Правовое содержание информационной функции самоконтроля в сфере хозяйствования. *Правові питання трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань, як основи інноваційного розвитку України*: матеріали круглого столу (м. Київ, 27 квітня 2016 р.). Київ, 2016. С. 150–154 (форма участі заочна).

11. Солодченко С.В. Паспортизация как средство самоконтроля хозяйствующих субъектов. *Проблемы правопонимания и правоприменения в прошлом, настоящем и будущем цивилизации*: сборник статей Международной научно-практической конференции (г. Минск, 27 апреля 2016 г.). Минск: Международный университет «МИТСО», 2016. Часть 2. С. 76–78 (форма участі заочна).

12. Солодченко С.В. Спроби інституціоналізації суспільних відносин самоконтролю у сфері господарювання. *Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання*: матеріали Міжнародної інтернет-конференції (м. Харків, 25 травня 2016 р.). Харків, 2016. С. 113–115 (форма участі заочна).

13. Солодченко С.В. Оптимізація правового впливу на самоконтроль у сфері господарювання. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і*

права: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17–18 червня 2016 р.). Львів, 2016. С. 72–74 (форма участі заочна).

14. Солодченко С.В. Правове визначення фіктивного керівництва на законодавчому рівні. *Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 11–12 травня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 78–82 (форма участі заочна).

15. Солодченко С.В. Роль суду в оптимізації контрольних функцій суб'єктів господарювання. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах*: матеріали круглого столу (м. Харків 25 травня 2018 р.). Харків, 2018. С. 124–127 (форма участі заочна).

«ФОРТУНА»

Товариство з обмеженою відповідальністю

92300, Луганська обл, смт. Новоюсков, вул. Айдарська 13, тел. 0509368241
 ТВБВ №10012/049 ФЛОУ «Ошадбаню»
 МФО 304665, р/р 26001300265769, ЄДРПОУ 31102481

Вих № 23 от 15.09.2014р

Вх № _____ от _____

*До Спеціалізованої вченої ради
 Д 11.170.02 з захисту дисертацій в
 Інституті економіко-правових
 досліджень НАН України
 м. Київ, бульвар Тарас Шевченка, 60.*

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 «Правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів
 господарювання»**

ТОВ «Фортуна» підтверджує, що положення та науково-практичні рекомендації кандидатської дисертації «Правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання», яка виконана Солодченком Сергієм Вікторовичем, знайшли практичне застосування.

По-перше, стосовно зміни порядку розміщення податкових накладних у Єдиному реєстрі, зокрема, в частині відміни блокування процедури розміщення за наявності у накладній помилок або/та дублювання змісту про обсяги виконаних робіт.

По-друге, вдосконаленні окремі положення господарських договорів щодо здійснення контролю контрагентами за договірною дисципліною один одного, які оформлюються актом встановлення факту порушення, що стає умовою притягнення до відповідальності суб'єкта господарювання.

Довідка надана для подання в Спеціалізовану вчену раду Д 11.170.02 з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право в Інституті економіко-правових досліджень НАН України (м. Київ).

Директор ТОВ «Фортуна»

І.І.Солодовнік

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

просп. Центральний, 59А, м. Северодонецьк, Луганська обл., 93406,
тел./факс: (06452)4-03-42, <http://www.snu.edu.ua/>, e-mail: uni@snu.edu.ua,
код ЄДРПОУ 02070714

07.09.2017 № 264/02 На № _____ від _____

До Спеціалізованої вченої ради
Д 11.170.02 з захисту дисертацій в
Інституті економіко-правових
досліджень НАН України

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
**«Правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів
господарювання»**

Цією довідкою Східноукраїнський Національний університет імені Володимира Даля підтверджує, що матеріали дисертаційного дослідження на тему: *«Правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання»*, виконаного Солодченком Сергієм Вікторовичем використовуються у начальному процесі на юридичному факультеті у першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівні вищої освіти з галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» при підготовці фахівців за спеціалізацією: «Європейське право», «Цивільна та господарська юстиція» при викладанні студентам навчальних дисциплін «Господарське право», «Господарське процесуальне право», «Проблеми господарського права та процесу».

Довідка надана для подання до Спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02 з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право в Інституті економіко-правових досліджень НАН України (м. Київ).

Проректор з наукової роботи
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля,
доктор хімічних наук, доцент

Е.В. Потапенко

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
(ДФС)

Львівська пл., 8, м. Київ-53, МСП 04655, тел.: (044) 272-51-59, факс: (044) 272-08-41
www.sfs.gov.ua; e-mail: kabmin_doc@sfs.gov.ua, gromada@sfs.gov.ua Код ЄДРПОУ 39292197

01.08.18 № 25205/6/99-99-23-01-152 На № _____ від _____

До Спеціалізованої вченої ради
Д 11.170.02 із захисту дисертацій в
Інституті економіко-правових досліджень
НАН України

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Правове забезпечення реалізації контрольних функцій
суб'єктів господарювання»

Державна фіскальна служба України підтверджує, що основні положення дисертаційного дослідження на тему: «Правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання», яке виконане Сергієм Вікторовичем Солодченком, використовуються при проведенні контрольно-перевірочних заходів суб'єктів господарювання.

Особливе значення мають наукові пропозиції дисертанта щодо визнання фіктивного керівництва господарським правопорушенням інформаційно-координаційного характеру та нормативного закріплення його ознак. Вважаємо, що практична реалізація зазначених наукових та практичних пропозицій дисертанта сприятиме активній протидії фіктивному господарюванню.

Також, заслуговують на підтримку положення про запровадження імперативних норм законодавчого впливу на автономне та делеговане саморегулювання при здійсненні функцій самоконтролю суб'єктом господарювання.

Довідка видана для пред'явлення до Спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02 при Інституті економіко-правових досліджень НАН України (м. Київ) із захисту дисертації на здобуття Солодченком С.В. наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право.

Перший заступник Голови

С. Білан